ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

HER AYIN BİRİNDE ÇIKAR KÜLTÜR MECMUASI

DİREKTÖR : M. FUAD KÖPRÜLÜ

SAYI : 62

NİSAN 1938 CİLT : XI

ANKARA — ULUS BASIMEVİ

İÇİNDEKİLER

Mukaddes Tabanca	Prof. Âfet	97
Ortazaman Türk - İslâm Dünyasında Bayramlar	Prof. A. Mez. Çev. (Cemal Köprülü)	102
Toprak Anama (Şiir)	B. K. Çağlar	112
Gök ve Deniz (Şiir)	Cezmi Berktin	112
Gizli Halk Musikisi	V. Lûtfi Salcı	113
Amerika Kâşifleri Arasında Bir Türk	Celile Batur	124
İran Edebiyatında Roman	Ali Nihad Tarlan	129
Çağımızın Siyasî Şahsiyetleri	Ziyaeddin Fahri	141
Mir - Ali - Şir Ve Siyasî Hayatı	V. V. Bartold. Çev. (A. Caferoğlu)	145
Birleşik Amerika Devletlerinde Sosyoloji	Niyazi Berkes	157
Bir Günün Piyesi (Şiir)	Sıtkı Akozan	161
Oyuncular (Tiyatro)	Nahid Sırrı	162

HALKEVLERİ HABERLERİ

Halkevleri'nde Göze çarpan Çalışmalar	B. Kemal Çağlar	174
Halkevleri Neşriyatı		177

FİKİR HAYATI

[Bir ölüm münasebetiyle — Gabriel de'Annunzio — Timur Piyesi].

BİBLİYOGRAFYA

[Herbert Melzig: *Kamal Atatürk*] Cemal Köprülü — [Belleten] — [Folk, The Internastional Association For Folklore And Eth tnoloji] Fevziye Abdullah.

Yazılar, Direktör adına gönderilmelidir. İdareye ait işler için ÜLKÜ İdare Direktörlüğü Ankara adresine müracaat olunmalıdır.

ABONE ŞARTLARI

ÜLKÜ'ye yalnız yıllık abone yazılır ve abone çıkış yılı başından sayilir. Abone parası 250 kuruştur; ilk mektep muallimleri ile bütün talebeler için abone parası 175 kuruştur. Abone paraları Ankara'da ÜLKÜ Direktörlüğüne gönderilmelidir.

Sayı : 62 NİSAN 1938 Cilt : XI

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör. M. FUAD KÖPRÜLÜ

Atatürk'ü dinlerken

MUKADDES TABANCA

Prof. Â F E T

Harp Akademisi'nden çıkar çıkmaz Beşinci Orduya sürülmüş olan Erkânıharp Kolağası Mustafa Kemal'i bir aralık Selânik'te görüyoruz. Bu, usulü dairesinde izinli bir geliş değil, istibdat devrinin tarassut ve takayyüdünden sıyrılarak bir kaçış idi. İzah edelim:

Mustafa Kemal, Beşinci ordunun Yafa mıntakasında piyade stajı yapıyordu. Fakat, ruhu, inkılâp idealinin yüksek ilhamlariyle dolu idi. Şam'da, bir gece, tüccar veya doktor Mustafa'nın evinde kurduğu *"Hürriyet ve Vatan Cemiyeti"* [1] teşkilâtını Makedonya'ya yaymağı düşünüyordu.

Kafasını ve kalbini saran bu düşünce ile o, bir gün Yafa'yı terkederek Mısır'a kaçtı. Hedefi Selânik idi. Buraya girebilmenin yolunu hazırlıyordu. Mısır'da çok durmadı. Akdeniz'in dalgalı ve fırtınalı bir mevsiminde bir vapura binerek Pire'ye çıktı, oradan Atina'ya gitti. Burada vaziyeti ve Selânik'e girebilmek esbabını tetkik ettikten sonra kararını verdi ve Selânik'te Erkânıharp yüzbaşısı Ahmet Tevfik'e şu üç kelimeli telgrafı çekti:

"Parti bateau grec." Ve bir gün Pire limanından Selânik'e kalkan Yunan bandıralı bir vapura binerek doğduğu diyara yollandı. Arkadaşı Ahmet Tevfik, vapurun ismi yazılı olmayan bu müphem telgrafı aldığı tarihten itibaren hergün bir kayığa binerek Selânik limanına giren Yunan vapurlarını birer birer ziyaret ediyor ve her defasında aradığını bulamadan, dönüyordu. Nihayet Mustafa Kemal'in bindiği vapur Selânik önünde de-

[1] Belleten: Sayı 2, *"Vatan ve Hürriyet"*.

giymiş olduğu halde, bir sandalla vapura yanaştı. Biraz sonra iki arkadaş, aynı sandalla gümrüğün rıhtımına çıkmış bulunuyordu.
mirledi. Ahmet Tevfik, hüviyetini gizlemek için arkasına bir muşamba

Mustafa Kemal burada üç sorgudan geçecekti: gümrük memurları, polis memurları, askerî inzibat memurları.. Tıpkı kaçan bir nefer gibi gelen bir Erkânıharp zabiti için bu sorgulara cevap vermek müşkül, belki de imkânsızdı. Fakat bir arkadaşı, Selânik Merkez kumandan muavini Mümtaz Yüzbaşı Cemil (şimdi Tekirdağ saylavı, sabık Dahiliye Vekili Cemil Uybadın) onun imdadına yetişiyor. Mustafa Kemal'in seyahati tarzından evelce malûmatı olan Yüzbaşı Cemil, lâzım gelen tertibatı almış, Pire'den bir zabit gelip ismi Mustafa Kemal olduğunu söyleyince serbest bırakılması için iskeledeki inzibat memurlarına talimat vermişti. Yüzbaşı Cemil'in bu tertibatından Ahmet Tevfik bile haberdar değildi.

Mustafa Kemal annesiyle karşı karşıya

Mustafa Kemal, Selânik'e çıkar çıkmaz, Sanayi Mektebi karşısındaki evine gidiyor. Mustafa Kemal bu evde dünyaya gelmiştir. Ana oğul karşılaşınca annesi, çocuğunun başına bir felâket gelebilmek endişesi içinde soruyor:

— Ne cesaretle buraya gelebildin oğlum? Hem nasıl geldin? Devletin ve Padişahımız Efendimizin arzusuna mugayir bir iş yapmış olmayasın?

Mustafa Kemal:

— Merak etme anne, diyor, müsterih ol! Benim buraya gelmekliğim lâzımdı onun için geldim. Padişahımız Efendimizin ne olduğunu da şimdi değil, fakat yakın zamanda sana göstereceğim.

Maamafih vaziyet hiç emniyetbahş değildir. Mustafa Kemal'in ortada görünmesi istibdadın gözcülerini derhal harekete getirebilirdi. Bunu düşünebilen Mustafa Kemal, bir müddet evinden dışarı çıkmadı, kendi arzusıyla evinde mahpus kaldı. Bu müddet zarfında kimse onun Selânik'te bulunduğundan haberdar değildi. Mustafa Kemal bu ihtiyarî mevkufiyeti zarfında maksadı uğruna faaliyete koyuldu.

İlk teşebbüs

Mustafa Kemal'in Selânikte ilk teşebbüsü orada o devrin şöhretli bir paşası ile mülâkat oldu. Mustafa Kemal daha Şam'da iken bu Paşa ile muhabere etmişti. Onu kendisine bir vatanperver ve ihtilâlci olarak tanıtmışlardı.

Mustafa Kemal, onun şahsında bir inkılâp arkadaşı bulacağı kanaatiyle, bir gece vakti, onun evine gitti. Kapıyı açan adama ismini vererek paşaya haber gönderdi. Derhal kabul edileceğini zannetti. Mustafa Kemal: "Paşa Hazretleri bir yere gitmek mecburiyetindedirler, kendileriyle şimdi görü-

şemiyecekler„ cevabıyla karşılaştı. Fakat yüksek maksadı uğrunda yola çıkmış olan Mustafa Kemal, böyle bir mania önünde geri dönemezdi. Kabul olunmak için ısrar etti. Nihayet Paşanın yanına götürüldü. Paşanın salonunda ayakta vuku bulan bu mülâkat topu topu birkaç dakika süren üç beş kelimenin teatisinden ibaret kalmıştı.

Mustafa Kemal sordu:

— Paşam, ben size Suriye'den mektup yazdım, inkılâptan, ihtilâlden bahsettim. Memlekette inkılâp yapabilir bir adam olduğumu anlattım. Siz de bana: "Her ne suret ve vasıta ile olursa olsun buraya geliniz, ben elimden geleni yaparım„ diye cevap verdiniz. Şimdi halinizde bir ihtiraz, bir tereddüt görüyorum. Ancak ben bir defa gelmiş bulundum, şimdi ne yapacağım?

Uzaktan şöhreti işitilen bu Paşanın cevabı şu olmuştu:

— Ben hiçbir şey yapamam. Yalnız senin yapacaklarını hüsnü telâkki etmekle iktifa ederim. Ancak benim de senden bir ricam var: Beni yakma!

Mustafa Kemal, yakılmaktan korkan bu Paşaya kendisini yakmıyacağına dair söz verdi ve gecenin karanlığında, geldiği gibi evine döndü.

O gece Mustafa Kemal sabaha kadar uyumadı. Ne yapacağını, işe nereden başlayacağını düşünerek sabahı buldu.

Sabaha karşı onun verdiği karar

Ortalık ağarıyor.. Mustafa Kemal fecrin ilk aydınlığıyla beraber kararını vermiştir: Üniformasını giyerek ordu Erkânıharbiye dairesinin kapısı önüne geliyor ve burada bir adamın gelmesine intizar ediyor. Beklediği adam Erkân:harbiye Miralayı Hasan Beydi. Çok geçmeden Hasan Bey kılıcını şakırdatarak geldi. Makamına gireceği sırada, Mustafa Kemal kendisini önledi ve:

— Beni tanımadınız mı?

dedi. Filhakika tanıyamam:ştı. Mustafa Kemal'in yüzüne dikkatle baktığı halde bir türlü hâtırasını aydınlatamıyordu.

— Tanıyamadım çocuğum!

Mustafa Kemal kendisini tanıttı:

— Ben Selânik Askerî Rüştiyesinde okurken siz birçok defalar bize mümeyizliğe gelmiştiniz. Mektebi bitirdikten sonra İstanbul'a, Kuleli idadisine girecektim. Siz buna mani oldunuz ve "Manastır'da daha iyi yetişirsin„ diyerek beni Manastır İdadisi'ne gönderdiniz.

Şimdi hatırladınız mı?

Mustafa Kemal'in bu kısa izahı Hasan Bey'in hâtıralarını aydınlatmağa kâfi gelmişti. Mustafa Kemal devam etti:

— Tahmin ve teşhisiniz doğru çıktı, ben hakikaten dediğiniz gibi daha iyi yetiştim. Fakat şimdi bir felâketle karşılaşmış bulunuyorum. Sizi na-

muslu bir adam olarak tanıdığım için bugünkü vaziyetimin felâketli cihetini de size anlatmaktan çekinmeyeceğim.

Miralay Hasan Bey, Mustafa Kemal'in halini anlamış olacak ki, ona:

— Büroma buyurunuz, orada görüşelim,

dedi. Hasan Bey'in mesai odasında Mustafa Kemal ona vaziyeti, nasıl kaçtığını nasıl gayrı kanunî bir surette geldiğini, nihayet maksadı ne olduğunu, hiçbir noktayı saklamaksızın teşrih etti.

Mustafa Kemal'i dikkat ve sükûnetle dinleyen Hasan Bey :

— Çocuğum, dedi, sen her şeyi yıktıktan, altüst ettikten sonra buraya gelmiş bulunuyorsun, ben şimdi sana ne yapabilirim?

Mustafa Kemal'in cevabı:

— Ne yapacağınızı ben değil, siz takdir edeceksiniz. Görüyorsunuz ki ben milletime faydalı olabilecek bir hale gelmiş bulunuyorum. Siz bu fikirde değilseniz ve bu azmimde bana yardım etmezseniz hayatım tehlikeye girer. O vakit ben de başka çare düşünmek mecburiyetinde kalırım. Kendi başıma düşünüp bulacağım bu çare beni belki muvaffak edebilir, fakat edemezse o vakit ben, bu yetişmiş adam, hiç olurum. Beni hiç olmaktan kurtarmak şu dakikada sizin ellerinizdedir. Size söz veririm Beyefendi, öyle hareket ederim ki size zerre kadar mes'uliyet terettüp ettirmem.

Hasan Bey yüksek namusu ile Türkiye'de inkılâp olmasını isteyen ve onu yapacakları yetiştirmeği ve onların yetiştirilmesini isteyen ve bununla uğraşan bir adamdı. Mustafa Kemal onun Selânik Askerî Rüşdiyesi talebesi olduğu günden beri dikkat nazarını celbetmiş olan bir çocuk olduğu için bütün tavsiyeleri o günün kanun, nizam ve ahlâk kaidelerinden üstün olan inkılâpçılık düşüncesiyle hareket ediyordu. Onun içindir ki Mustafa Kemal'e şu tavsiyede bulundu:

— Vaziyet hakikaten dediğiniz gibi fena ve tehlikelidir. Şu dakika hatırıma gelen çareyi size söyleyeyim: Müşiriyet makamına bir istida ile müracaat ediniz, hastalığınızdan bahsederek tebdilihava talebinde bulununuz. Fakat sadece Erkânıharbiye Yüzbaşısı Mustafa Kemal diye imzalayınız. Ben bu istidayı heyeti sıhhiyeye havale ettirir, sıhhiye reisi İskender Paşa'yı, ayrıca görerek lâzımgelen vesayada bulunurum. Pek söz veremem amma, umarım ki muvaffak olursunuz.

Mustafa Kemal muayene odasında

Ertesi gün Mustafa Kemal, Selânik Askerî hastahanesinin muayene odasında, muayene edilmektedir. Ondan hastalığını soruyorlar, fakat o sarih bir cevap veremiyor. Yalnız arada sırada, hastalığımın mahiyetini İskender Paşa Hazretleri bilir, diyor. İskender Paşa hakikaten Hasan Bey'den tavsiye almış, fakat bunu hastanedeki doktorlara söylemeği unutmuş-

tu. Nihayet Paşa meseleyi hatırlıyor ve Mustafa Kemal'e bir raporla dört ay Selânik'te tebdilihava kararı veriliyor. Bu rapor İstanbul'a gönderiliyor.

Mustafa Kemal çalışmak için zaman kazanmıştır

MustafaKemal, artık saklanmağa ve hüviyetini gizlemeğe lüzum görmeden gayesi uğrunda çalışabilecektir. Derhal işe koyuluyor ve arkadaşlarından hatip Ömer Naci'yi, topçu zabitlerinden Husrev'i, sınıf arkadaşı ve o tarihte Selânik Askerî Rüştiyesi Tarih ve Edebiyat muallimi Hakkı Baha'yı buluyor, bunların delâletiyle Selânik Muallim Mektebi müdürü Hoca Mahir ve Selânik Askerî Rüştiyesi müdürü Bursalı Tahir'le tanışıyor. Bunlar Mustafa Kemal'in hazırladığı inkılâba Makedonya'da ilk girenlerdir.

Selânik'in Çınarlı muhallesinde bir ev

Ev sahibi Hakkı Baha yeni evlenmiştir. Mustafa Kemal, arkadaşlariyle burada toplanmağa karar veriyor. Hakkı Baha'nın evine gidiliyor. Hakkı Baha, arkasına giymiş olduğu süslü bir japon pijamasiyle kendilerini karşılıyor. Hakkı Baha o zaman musıkiye meraklı idi, flüt çalardı. Bu evin tarihî bir kıymeti ve manâsı vardır: Çünkü Mustafa Kemal'in Şam'da tesis ettiği ihtilâl komitesinin Makedonya teşkilâtı bu evde kurulmuştur.

Mustafa Kemal ve arkadaşları bir masa etrafında toplanıyorlar. Mustafa Kemal cebinden bir kartvizit çıkarıyor, bunun üzerine yazılı üç beş maddeyi arkadaşlarına okuyor, arkadaşları Mustafa Kemal'in tasavvur ve teklifini aynen kabul ediyorlar.

Şimdi hafif bir merasim işi kalmıştı: Komiteye sadakat yemini!

Mustafa Kemal, bu yeminin silâh üzerine yapılmasını teklif etti; çünkü, inkılâbın yürüyebilmesi için icabında müracaat edilecek vasıta gene silâhtı. Silâh sözü üzerine pijamalı Edebiyat Hocası cebini yoklarken Mustafa Kemal topçu zabiti Husrev'e dönerek, silâhın var mı? dedi. Husrev "var efendim„ cevabıyla tabancasını çıkardı. Mustafa Kemal tabancayı aldı ve masanın üstüne koydu.

— Arkadaşlar, dedi, inkılâp için bu silâh üzerine yemin ediyoruz, unutmayınız ki burada biribirimize verdiğimiz söz inkılâp sözüdür; ve onun olması için icabında, silâh kullanmaktan da çekinmeyeceğiz !

Arkadaşlar, birer birer bu silâhı alıp öptüler ve onun üzerine yemin ettiler. Bu merasim bittikten sonra Mustafa Kemal topçu Husrev'e dönerek: "Al silâhını, dedi, bu silâh mukaddes bir silâhtır; onu iyi sakla! Bir gün bana verirsin!" Ve filhakika öyle olmuştu.

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA

B A Y R A M L A R

Prof. A. M E Z

İslâm cilâsının halkın hayatında ne kadar ince bir tabaka teşkil ettiğini bize bayramlar göstermektedir. Hıristiyanların bütün sene zarfında icra ettikleri dinî âyinlere islâmlar da iştirâk etmektedir; bundan başka hıristiyan bayramlarının çoğunda hıristiyanlıktan çok eski olan memleket âdetleri mâkes bulmaktadır. Nitekim gerek Mısır'da ve gerekse Babilonya'daki hıristiyanların mukaddes şehirlerinden birçokları eski müşriklerin takdis ettikleri mahaller olduğu ve «oralarda» meydana gelmiş olan hıristiyan manastırlarının azizlere ayırdığı gün isimlerinin eski ilâhlara ait bayramların üstlerine ilâve edilmiş olan yeni serlevhalar olduğu anlaşılmaktadır. Müslümanlar da müşrik ve hiristiyan babalarının hayatlarının şenlendirdikleri bu günleri kutlamaktan vaz geçmemişlerdir .Böyle olmakla beraber kilisenin aksine olarak müslümanlar bu bayram günleri etrafında yeni bir efsane yaratmaya tenezzül etmeyerek Hıristiyanlar'ı kendi aralarında iste - dikleri gibi dinî bayramlarında serbest bırakmışlar ve bu bayramların işlerine gelen kısımlarını da babalarının tarzlarına uygun olarak icra etmişlerdir. Bağdad ehalisinin bayramları, hemen tamamiyle hıristiyan bayramları idi. Her şeyden evel muhtelif manastırların azizlerine ayırdıkları yortuları kutlamakla beraber çalışma günlerinde de bu mukaddes mahallerde cismanî ziyaretçilerden de hâli kalmazlardı (1); büyük bahçeleri ve serin manastır...... ları olan bu yerler eğlence arayan Bağdadlılar için gezinti yerleri idi. Tekkelerle meykedeler çok defa bir çırpıda söylenilen iki kelime halinde telâffuz edilirdi; yağmurlu bir günde "muğan ile işret" (2) hoşa giderdi ve *şarabülkurban* bilhassa meşhurdu (3). Kahire'de de vaziyet pek değişik değildi; 4./10. asrın sonunda Kahire'deki eğlence yerleri şu yolda sayılmakta idi: Ehram manastırı civarında Gazal Saydi, Cizeh köprüleri ve

---

[1] *Şâbuştî* 8 a.

[2] *Ibn al — Mu'tazz* II, 46.

[3] *Ibn al — Mu'tazz* II, 50. *Schiltberger* İslam hakimiyeti zamanında grek papaslarını aynı zamanda meyhaneci olarak bulmuştu (Bibl. des literar. Vereins, s. 50). Surya köylerinde hıristıyan papas bize de cübbesinin altında saklamış şarap olarak getirdi.

meykedeleri, Mags'da kanala ve saraya bakan bahçe, Mar Hanna manastırı, ve başlıca Muqattam üstünde manzarası ile meşhur olan al-Qasair : " Hiç ayılmaksızın al-Qasair manastırında gece ve gündüz dolaştığım ne kadar çoktur„ (4) Tolonlardan Chumârauraihi orada dört asli cihetlere doğru dört adet kemerli pencere (tâqât) si olan bir tarassut kulesi inşa ettirmişti (5).

Isa'nın Kudüs'e girdiği günün hâtırasına ayrılmış olan gün *(Scha'nin = Hasiannah)* bütün halk için umumî bayram idi. Bu bir eski ağaç bayramı olup balhassa kullanılan ağaç zeytin olsa gerek (6). Mısır'da ise bu bayrama "Zeytin bayramı" derlerdi (7). Bağdad sarayında Isa'nın Kudüs'e bu günde köleler kıymetli libaslar giyerler, hurma ve zeytin dalları taşırlardı (8). 4./10. asırda Kudüs'te dinî âyin icra edilen büyük paskalya yortusunda (resurrection) bir zeytin dalı Eleasar tarafından taşınmıştı ki şehrin Valisi ve maiyeti erkânı bu alayın başında gitmişti (9). Suriye ve Mısır'ın bütün kiliseleri zeytin ve hurma dalları ile süslenirdi ki ehali kudsiyeti dolayısiyle sonradan bu dallardan evlerine götürürlerdi. Hâkim bunu menetti, "Bir müslümanın veya bir hıristiyanın elinde" bu zeytin yapraklarının veya hurma dallarının bulunmasını katiyen istememişti (10). Paskalyadan evelki Perşembe gününe (Gründonnerstag) Mısır'da Mercimek Perşembesi derlerdi; çünkü umumiyetle bu günde mercimek yerlerdi (11). Darbhane bugünde altın keçiboynuzu çekirdeği basarak sarayda dağıtırdı (12). İskenderiyeliler bu bayramı deniz feneri kulesinde ziyafetler çekerek kutlarlard. (13). Suriyede bu bayramın ismi Mavi veya Yu-

---

[4] *Irşâd* I, 291.

[5] Abû Sâlih, *Churches and monast.* ed. Evetts, fol. 49 a.

[6] Daha miladî 4. asırda Kudüs'te bu gün "ellerinde hurma ve zeytin dalları taşıyan çocuklar zeytin ormanını yağma ederlerdi„ (Silviae peregrinatio, s. 91). Hâlâ bugün dahî mârûniler hurma gününde (Palmsonntag) süslemiş oldukları bir zeytin ağacını kiliseye getirirler ve artırmaya çıkarırlardı. Ağaç kimin üstünde kalırsa ya oğlunu veya herhangi bir çocugu üstüne oturtur ve onu halkın neşe-i arasında kilise içinde dolaştırırdı. Ondan sonra bütün halk ağacın üstünde kalırsa ya oğlunu veya her hangi bir çocugu üstüne çullanır " kudsî bir kıymet aldığı için „ dallarını koparırlardı. Kıptılar büyük bir zeytin danesinin etrafını hurma ve zeytin dalları ile örerler ve onu patrik (Palm sonntag) hurma gününde mihraba koyar, sonra kilisenin dört köşesine taşır ve her defasında hurma gününe ait olan incir ahkâmı okunurdu. Zeytin keza manastır değirmenleri ile furunlarına hususi bir alay ile taşınırdı (*Maşriq* VIII, s. 342). Garp memleketlerinin kiliselerinde ise *Palmsonntag*'da mukaddes zeytin yağ takdis edilir.

[7] *Maqrîzî* I, 264.

[8] *Ag.* 19, 138,

[9] *Jahjâ ibn Sa'îd*, s. 194.

[10] *Jahjâ*, s. 194. Bu yortuda beyaz esvap taşımak bilhassa hıristiyan âdeti idi (er - Râdî, *Dîvân* s. 917).

[11] *Râdî*, Virchow'un *Archiv*'inde (36, s. 574) Steinschneider tarafından tercüme edilmiştir.

[12] Maqrîzî, *Chitat* I, 450.

[13] Maprîzî, *Chitat* I, 157.

murta Perşembesi idi; sokaklarda renkli yumurtalar satılırdı "Ve bununla köleler, çocuklar ve ahmaklar uğur oyunu oynarlardı,, (14). Bağdad'daki Müslümanlar'la Hiristiyanlar paskalyada birleşirler; şehrin şark kısmının şimal ucunda bulunan Bâb - eş - şammasijjeh civarındaki Samâlû manastırına giderlerdi. Orada mükemmel bir içki âlemi yaşanır "yeri vapur sanacak ve dıvarlar etrafımızda dans edecek kadar,, (15) içilirdi. Eylûl'ün son Cumartesi günü Tilki manastrının *(dair eth-tha'âlib)* - Bu manastır Bağdad'ın garp cihetindeki demir kapı yanında idi - yortusu idi. Bu manastr parklarile, ağaç ve çiçekleri ile şehrin tam ortasında bulunduğu için hiristiyan ve Müslümanlar tarafından çokça ziyaret edilirdi (16). Birinci Teşrin'in üçüncü günü Bağdad şimali garbi banliyösünde bulunan Qatra - bull'deki aziz Eschmûnê manastırlarında Bağdad'ın en büyük yortu günlerinden biri kutlanırdı. Ehali oraya buldukları muhtelif sürette kayık (sumairijjât) vasıtalariyle giderler ve yanlarına şarap tulumları ile muganniyeler götürürlerdi; kibarlar çadır kurarlar ve Dicle sahillerinde üç gün üç gece "mum ziyaları ve güzel çehreler içinde" içip eğlenilirdi (17). Hükûmet merkezininn görülmeye değer yerlerini sorup öğrenmek isteyen bir yabancıya aziz Eschmûnê bayramının bir ay sonra geleceğini söyleyerek onu teselli etmek istemişlerdi (18). Kışın başında St. Barbara yortusu gelirdi ki 4 Birinci Kânun'a tesadüf eden bu günü Müslümanlar da bilirlerdi (19); nitekim Muqaddesi köylülerin şu kaidesini naklediyor: " Eğer Barbara günü gelirse dıvarcı flütünü ele alır (20), Mukaddes Barbara şenliklerinde bulunduğunu söyleyerek, övünür,, (21). 25 Birinci Kânun'a düşen Noel gecesi, yani İsa'nın doğduğu gece (al-milâd) ile kış güneşinin doğum bayramı ile beraber kutlanırdı. Şarki İran şiyilerinden olan Bâbagwaihi al - qummî (vefatı 991/381) "Hıristiyanlar niçin Noel gecesi ateş yakarak cevizle oynarlar?,, sualini sorduktan sonra şöyle cevap veriyor: "Yusuf doğum sancıları çekmekte olan Meryem'e, ısınması için ateş yaktıktan sonra hayvanının eğerinde bulduğu cevizi kırarak yemesi için Meryem'e veriyor (28). Fakat Müslümanlar da bu kış güneşinin tahavvülü bayramını kutlarlar *(sadaq*, arapçası *lêlet el - wuqûd* (23) ki bu yortu masudicus'un dini takviminoe beşinci veya onuncu Bahman (24) ve İbn al - Athir ile Abul-

---

[14] Maqrizi, *Chitat* I, 266; *Mudchil*, s. 305.

[15] *Şâbuşti* 4 b.

[16] *Şâbuşti* 8 a; Birûni, *Chronolt* ed. Sachau, s. 310.

[17] *Şâbuşti* 18 a. b; Birûni, Chronol. s. 310.

[18] *Kit alzin ect.* Florenz Laurent., fol. 99 a.

[18] Birûni, *Chronologie* ed. Sachau, s. 291.

[20] *idâ câ'a 'id barbârah*, lijattachiot al - bannâ zammârah, s. 182.

[21] s. 45.

[22] *Kit. al - 'ilal*, Berlin, fol. 22 a.

[23] *Misk.* V, 479.

[24] Birûni, *Chronolo* ed. Sachau tercümesi, s. 213.

fida'ya göre ise Noel gecesine tesadüf etmektedir (25). "Noel gecesinde ehali alışkın oldukları veçhile ateş yaktıklarını,, *İbn al-Cauzi* 429/1038 senesinde bildiriyor (26). 4./10. asırda "felâkete karşı tütsü vermek âdettir, kibarlar bu gecede vahşi hayvanları ateşe çekmek, kuşları ateşin içine uçurmak, ateş etrafında içki içerek eğlenmek için ateş yakarlardı. İnsanlar gibi duyguya sahip olan ve onlara hiç zararı dokunmmayan mahlûkların ıstırplarından zevk duyanları Tanrı cezalandırsın!" (27). En meşhur tahavvülü şems yortusu 323/935 senesinde yapılandı. Garbî İran dağlık memleketinin hükümdarı Merdâwic Asfahan civarındaki Zerûrûz vâdisinde yakmak için odun toplayarak muazzam mumlar dikmiş ve büyük miktarda neft atan mancınık ve *(naffâtûn)* ile neft çanakları *(zawâqât)* toplamıştı. Şehrin etrafında bulunan her bir tepeye ağaç gövdelerini toplayarak büyük bir kale inşa ettikten sonra ağaç dalları ve kıtık ile doldurdu. Yakaladığı kuşların gaga ve ayaklarına içlerine kitik ve neft doldurulmuş cevizleri bağladı; sarayının salonuna balmumundan muazzam sütunlar ve tutuşturmak için gene balmumundan yapılmış figürler diktirdi; maksadı dağ ve tepelerde, çölde, sarayda ve karanlık geceye salıverilmiş olan ayak ve gagalarına kitikli ve neftli ceviz bağlı kuşlarla yapılan tenviratın aynı saatta vâki olmasını temin idi. Bu zat aynı zamanda büyük bir yemek tertibetti. Yüz beygir ve iki yüz sığır - koyunlar hariç - boğazlattı. "Tertibatı gözden geçirdiği zaman basit bularak beğenmedi; çünkü uzaklara tevcih edilen nazara herşey küçük görünüyordu, öfkelendi; paltosuna sarıldı ve hiçbir söz söylemedi,, (28). Mısır'daki Fâtimiler'in Halifesi, Noelde memurlara tatlılar, üzüm hoşafı ve balık dağıtmıştı. Dükkân ve sokaklar fânuslarla aydınlatılmış ve bunlardan beheri hattâ dilencilere bile bir dirhem mukabilinde verilmişti. (29) Haçın suya atılması yortusu Mısırda bilhassa pek parlak kutlanırdı; bu yortuya orada "Suya dalma" yortusu *(ıd al - gitâs)* derlerdi; çünkü Hiristiyanlar Nil'de yıkanırlardı. Aynı günde hâlâ bugün dahi grek kilisesi suyu takdis yortusunu kutlarlar. Şehrin aşağı kısmındaki polis kumandanı eski âdet mucibince akşam üstü parlak bir kıyafet içinde olduğu halde mum ve ateş kapları ile sokaklarda dolaşarak şöyle haykırırdı: bu gece Müslümanlar Hiristiyanlar'ın arasına karışmasınlar! Hiristiyanlar karanlık basınca yüksek sesle Mezamir okuyarak haçlar ve yanan mumlar ellerinde olduğu halde Nil kenarlarına giderler ve birçokları suya dalarlardı. Gerek ehali ve gerek memurlarla âlimler bu yortuda eğlendikleri gibi senenin hiçbir bayramında eğlenemezlerdi.,, (30). *Mes'ûdi* şu malûmatı veriyor: Hiristiyanlar'ın

---

[25] *Ibn al - Athîr* VIII, 222 f.; Abulfida *Aunalen* 323.
[26] fol. 192 b.
[27] Bîrûnî, *Chronol.* s. 226.
[28] *Misk.* V, 479 ff.; *Ibn al - Athîr* VIII, 222 f.; Abulfidâ, *Annalen*, anno 323, 100 beygir ile iki bin reis, sığır kestirtmişti.
[29] *Maqrizî* I, 265.
[30] *Ibn Sa'id*, s. 196.

suya daldıkları gece Mısır ehalisi için büyük bir hâdisedir; onlar bu gecede hiç uyumazlar. Ben bu yortuyu 330/941 senesinde Mısır'da gördüm. Ichşîd Muhammed ibn Tuğ evinde bulunuyordu. Bu ev Nil üstünde bir adada kâin olup "seçilmiş" manâsını taşıyan bir ismi vardı. İchşid adanın sahilini ve şehri bin fenerle aydınlatmış idi; ehali de ayrıca fener ve mumlar katmışlardı. O gece Nil kenarında yüz bin kişi vardı. Müslüman ve Hiristiyanlar'dan bir çoğu saldallarda ve yalılarda bulunuyor ve birçokları da sahilde dolaşıyordu. Yiyecek, içecek, giyecek, altın ve gümüş takımlar, mücevherler, çalgı, ıslık ve dans.... Hepsi vardı. Mısır'ın en güzel ve en neşeli gecesini yaşıyorduk. Sokaklar kapanmamıştı. Bugün birçok kimseler Nil sularına atlarken bu suretle hastalığa karşı emin vaziyette olacaklarını umuyorlardı (31). Şemalar satılan pazar yeri tabiatiyle fevkalâde donatılmıştı. Bu pazar zaten her akşam gece yarısına kadar açık bulundurulur ve burada kuvvetli bir gece hayatı vardı ve gece giyilen hususi elbiseler içinde - deri pantalon - meşhur fâhişeler dolaşırdı. (32).. 415/1025 senesinde Kahire polis müdürü haçı suya atma yortusu gününde Nil iskelesi civarında yortuyu görmek isteyen halife ve karıları için bir çadır kurulmuştu. Mum ve fenerlerin tutuşturulması emrini ilk defa olarak bizzat hükümdar verir ve böylece uzun süren güzel bir donanma yapılırdı.,, (33). Oruç zamanının ilk pazarına tesadüf eden, Hiristiyanlar'ın yortu gecesi Bağdad Müslümanlar'ı için de neşeli bir bayram teşkil ediyordu. Bu yortu bilhassa bağlık Ukbarâ köyündeki kadınlar manastırında *(dair al - chawwât)* kutlanırdı. Bu yortuda erişilebilen en büyük neşe *lêlet el - mâşâş*'da vukua gelirdi. "Bu gece kadınlar erkeklerin arasına karışırlar ve hiç kimse herhangi bir husustan elini uzak tutmazdı. Maden ocaklarında çalışan ameleler içki, raks ve alaydan kendilerini alamazlardı,, (34). Sonra gelen *İbn Haldûn* erkeklerin kadın esvabı giyindiklerini eğerli tahta atlar üzerinde biribirlerine karşı cirid oyunu oynadıklarını anlatıyor (35). Bu oruç yortularının dördüncü pazar günü müslüman ve hıristiyan ahali Durmalis manastırına giderler ve birçok günler orada yortu ve bayram yaparlardı (36). Mısırlılar da büyük bir hiristiyan yortusu pek kolaylıkla Müslümanlar'ın bayramı haline geçerdi. Meselâ:

Josef'in Cizeh'deki mahpesini ziyaret. Önceden ehali borazan ve dömbeleklerile pazar ve sokaklarda dolaşırlar ve yortu için para toplarlardı. 415/1024 de satıcılar para vermek istemediklerinden - pahalılık dolayısiyle - hükûmet satıcıların mûtad yardımlarının iki katını ihsan etti. Her türlü eğlenceler, oyunlar *samâcât*, *hikâjât* ve Karagöz *(hajjyâl)* mevcuttu.

---

[31] *Maq.* II, 364 f.
[32] Maqrizi, *Chitat* II, 96.
[33] *Musabbihi* (vefatı. 420/1029) Becker'in *Beiträge*' sinde I. s. 62.
[34] *Şabuşti*, fol. 37 b.
[35] *Maşriq* IX, 200.
[36] *Şâbuşti* 1 a.

Hattâ Halife eğlenceleri görmek için iki gün dışarıda kaldı (37). 3 ay evvel bir kilisada vâki olan bir takdis merasiminde de hazır bulunmuştu ki Müslüman ve Hiristiyanlar kanal kenarlarında çadırlar kurmuşlar, yiyecek, içecek getirmişler ve eğlenceler için levâzım getirmekten de geri durmamışlardı. Kadınlar okadar çok içmişlerdi ki uşakları tarafından sırtta taşınarak evlere götürmek mecburiyeti hasıl olmuştu (38). 8 Mayıs'ta, Kahire civarında Şubrah'ta şehitler ve din kurbanları yortusu yapılırdı. İçinde bir hiristiyan din kurbanının beş parmağı olan ufak bir kutu - bu kutu Şubrah kilisesinde bulunurdu - her sene Nil'e atılırdı. Bütün Kahire ve Mısır'ın bütün okuyucuları bu merasime gelirlerdi; ekseriya yüzbin dirhemlik şarap satılırdı. Nihayet 8./14. asırda bu yortu ortadan kaldırılmıştı (39).

Üç yeni sene yurtusu vardı :

1 — İraniler'le Süryaniler'inki ilkbahara düşerdi;

2 — Mısır Kıptileri'nin, Ağustos nihayetinde;

3 — Müslümanlar'ın sene başlarında, ki her defasında değişirdi;

4 — Bundan başka tahavvülü şemsî sayfı zamanında vâki olan, İranîlerin pek eski olan yeni sene bayramları.

İslâmlıktan evelki senei şemsiyenin başı olan yeni senenin girdiği gün mütekabil hediyeler vermek suretiyle hem Müslümanlar, hem de Hiristiyanlar tarafından umumî olarak kutlanırdı. Bağdad Halifesi ezcümle anberden yapılmış meselâ kırmızı gül gibi bir takım maddeleri tevzi ederdi (40). Buhara'da Sâmânî Hükümdarı muhariplerine yazlık elbise parası verirdi (41). Fâtimîler adamlarına giyecek ve yiyecek hediye ederlerdi (42). Bağdad'da maskeli lûbiyat (*samacâr*) yapılırdı; hattâ Halife'nin huzurunda. Halife oyunculara para atar ve oyunculardan birinin yere düşüp kaybolmuş olan sikkeyi bulmak için hükümdarın ayak ucunda elbisesinin yerde sallanan kısmı altında araştıran hareketlerinde bulunduğu bile vâki olurdu.

Bu hâl yaşlı bir nedîmin hoşnutsuzluğunu mucib olmuştu : Maskeli adamların hükümdara bu kadar yakından sokulmaları pek âlâ bir suikastı kolaylaştırabilirdi. O zamandan itibaren Halife artık yeni sene oyunlarını yüksek bir yerden seyrederdi (43). İraniler'le Kıptiler'in yeni sene bayramlarında su ile ıslanmak âdet idi; bu âdet şarkta 282/895 tarihinde yasak edildi (44). *Birûnî 400/1008* senesi etrafında bu âdetin yeniden vukuna şahit olmuştur (45). Milâdî 981-83 de garba seyahat yapan Çinli seyyah

---

[37] *al - Musabbihî* (vefatı 420/1029) Maqrîzî' de *Chitat* I, 207.

[38] *al - Musabbihî*, Maqrîzî' de *Chitat*. II, 145.

[39] *Maqrîzî* I, 69.

[40] *Şâbuştî*, s. 22 b.

[41] *Bîrûnî*, s. 217.

[42] Maqrîzî, Chitat 268 f.

[43] *Şabuştî*, s. 15 a., b.

[44] *Tab*. III, 2144.

[45] Chronol. ed. Sachau, s. 215, 218.

Wang Jente bunu Turfan (Kan-tschang) da da görmüştü: "Kan-tschang halkı gümüş ve bakırdan borucuklar yaparak su ile doldururlar ve biribirlerine sıkarlar; bazen de can sıkıntısını def için biribirlerini elleriyle su atarak ıslattıkları da vâki olurdu. Bu oyunları ile vücutlarının hararetlerini gidererek hastalıkların önünü aldıklarını iddia ederlerdi (46). Mısır'da halk bir yeni sene emîri *(emir en - nauröz)* seçerdi ki bu emîr yüzünü un veya kireçle badana ederek kırmızı veya sarı bir libas içinde, bir eşek üstünde olduğu ve elinde bir defter tuttuğu halde "*muhtasib*" gibi sokaklardan geçer ve maişetleri düzgün olanlardan vergi toplardı. Para vermeyenlere su ve çamur fışkırtılırdı. Fakirler sokakta ve zenginler evlerinde kayış *(culûd)* ve kordon *(antâ)* larla döğünürlerdi. Polis bu yüzden vâki olacak şikâyetlere hiç karışmazdı. Talebe mekteplerde hocalarına taarruz ederler ve bazen de onu kuyunun içine atarlar, necat fidyesi vermeyinceye kadar kuyudan çıkarmazlardı. 335/945 de vali bu "su ile ıslatmak" oyununu menetti. 363/974 tarihinde ise Halife bu bayramı yasak etti ise de bir sene sonra halk daha büyük bir coşkunlukla 3 gün müddetle bayramlarını kutladılar, ceza para etmemişti (47). Ancak 8./14. asrın 80-90 seneleri arasında Sultan Barqûq buna mâni olabilmişti (48). Bu bayramın Mısır'daki tezahürü Hıristiyanlar'ın Noel'den sonra gelen Fastnacht yortusunu andırıyor; her yerde yeni senenin son günü olan kebîse günü tıpkı Hıristiyanlar'la olduğu gibi bir karnaval prensi (Narrenkönig) nin hâkimiyeti altında geçer (49). Tahavvülü şemsi'ye ait olan İran yılbaşında da 400/1008 tarihinde halkın biribirlerini su ile ıslatması âdeti bâki kalmıştı (50) ki bu âdet bugün de bugünlere düşen İsa'nın göğe çıkışı bayramına takılı kalmıştır. Bu güne hâlâ (Islatıc: perşembe,, "*chamis er-rişâş*) derler (51). Ben bu âdeti Bağdad'da gözümle gördüm. Bir karnaval Prens *Kausac*'dır ki buna tahsis edilen gün - evelce Şubat sonu idi ve İran takviminin önüne alınmasiyle İkinciteşrin'in başına nakledildi - İranielr'in sene hesaplarındaki beş kebîs gününe rastlamaktadır. Bu karnaval, Prens katıra binerek Babilonya ve İran şehirlerinin sokaklarında dolaşır, kendisine ianede bulunmayanların elbiselerini tutkalla bulaştırırdı. "Bugün Tanrı iyi ve fena kaderleri tayin

[46] JA., 1847. I, s. 58.

[47] *Kindî* ed. Guest, s. 294; M a q r î z î, *Chitat* I, 266. Mısır'da yeni sene Ağustos'a düşer, ateş yakarlar ve su serperler. milâdî 961 senesi için kırtaba takvimi, ed. Dozıs, s. 85.

[48] M a q r î z î *Chitat* I. 269, 493

[49] Avrupa'da da: Saturnalien, noel ile üç kral ete. Almanya'nın birkaç nahiyesinde noelin dördüncü yortu gününde çocuklar ana ve babalarına ve akrabalarına ve Bulgaristan'da yeni sene başında hizmetkârlar hizmetinde bulundukları kimselere vururlar.

[50] B i r û n î, *Chronol.*, s. 266.

[51] *Maşriq* III, 668.

edermiş", bu, hakikî bir yeni senenin ilk gününde eski bir anane olarak mevcuttu. Bugünler İraniler için sevinç ve neşe günleri idi (52).

İraniler'in eski tahavvülü şemsileri olan *mihracân*da 3 ay daha evvele nakledilmişti ki şimdi Eylûl'ün sonuna düşüyor, böyle olmakla beraber yeni sene bayramı ile birlikte en büyük bayram olarak kalmıştır. Bu bayramda da ötekisi gibi hediyeler teati edilirdi, saray ve ordu kışlık elbise alırlardı (53) Halk arasında da bu bayramda halı, alât ve edevat ve birçok giyecek değiştirmek âdetti" (54). Tebaanın hükümdarlarına hediyeler vermesi bu bayramların hususiyetleri arasında kaydedilmektedir; sabık Müsteşar es - Sâbi hattâ hapishaneden *Mihracân* bayramı münasebetiyle hükümdarlarına hediye göndermişti: bir Hüsrevanî dirhem ile " Benim, i - çinde yattığım hapishane kadar büyük ve benim gibi sımsıkı bağlanmış bir çile içinde" bir kitab (55). Bilâkis iptidadan beri gelip geçmekte olan Müslümanlar'ın yeni seneleri bir halk bayramı halinde hiç kutlanmamış, yalnız hediye takdimi vâki olmakla beraber saray nezdinde silik bir merasim günü olmakla kalmıştır (56).

Abbasî sarayında yapılmakta olan *gül serpme* âdeti de tabiatten alınan bayramlar arasındadır. Debdebeyi seven Mutavakkil bu bayramda kullanmak üzere beş milyon dirhem bastırıp kırmızı, sarı, siyah ve daha diğer renklere boyattırdıktan sonra saray halkına dağıttırmış (57). Qaljub'da da Kahire hükümdarı için sureti mahsusada pek çok gül yetiştirilerek muayyen bir günde bir gül sarayı vücuda getirdiler ve bu sarayda büyük bir ziyafet çekilirdi (58).

Diğer iki dinî bayram da Kurban ve Ramazan sonundaki Şeker bayramıdır. Bu her iki bayram da İraniler'in yeni sene bayramı yanında Bağdad - lıların başlıca üç yiyip içme gününü teşkil ediyordu (59). Basra'da bu husus için bütün bir sene koyunlar beslenir ve bayram için 10 dinar bedele satılırdı (60). Kahire'de Halife'nin sofrası büyük bir kalabalık tarafından baş cadelerden geçirilir ve Polis Kumandanı ile Hırkat Müfettişleri bu kalabalığın başında bulunarak alayı idare ederlerdi. Bu sofrada ezcümle şekerden yapılmış birçok resimler bulunurdu: meselâ 415/1024 senesinde yedi büyük köşk, 439/1047 senesinde bir portakal ağacı, hepsi şekerden yapılmış olmak şartiyle; gevrekten ve diğer şekerli şeylerden yapılmış o.

---

[52] Mas. III, 413 f.; Tha' âlibî, Buch der; Stüzen, ZDMG VI, s. 389; Bîrunî, Chronol., s. 211 (mutercimin) *Qazwînî* a. R von Damîrî I, 127.

[53] *Bîrûnî*, s. 223; Jat. IV, 65; *Dîvân Kuşâcim*, sık olarak.

[54] *Mas.* III, 404; Sukkardân a. R. von Michlât, s. 163.

[55] Jat. II, 58.

[56] Şimâlî Iran için *Ibn al - Athîr* IX 41. Mısır için Maqrîzî *Chitat* I 490.

[57] *Şâbuştî*, s. 68 b.

[58] *Maqrîzî* I 488.

[59] Tab. III, 1170

[60] Ag. III, 62.

lan birçok halkalar sarayda yığılı bir halde bulundurulur ve halkın yağmasına açık bırakılırdı (61). Bu iki bayram (îd) hususî bir ihtişam ile icra edilen islâm dinine aid resmî bayram sadece bu ikisine münhasır bulunurdu. Bu bayramların en çok hararetle kutlandığı yer islâmiyet duygusunun en kuvvetli bulunduğu Tarsus şehri idi (62). Buraya din mücahidleri saltanatın her tarafından akın ederlerdi; Tarsus'un ziyaından sonra ise Sicilya *îd*'leri ile şöhret kazanmıştı (63). Kurban bayramı ise müdafaasız hayvanların sürü ile boğazlanması bakımından daima nâhoş tesir bırakmıştır.

Ramazan misafirseverlik bakımından en müsait bir zaman teşkil ederdi. Vezir ibn Abbâd, Ramazan gecelerinde binlerce kişiyi evinde besler ve bir Ramazan'da sarfettiği para bütün senenin aylarında sarfettiği para yekûnunu geçerdi (64). Sofu İslâmlar mahfilinde Peygamber'e karşı gittikçe çoğalan saygı dolayısiyle 300/912 senesinde doğduğu günü kutlamak âdeti kuruldu ki bu, eski Müslümanlar için can sıkıcı bir yenilik teşkil etmişti. Zâhid sofulardan Karacî (vefatı 343/954) orucunu yalnız iki bayram ile Peygamber'in doğduğu Mevlüd bayramında bozardı (65) 6./12. asırda Fâtımî Halifesi dört doğum günü bayramlarında orucu gayri şer'î olarak menetmek mecburiyetinde kalmıştı; bu dört doğum günü şunlardı: Peygamber'in Ali'nin, Fatma'nın ve hükümdarlık eden Halife'nin (66). Peygamberin doğuum gününü *(Mûlid en-nebi)* bütün debdebesi ile ilk kutlayan zat hükümdar Abû Arbala Said Muzaffar ed-dîn (vefatı 630/1233). Bu dinî merasimde Muhammed'e ait menakip ve bilhassa geceleyin semaya çıkış hikâyesini teşkil eden (mi'râç) büyük bir sevgi ile nakil ve hikâye edilirdi ki bu suretle Peygamber'in biyografisine ait malûmat kuvvetle inkişaf etmiş oldu (67).

Aile şenlikleri içinde en çok mühim olanı sünnet düğünleri teşkil ederdi. Bu şenlikler daha *hususî* mahiyette kalmamıştı ve eski recüliyet şenliklerinden birçok şeyler alınmıştı. Bir çocuğu yalnız başına sünnet etmekten

---

[61] Musabbihî (vefatı 420/1029) ed. Becker, *Beiträge* I, s. 70 ff.; bak: *Nâsir Chosrau* ed. Schefer, s. 158, (mütercimin); Maqrîzî, *Chitat* I, 387; *Abulmahâsin* II, 473 ff.

[62. *Ta'rîhi Bagdâd*, Paris 14 b; *Abulmahâsin* II, 67.

[63] *Muq.* s. 183.

[64] *Jat.* III, 36.

[65] AGGW 37, Nr. 126.

[66] *Maqrîzî* I, 432.

[67] *Zerkâwî* I, 164. Onun tarafından tertip edilen şenliğe Bağdâd, Musul, Cezirah, Sincar, Ni-ibis'ten ve hatta Iran'dan birçok Theolog'lar, Sufî'ler, vâızlar, hafızlar ve şairler koştular ve muharremden birinci rebî ayına kadar Arbala'da kaldılar. Hükûmdar ana cadde üzerinde 4-5 kat yüksekliğinde 20 kadar tahtadan seyirci yerleri inşa ettirdi ki mükemmelen süslenen bu yerler hânende, hayalci ve çalgıcılar ile baştanbaşa dolduruldu. Halk bu esnada bu mahallerin önünde bir aşağı bir yukarı dolaşarak eğlenüp durdular. Mevlut gecesinde hükûmdar at üstünde sokaklar'da gezdi. Onun önünde her biri bir katıra bağlanmış birçok yanan mumlar bulunyordu. Şenlik geçit resmi ve ziyafet ile bitti (*Ibn Halliqân* ed-Wüstenfeld, 16).

çekindikleri için halife al - Muqtadir beş çocuğunu hep birden sünnet ettir - dikten başka bunların arasına daha birçok yetim çocuklarını da katmıştı; bunların hepsine ayrı ayrı verdiği hediyelerle masrafının 600.000 dinara baliğ olduğunu rivayet ederler (68). Muasırlarından *al - Cezzâr* 340/951 senesine aid olmak üzere şu malûmatı veriyor: "Fatımilerden İsma'il İbn Qâ'im verdiği bir emirde baş kumandan ve reislerin oğullarından başlaya - rak kölelerin, askerlerin ve - Qaira vân ve diğer şehir fakirlerinin oğulla- rının bir listesinin tanzimini istemişti; bundan maksad bu çocukların sün- net edilmesi ve onlara hediye verilmesi idi. Bu çocukların adedi on bine yükseldiğinden her gün 500 - 1300 kadarı sünnet edillir, hediye verilir ve karınları doyurulurdu. Qâ'im bunların her birine vaziyetlerine göre 100 di - nardan 100 dirheme kadar veya daha az olarak akçe vermişti: şenlik 17 gün sürdü; bu şenlik esnasında iki yüz bin dinar sarfedilmiş olduğunu bir saray- da bulunan bir zattan işitmiştim. Böyle bir masraf ve böyle bir eğlence şim- diye kadar işitilmiş birşey değildi „ (69). Gene 3./9. asırda vâki olmuş olan en büyük saray şenliği de halife al - Mu'tazz'ın sünnet edilmesi idi ki ba- babasına efsanevî bir yekûn tutan 86 milyon dirheme patlamıştı (70). Ka- derin cilvesine bakmalı ki babalık sevinç ve şerefiyle öğünen bu zat kısa bir hükümdarlıktan sonra öldürülmüş ve oğlu da kendisinden hoşlanılma- yan bir hükümdar mahiyetinde olarak sıkıntı ve iztirab içinde kahr olup gitmişti.

Eski zamanın bu sünnet şenliklerinden sonra en meşhur saray eğlence- lerini düğünler teşkil ederdi; Harun-reşid'in düğünü 50 milyon dirheme mal- olmuş, Ma'mununki ise 70 milyona patlamıştı (71). 310/922 senesinde kız yeğeninin düğününü işitilmemiş bir tantana ile yaptığından dolayı sarayın baş müdiresi teveccühten düşmüştü (72). Halk ta düğünlerini yaparlar - ken olduklarından daha zengin görünmeye itina ederler ve bu iş için mü- cevher, halı ve sair levazımı kira ile tedarik ederlerdi (73). Nihayet en mü- him şenliklerden biri de *Kan aldırmak* vesilesi ile yapılırdı. Kan aldıracak zata tanıdıklar hediye gönderirler ve her zamankinden daha mükemmel o- larak sofralar kurulurdu (74). Operasyon berber tarafından yapılırdı: bu hizmetin ücreti 300/912 senesinde yarım dirhemdi (75).

Almancadan Çev. : ***CEMAL KÖPRÜLÜ***

---

[68] *Ibn al - Cauzi*, fol. 10 b.

[69] *Kit. al - 'ujûn wal - haddâ'iq* IV, Berlin 252 a.

[70] *Şâbuşti* 65 a ff.

[71] *Şâbuşti* s. 66 b.

[72] Zubdat al - fikrah, s. 192 a.

[73] Ag. V, 119; ticaret faslına bak. Bağdad da an'ane mucibince düğün sofrasının ilk yemeği dâima bir nevi balık olan *Harîsah* idi (*Ibn al - Haccde* X. s. 79). Konf-tti at- mak *(nuthâr)* da düğün âdetlerin- dendi (Jat. II, 20)

[74] *Irşâd* II, 141.

[75] Irşâd I, 370 - Kibarların husûsî berberleri vardı. (*Misk*, VI, 247).

TOPRAK ANAMA

— Taşpınar köyünde —

Kırk köklü ayrık gibi candan bağlıyım sana;
Sen günden, ben hasretten kül olduk yana yana;
Sen suyu, ben sevgiyi bir içsek kana kana.
Bozkır! derisi bakır, yüreği altun ana!

Suratın asık yine; oğluna neden kızdın?
Buldun da bol güneşi, içdin, sırtüstü sızdın;
Kardan yorgan altında kim bilir ne yalnızdın;
Ah! gizli gizli nasıl boşaldın, doldun, ana?

Kahrolacak bir parça daha yalnız bıraksan;
Dudakları, gözleri senden kuru, bir baksan,
Kalk, bağrına çek onu, nasıl doğrulacaksan,
Hasretin çarmıhına gerilen oğlun, ana!

B. K. ÇAĞLAR

GÖK ve DENİZ

GÖKLER :
"Bana gelmek istersen
"Çam kokulu bir dağa tırmanmak lâzım.„ diyor.
DENİZ :
"Bana gelmek istersen
"Yosun kokan rüzgârın çizdiği izde koşup
"Ufuklar aşmalısın
"Bana yaklaşmalısın
"Yoksa her gün, her saat sonsuzluğa doyduğun
"O çekilmez hasrete katlanmak lâzım.„ diyor .
Biri, kuş uçurtmayan karlı dağlardan yüksek,
Biri, bir erkek kalbin sevgisi kadar geniş;
Bu iki sonsuzluktan birini seçmeliyim
Biri, bir marti gibi
Enginde süzülüştür.
Biri.. Bir kartal gibi Allâha doğru gidiş.

CEZMİ BERKTİN

BELÂ BARTOK'UN KONFERANSLARI

GİZLİ HALK MUSİKİSİ

VAHİD LUTFİ SALCI

Şimdiye kadar gazete ve mecmualarda biri açık, biri de gizli olarak iki cephesi olduğunu anlattığım halk edebiyatı gibi, halk musıkisinin de biri açık, biri de gizli olarak iki cephesi vardır. Halk edebiyatının açık kısmı divan edebiyatçılarının ve karışık osmanlı lisancı ve terkibcilerinin gürültülerine boğularak iltifatsızlığa uğramış ve görünememiş, gizli kısım ise alevî türk kabilelerinin gizli anane ve türelerine karışarak onlarla beraber meçhuliyete sürüklenmiştir. Halk edebiyatının açık ve gizli kısımları meraklılar tarafından yazılan yazma cönklerin ve mecmuaların ele geçmesile meydana çıkmaya başlamışsa da halk musıkisinin gizli kısmını elde etmek şimdiye kadar mümkün olamamıştır. Gizli halk edebiyatının kısmen meydana çıkmasına mecmua ve cönkler ve perakende yazılmış yazılar hizmet ettiğine göre halk musıkisi, ne açık ve ne de gizli olarak notaya alınıp mecmualar teşkil edilmediğinden gizli kalmış ve ele geçememiştir. Halk musıkisinin açık kısmı cümhuriyet devrindenberi bazı müesseseler ve eşhas tarafından denizden bir avuç su kabilinden toplanabilmiştir. Fakat gizli kısım hakikat namına denizden bir damla nisbetinde bile toplanamamıştır.

Gizli halk musıkisinin açık halk musıkisinden daha başka hususiyetleri vardır. Hattâ şehir gizli tekke musıkisile gizli köy tekke musıkisi arasında bile ayrı hususiyetler vardır. Halbuki bunların âdet ve ananeleri inanış ve tapınmaları birdir. Bazı mıntaka ve kabile itibarile de bu başkalıklar ve ayrılıklar görülür. Trakya alevî musıkisile Anadolu alevî musıkisi birbirine uymaz. Garbî Anadolu gizli musıkisile şarkî ve cenubî Anadolu gizli musıkilerinde karakter itibarile ehemmiyetli farklar vardır.

Benim tetkiklerime göre ilk gizli musıki notası osmanlı meşrutiyetinin ilânından sonra 1325 yılında İstanbul'da Hacıbey Zade Muhtar tarafından neşredilen *Muhibban* gazetesinde merhum Samih Rifat'ın bir nefesinin notasıdır. Bu nota halk musıkisinin gizli kısmına ait olmayıp şark musıkisi tesiri altında kalmış olan şehir tekke musıkisinin gizli kısmına aittir. Bu bestenin güftesi de divan edebiyatına mensuptur. Bundan sonra meşrutiyet devrinde kimsenin birşey yapamadığını veyahut yapmak istemediğini görüyoruz.

Cümhuriyet devrimizin son on yılı içinde bu nevie benzeyen bazı notalar neşredilmiştir. Çalışkan müdekkikimiz Bay Sadeddin Nüzhet'in 928 yılında çıkardığı *Bektaşi Şairleri* adlı kitabının sonunda bazı notalar varsa da bunlar da şehir tekke musıkisi nevilerinden olup birkaç tane gizli halk musıkisine benzeyen notalar vardır. Fakat bunlar da, hiç te onlardan değildir. Hele Nesimi'nin (ben melâmet hırkasını kendim giydim eğnime) matlaiyle başlayan manzumesinin başında bir (hey hey !) olması parçanın bütün bütün yanlışlığını meydana vermiştir.

Bilenlere pek açıktır ki hiçbir bektaşî nefesi (hey hey !) nârasile başlamaz. (Hû, dost) diye başlar. Fakat bu hatayı kitabın muharririne yüklemek haksızlıktır. Çünkü bu parçaları ilmi kudretile tanınmış meşhur bir şark musıkicisi notaya almıştır. Musıkiden anlamıyan herkes bu şöhrete kapılır ve inanır. Bir bakımdan da belki okuyucu, alıcıya böyle okumuştur. Lâkin o eserdeki diğer parçalarda da aslında olmıyan yarım ton seslerle o parçalar gizli halk musıki çeşidinden çıkarılmış gizli şehir tekke musıkisi şekline tebdil edilmiştir. Esasen o zatın yarım ton sesleri her parçaya bolbol serpmek taraftarı olduğunu biliyorduk. Halbuki, halk musıkisinin, yarım ton sesleri pek imsâkle kullanan bir hususiyeti vardır.

Bundan sonra Prof. Fuad Köprülü'nün, *Türklerde İlk Mütasavvıflar* kitabının sonuna konulan Yunus Emre'nin ilâhi nota'ları gelir. Bunlar ise gizli halk musıkisine tâbi olmayıp açık, şehir tekke musıkisine ait notalardır. Bunların hepsi kadirî ve rüfaî gibi açık tarikat mensuplarının toplu zikirleri esnasında söyledikleri ilâhilerdir. Esasen, muharrir de eserinde Yunus Emre'yi en ziyade kadirî ve rüfaî gibi tarikat sâliklerinin benimsediklerini söyliyerek bu ciheti teyid ediyor.

Daha sonra da geçen sene İstanbul konservatuvarında, konservatuvar talim heyetinin haricinde toplanan ve (Türk musıkisinin tasnif ve tesbit heyeti) ismini alan ve yalnız şark musikisinin tesirleri altında kalmış olan heyetin *Bektaşi Nefesleri* adıyle neşrettiği iki cüz' notalar geliyor. Bu notalarda da türk halk musıkisine ve bunun gizli kısmına ait hiçbir şey yoktur. Bu heyet hiçbir eserinde hiçbir zaman türk musıkisine mensup herhangi bir eseri tasnif ve tesbit etmiş değildir. Bunların eserleri türk musıkisi değil, Türkiye'de Osmanlılar tarafından terennüm edilmiş ve işlenmiş şark musıkisi, endoron musıkisi ve Osmanlı musıkisidir. Osmanlı diline türk dili demeğe cesaret edenler gibi bunlar da Osmanlı musıkisine türk musıkisi demek cesaretinde bulunmuşlardır. Bu itibarla bu heyet türk kültürüne türk musıkisi namına hiçbir şey verememişlerdir. Bütün eserleri, bilinen şehir tekke musıkilerinden ibarettir.

Bu işte, yâni gizli halk musıkisinin toplanması hususunda teşebbüslerde bulunulduğu halde vaki olan muvaffakiyetsizliklerin sebeplerini anlat -

mak mevzuumuzla sıkı sıkıya alâkadar olduğundan tecrübe ve tetkiklerime güvenerek bu ciheti burada izaha çalışacağım.

Bu muvaffakiyetsizliğin ruhunu bulmak ve işi muvaffakiyete götürmek için çareler keşfetmiye yarayacak esaslar bulmak lâzımdır. Bunun için ise araştırma ve derlemelerin usul ve yollarını ince elemelerden geçirmek icap edecektir. Bunu yaparken de en ziyade gizli halk musıkisi üzerinde duracağız. Gizli halk musıkisinde durmamızın en mühim sebebi de bu nevi türk halk musıkisinde bugünkü teknik musıkiye doğru yürümüş ve yürüyecek olan ilmî hakikatlar gördüğümüzdendir. Meselâ; şimdiye kadar türk musıkisinde *polifoni* sanatı olmadığı kanaatı bütün dünyaya yayılmış idi. Bu gizli halk musıkisinde ise bu kanaatı reddedecek işaretler, alâmetler ve hakikatlar bulacağız. Mevzuumuz ise bu nevi musıkiden bahsetmek olduğu gibi, icap ettikçe öteki nevilerden de örnekler vererek mukayeseler yapacağız.

Ankara Halkevi'nin türk halk musıkisi üzerinde tetkikat yapmak üzere bu yaz Ankara'ya getirttiği macar musıkî üstadlarından *Belâ Bartok* bize musıkî hâdiseleri, ilgileri ve toplama usulleri hakkında konferanslar verdi. Bu kıymetli musıkî âliminin mütalâa ve fikirlerinden de tetkikler yapacağız.

İlk önce şunu söylemeliyim ki, herhangi bir ecnebi âlimi bizim musıkimiz ve edebiyatımızın yapılması ve toplanması hakkında ne kadar yüksek fikirli ve ne kadar derin bilgili olsa da bize bu hususta ders ve tez veremiyor. Çünkü çok geniş ve derin olan edebiyat ve musıkimiz onların hiç bilmedikleri ve artık hiç te bilemiyecekleri birçok hususiyetlerle doludur. Bu, dil bilmekle, kendi memleketinde tatbik ettikleri usulü gütmekle bilinmez. Bilinemeyen hakikatlara dair fikir beyan edilemez olduğu da reddedilmeyecek kuvvetli bir hakikattır. Böyle olunca da o parlak görünen fikirler aykırı ve sakat olur.

Meselâ: geçen yıllarda İstabul konservatuvarının ıslahı maksadile İstanbul Belediyesi tarafından getirilen Viyanalı B. Jozef Marx'ın tavsiyeleri arasında konservatuvarda şark musıkisi saz heyeti teşkil edilmesi tavsiyesi de vardı ve lüzum gösterilmişti. Bu zat, bizim halk musıkimizin türk ruhundan doğan temiz hususiyetler taşıdığını bilemediğinden şark musıkisini türk musıkisi sanarak bu tavsiyeyi yapıyordu. Osmanlı dili nasıl türk dili değildi ise Osmanlı musıkisi de türk musıkisi değildi. Fakat konservatuvar gibi bir ilim müessesesinde tarih ve bilgi bakımından şark musıkisi de, Çin musıkisi de, Greguvar musıkisi de okutulabilir. Lâkin şark musıkisi teşkilâtı yapılarak türk musıkisidir denilirse yeniden bir çıkmaza daha sapmış oluruz. İşte bu zat iyi bir âlim olmakla beraber bizim musıkimizin hususiyetlerini bilemediği için böyle aykırı tavsiyede bulunmuştur.

Belâ Bartok'a gelince : bu zatın tavsiyeleri içinde bizi zarara uğratacak birşey yoktur. Onda, bizim hususiyetlerimizi bilemediğinden tatbiki mümkün olmıyan tezler vardır. İstifade edilecek fikirleri de çoktur. Bu âlim, top-

lamak usullerine dair üçüncü konferansında diyor ki : «... toplayıcı şive telâffuzlarının en ufak nüanslarını fark ile kaydedebilmek için dil ve fonetik bilmeli, halk musıkisi ile raks arasındaki münasebetleri tam olarak tasvir için koreoğraf olmalı, halk musıkisi ile halk âdetlerinin ilgisini en ufak noktalara kadar tesbit için umumî folklor bilgileri ile mücehhez olmalı, köyün içtimaî verimini sarsan değişikliklerin halk musıkisi üzerine olan tesirini kontrol için biraz da sosyoloğ olmalıdır. Nihaî hükümler çıkarmak için de tarih ve bilhassa yerleşme tarihi bakımından muayyen bilgiler edinmek lâzımdır. Kendi memleketindeki malzemeyi yabancı dil konuşan halkın malzemesile mukayese etmek isterse yabancı dillere vakıf olmak ve bunların hepsinin fevkinde iyi işiden dikkatli musıkişinâs olmak şarttır. »

Bu mütalâa çok yerinde ve üstad bu sözlerinde çok haklıdır. Bartok, bu sözleri bütün memleketlerde bir cepheden görünen alelıtlak halk musıkisi ve toplayıcıları için söylemiş olduğu görünüyor. Yâni bu sözler yalnız açık halk musıkisine aittir. Üstad bizde, bir de çok kuvvetli ve kıskançlıkla saklanmış ve kaybolmuş gitmiş olan gizli halk musıkisi olduğuna hiç temas etmeyor. Bunu, sonradan söylediği sözlerin tahlilinden anlayacağız. Bir de, bu sözlerin ve gösterdiği evsafın şümulünün okuyucu ile ilk ve son yâni birinci defa temas edip derhal malzemesini toplayıp geri gidenlere ait olduğunu görüyoruz. Herhangi bir mıntaka veya birkaç mıntaka halkı ile teklifsiz olmuş ve birçok defalar onlarla temas ederek onların hususiyetlerine vukuf kesbetmiş olan herhangi bir toplayıcı yok mudur ? Bu derleyicinin mevcut olduğunu kabul ettiğimiz takdirde söylenilen ve ileri sürülen o evsafın birçok mühim cihetlerinin değişmesi lâzım gelmez mi ?

Bartok, bundan sonra şu küçük ve fakat çok mühim fıkrayı da kaydediyor :

« Bütün bu kabiliyet, tecrübe ve bilgi ile mücehhez toplayıcı şimdiye kadar gelmemiş ve belki bundan sonra da gelmiyecektir. Onun için bugünkü kanaatımıza göre tatminkâr bir toplamayı tek bir insan başaramaz. » diyor ki ben, işte bu fikirde hiç isabet olmadığını üstadın aflarına ve kendi tecrübe ve göreneklerime güvenerek söyliyebilirim. Halk içinden yetişmiş ve onların bütün hususiyet âlemlerini ve bütün inceliklerini ve renklerini öğrenmiş ve duygularını beraber duymuş ve iyi bir musıkici olmuş kimseler yok mudur ?

Kendimi övmeyi hatrımdan geçirmem bile.. Yalnız ilim bahsinde bir meseleyi halletmiş olmak fikrile söylerim ki, faraza ben, açık ve gizli halk kabileleri arasında çocukluğumdan beri bulunmuş ve onlarla hemhâl olmuş bir şahsiyetim. Onların bütün edebiyat ve musıkilerini en ince süzgeç ve mürakabelerden geçirerek -öyle kapıp kaçmıyarak- toplamış bir adamım. Bunları zaman zaman yine kontrol etmekteyim. Hiç birinde değişiklikler olmadığını tesbit ederek böylece büyük bir kolleksiyon yaptım. Benden başka benim yakından tanıdığım bazı arkadaşlar daha vardır ki onlarda böyle tat-

minkâr derlentiler yapmışlardır. Fakat onlar, bunları neşretmeyi âdab, âdat ve ananeye ve itikada aykırı ve günah telâkki ederek neşretmemişler ve bu suretle bu güzel derlentiler kendilerile beraber kaybolup gitmiştir. Ben, yalnız bu küçük fıkranın sonunda olan « bu işi bir tek kimse başaramaz » mütalâasına iştirâk ederim. O da şu şartla: bütün memleketin her tarafındaki folklor derlentisini bir tek kişinin başaramıyacağı mânasında olmak şartile . . .

Üstad, konferansın bir kısmında halk musıkisinin fonografla alınmasının mutlak ve şart olduğunu söyliyerek diyor ki : « halk musıkisini araştırmada fonograf ve gramofon artık gayri kabili ihmâl bir unsur olmuştur. İlmi bakımdan ancak, notadan başka fonoğrafla da tesbit edilmiş parçalar, tesbit edilmiş sayılır. Notaya alan ne kadar mahir olursa olsun birçok incelikleri tamamile kaydedemez. Çünkü bu incelikler teganniden teganniye değişebilir. Kaç defa tekrar edersek edelim, esas melodiler değişmese bile o melodiyi süsleyen nüanslar her defasında değişebilir. Binaenaleyh ne kadar muvaffak olursa olsun, o melodiyi ancak takribi olarak kaydetmiş oluruz. Netice itibarile elde edilen melodi asıl melodi edeğildir . . . »

Üstad burada halk musıkisinin gramofonla toplanmasının daha tatminkâr vesaik toplamak olacağını kaydediyor. Ben, gramofonla toplanan parçaların mahzurlu olacağını ve tatminkâr olamayacağını sanıyorum. Gerçi gramofon bütün nüansları ve incelikleri zaptedebilir. Lâkin aynı melodi başka yerlerde daha güzel, daha aslına muvafık söyleniyor da o melodiyi yanlış ve acemice söylenen mıntakadan veya söyleyen kimseden almışsanız, siz gramofonunuza itimat ederek hemen neşre kalkacak ve yanlış hareket etmiş olmıyacak mısınız ? Eğer aynı melodiyi başka yerlerde de gramofonla tekrar tekrar alırsanız ve böylece kontrol ederek en doğrusu hangisi olduğunu ayırabilirseniz o zaman gramofonun faydasını kabul ederim. Bizzat üstadın Adana havalisinden üç günde doksan parça topladığını işidiyorum. İşte ben bunların asıllarına uygun olduklarına inanamam. Sonra bunlarda bir tek gizli parça olmadığına tamamile kaniim.

Mühim bir mesele daha : fonoğraf yalnız açık kısımda tatbik olunabilir. Gizli kısımda tatbik olunmasının imkânı yoktur. Çünkü gizli halk musıkisi alevî kabilelerinin âyinlerinde bulunur. Oraya ise yabancı kimse giremez. Nerede kaldı ki hem gireceksiniz, hem de « siz âyin yapınız da ben melodilerinizi alacağım » diyecek ve alacaksınız. Bu, tasavvur bile edilemez. Hele bundan sonra Türkiye'de böyle bir âyin yapmak yasak olduğundan gramofonla değil, oraya girip notaya almak bile mümkün değildir. Fakat, bunları bilenlerden alırız, derseniz o bilenler de artık bilmez olmuştur. Yâni size vermek istemez. Farzedelim ki bir bilenin birisi size okuyacak olsun. Ben bunları iyi biliyorum. Geliniz, ben okuyayım siz alınız. Lâkin o melodiyi âyinde okunduğu gibi okumak kimsenin elinden gelmez. Âyinin yapılmasından hasıl olan hususiyetlerin tesirile duyulan duygu ve heyecan o melodiyi o mecliste

çok başkalaştırmıştır. Evsaf ve nüanslar hakkında çok hassas olan üstad bu cihetleri elbette takdir eder. Şu halde gramofonun iki mahzuru vardır. Biri, bir defa alınıp o melodinin tamamile aslına uygun olduğuna kani olup aldanmak mahzuru, biri de fonoğrafın tatbiki mümkün olamayınca notaya alınamamak mahzuru.

Şimdi Belâ Bartok'u biraz daha dinleyelim. Üstad konferansının bir yerinde de :

« Fonograf notaya alma hevesini arttırır. Çünkü alınan parçayı derhal çalmak imkânı vardır. Bu, meclisin hoşuna gider. Notadan sonra herhangi bir lâtifenin katılmış olması türkücünün şevkını arttırır. Çünkü haberi derhal yayılır ve köy odası meraklılarla dolar. Böyle zamanlarda mahsul artar ve herkes bilgisini satarak fonoğrafa sesini aldırmak sonra kendi sesini bizzat dinlemek ister. » diyor.

Bu fıkradan da tamamile anlıyoruz ki gizli halk musıkisinin mevcudiyetinden üstadın pek haberi yoktur. Bu, öyle bir musıkidir ki köy odasına katiyen giremez. Bartok'un bütün fikir ve mütalâaları münhasıran açık halk musıkisine aittir. Öyle ise ben, âciz bir türk edebiyat ve musıkisi folklorcusu olmak sıfat ve salâhiyetile bütün okuyucularımızın huzurunda aşağıdaki hakikatları ve hususiyetleri göstermeğe çalışacağım :

Bugün gözümüzün önünde inkâr kabul etmez bir hakikat vardır ki, o da, türkün yüzyıllarca zamandanberi yürüyüp gelen bir gizli edebiyatı ve bir gizli musıkisi olduğudur. Yalnız bilinmeyen, anlaşılmayan birşey varsa o da, bu gizli edebiyat ve musıkinin, bugüne kadar lâyıkile bilinememiş, anlaşılamamış olmasıdır. Bu mevzular üzerinde araştırmalarımızı derinleştirdikçe hayretlerden hayretlere düşüyoruz, çünkü bu gizli edebiyat, bu gizli musıki bu kadar kıymetli, bu kadar derin ve bu kadar zengindir. Şimdiden söylemeliyim ki, bu sözlerde mübalâğa tahmin etmek işin ehemmiyetini anlamamak demektir.

Gizli edebiyat kısmı, birbirini bozan yanlış sözler -tabiî kasten değil- ve neşriyat ile kısmen toplanmış ve gösterilmeğe çalışılmıştır. Gizli musıki üzerinde ise hâlâ bir iş yapılamamış, basma kalıp sözlerden başka bir varlık gösterilememiştir. Bu sözlerimizi birer birer teşrihe ve elimizden geldiği kadar ispata çalışacağız.

Gizli edebiyat ve musıki Türklerin içine gizli mezhebler sebebile girmiştir. Bunun için bu sebepleri dinî ve içtimaî bakımdan da tetkik ederek aramaya ve üzerinde olan temizliği ve safiyetiyle göstermeğe mecburuz.

Bizde, uzun zamanlardanberi başlayarak düne kadar kuvvetle hükmünü icra eden ve «mistisizm » denilen tasavvuf mesleği bizim Türkiyemizde yalnız bir yüzden tetkik edilmiştir. Halbuki bu mesleğin iki kısım üzerinde yürümüş olduğunu görüyoruz. Bunun biri « nazarî », biri de « amelî » dir. Na-

zarî kısım en nihayet yine « ehli sünnet » in « zühdü takvasına » çıkar. Nazariyesinde ayrılık gösterir gibi olan bir karakteri vardır. O, şarabın içilmesi lâzım geldiğini söylerken, Kurân'ın « Hel etâ » süresindeki cenette içirile - ceği tebşir olunan *Şarap Ayeti*'ni telmih eder. Fakat koyu müteassıp zâhid bu mânadan da anlamaz olduğu için bu nazariyeye de kızar, ve bunu küfür sayar. (Cinsi beşer) itibarile kadının hürmete lâyık olduğunu söylerken onun parmağını bile görmenin (günahı kebair) den olduğunu söylemekten de çekinmez.

Bu nevi tasavvufun da bir edebiyatı vardır. Bu kısmın ve bunların içtihadlarına dair birkaç örnek verelim :

Heman bir hây - ü hûy ile yakar câmileri sofi
Kani evrad ile esma, kani tevhidi zikrullah

Burada mütasavvuf, zahide, evrâd ile esmâ çekmediği için çatıyor. Bu da birnevi « mistisizm » oluyor. Bu tasavvufa sağlam bir gaye bulmak ta güçtür.

Sakın meyletme her hüsne hakikat umma her mehden
Alâgör destine dâmânını bir pâk dâmânın

diye bir mürşid eteğini tutmayı tavsiye ederken ve buna da vasıl olmak için bir rehebere de ihtiyaç gösterilirken yine aynı mütesavvuf :

Bîminneti rehber irişir menzile bipâk
Merdâni hudâ keşmekeşi rehberi neyler.

diyor, yine bu mütasavvuf şair bir mısraında da :

Mesti camı aşk olan cürm - ü güneh bilmez nedir.

de, diyor [1].

Şimdi bu içtihadların ve bu fikirlerin hangisi doğrudur ? Bu nevi tasavvuf (ehli sünnet zühdü takva) sının biraz genişçe bir şubesidir, yalnız bu kadar . . . daha ileri gidemez. Bunların edebiyatları da divan edebiyatının bir şubesi olup gizli kısma dahil değildir.

Gizli edebiyat « amelî » kısımdadır. Ben bu iki kısım tasavvuftan nazarî olanına (korkulu tasavvuf), amelî olanına (pervasız tasavvuf) diyorum. Yaptığım çok etraflı ve derin tetkiklerde benim kanaatım bu hakikata vasıl olmuştur.

Amelî tasavvuf en çok halk arasınra yayılmıştır. Fakat birçok münevverleri de kendine çekmiş ve kaynaştırmıştır. Bu nevi tasavvufta; öyle karğa - şalık, mevhumiyet, mübhemiyet yoktur. Herşey, her iş merdcedir. İnanışını olduğu gibi gösterir, çok temiz ve çok olgun bir gösterişi vardır. Kaçamaklı yollara sapmaz, (Hel etâ) süresile uğraşmaz. «Misitisizm» de iki temel dire-

[1] Son iki beyit ve bir müfred Bursalı T a h i r A b d u l l a h Ç e l e b i nindir.

ğine dayanmıştır : 1— (Küfrü iman), 2— (Haramı helâl) yapmak . . .

O, asırlardan beri kadını (nâ mahremdir, görünmesi ve görülmesi haramdır) diye kaçırmamıştır. Ona müsavi haklar vermiştir. Şarap hususunda (Hayyam) ın inanışını çoktan aşmış gitmiştir.. Kadını ve şarabı içtimaî hayatında çok ehemmiyetli olarak kabul etmiştir. Bunları toplantı âlemleri olan *Cem* âyinlerine sokmuştur. Bunu yaparken insani bir duygu ile yapmıştır. Gizli kalan edebiyatında bunları çok güzel terennüm etmiştir. Tesettür için zâhidlere karşı şöyle söylemiştir :

Kördür ânın gözü görmez sûreti,
Kendini beğenmek anın seyreti,
Namahremdir dive ma'sum avreti,
Elden gelse saklar dolap içinde,

Şarap için ise böyle demiştir :

Zemzemi terk edüp geçelim deyu,
Haramı helâlden seçelim deyu,
Mukaddes şarâbı içelim deyu,
Allah bize mahsus selam eylemiş. [2]

Musıki ve saz için ise :

Haktan bize herdem hidâyet olur,
Muhammet, Ali'den inâyet olur,
Saz çalmak Allaha ibadet olur,
Dâvud peygamberden rebabımız var. [3]

demiştir.

Lâkin bütün bu yaptıkları, çokluğu teşkil eden Ehli Sünnet tarafından tahkir ve tezyif edildiği için içtimaî hayatını ve onunla beraber edebiyatını ve bunlara uyan güzel musıkisini (kem gözler)den gizlemeğe mecbur olmuş, ve böylece bu kıymetli edebiyat ve musıki bugüne kadar ve hâlâ bugün bile gizli kalmıştır.

Bu gizli edebiyat ve musıki, bu gizli mezheblere uyan temiz ve saf ruhlu Türklerin bu temiz ve saf içtimaî hayatlarından doğmuştur. Meclislerine insanî duygulara istinat edilmek suretile giren kadın ve içkiden başka dinin basitleştirilmiş olması onları münevver bir insan kütlesi haline koymuştur. Temiz ve terbiyeli olarak güzel severliği sevap sayan ve kendisine inanış yapan, ve ibadeti bunların toplandığı Cem âyinlerinden ibaret bilen kabiliyetli şahsiyetler, artık mebzul ve coşkun ilhâm kaynaklarına vasıl olmuşlar ve ede-

[2] Bu manzumenin temamı *Bektaşî Şairleri* adlı eserde yazılmış ve kaili olarak şair E d i p H a r a b i gösterilmiş ise de bunun kailinin S u l h i olduğunu çok yakından biliyorum. S u l h i hakkında İstanbul'da çıkan *Halk Belgisi Haberleri* dergisi'nin 15 Ağustos 934 tarihli ve 39 numaralı nushasında bir tetkik yazım vardır.

[3] Bu Manzume de S u l h i nindir.

biyatlarında ve musıkilerinde hâlâ bizim bulamadığımız kıymetli bedialar yaratmışlar ve bugünkü tarihimize takdirlerle kaydettiğimiz kudretli şair - ler ve musıkiciler yetiştirmişlerdir.

Namaz ve oruç bildikleri şekillerden daha çok başka .... Resim, musıki, oyun, içki ve insan güzelliğini sevmek sevap olduktan sonra .... Esasen ilhâmı açan ve ona hız ve kaynak veren ve genişleten bunlar değil midir ?

Düne kadar gizli mezhebçi ve gizli edebiyatçı ve musıkici olarak asır - lardan beri yürüyüp gelen ve kabileler teşkil eden bu halis türk kütlelerinin ibadetleri muhabbet yapmak, yâni Cem bezmi kurmak ve Cem'in başlangıcından nihayetine kadar «Nefes» denilen manzumelerini kendi yaptıkları hususî bestelerine göre okumak teşkil ederdi. Bu itibarla bunların ibadetleri edebiyat ve musıki ibadeti idi. Bu suretle bu kabilelerde herkes tâ küçükten beri bu edebiyat ve musıki ibadetine alışkın idi. İbadetleri edebiyat ve musıkiden ve oyundan [4] ibaret olan bir kütlenin edebiyat ve musıkisinde elbette müstesna hususiyetler olacağı çok muhakkak bir keyfiyettir. İşte bu edebiyat ve musıkinin zenginliği bu bakımdan daha ziyade büyümektedir. Bunları bulmak ve meydana koyarak türk edebiyatı ve musıkisi tarihine şereflerle kaydetmek vazifesi karşısındayız. Bunu yapmak isteyen kimselerden bazıları - nın yıllardan beri çalışma tarzlarını iyi bir yoldan takip etmediklerini görüyoruz.

Musıki meselemiz daha zavallı ve hattâ acıklıdır. Musıki folklorculuğumuz hâlâ kendini toplayamamış ve hâlâ bir iş yapamamıştır. Şimdiye kadar yapılan tetkikler ve araştırmalar içinde yalnız İstanbul Konservatuvarı'nın denizden damla nisbetinde toplayabildiği birkaç defterlik notalardan başka birşey yoktur. Bunlar ise açık ve gizli olmak üzere ikiye ayırdığımız halk musıkisinin açık kısmına aittir. Gizli kısım için ise yine İstanbul Konservatuvarı'nda İstanbul Vâlisi Bay Muhiddin Üstündağ'ın himayesi altında te - şekkül eden Türk Musıkisini Tasnif ve Tesbit Heyeti'nin neşrettiği iki cüz' *Bektaşî Nefesleri* ismini verdikleri, şehir tekke gizli musıkisine ait notalardır.

Bay Muhiddin çok iyi bir iş yapmış, fakat o heyet o aldığı adı taşıyacak hiçbir iş yapmamıştır. Çünkü bu tasnif heyeti eski Osmanlı ve şark musıki - sine koyu bir taassupla bağlı olan (bir taraflı) kimselerden toplanmıştı. Eski Osmanlı lisancıları, halk diline nasıl zengin değildir diyorlardise bu heyette bulunan zevat ta halk musıkisine « zengin motiflerden mahrumdur » diyorlardı. Bunun içindir ki bize verdikleri eserler hiçbir zaman heyetlerine verdikleri isim ile mütenasip olamamıştır. Onlar yalnız mevlûd tevşihleri, ve metinleri tamamile farsça olan Mevlevî âyinlerine mahsus ve şark musıkisine mensup melodiler vermişlerdir. Bunlarda türk musıkisi ve halk musıkisi

---

[4] Bu oyunlar hakkında da ileride ayrıca yazacağız.

namına bir şeyler yoktur. *Bektaşı Nefesleri* dedikleri cüz'lerin muhteviyatı ise sonradan şark musıkisine, ağdalı Osmanlı musıkisine uyan ve ondan daha ağdalı bir şekil alan şehir tekke musıkisine aittir. Bütün bu eserlerin hududları : şarkan Âlemdağı, garben Edirnekap, şimalen Karadeniz kavakları ve cenuben de Yedikule ve Maltepe kıyıları olup İstanbul'un zümre musıkisinden başka birşey değildirler.

Sonra, bu heyet hiçbir zahmet çekmemiş, birkaç kişiden istediği ve kendinlerinde bulundurdukları notalarla iktifa ve onlara iktiza etmiştir. Ben, bu heyetin nasıl çalışmış olduğuna ve neden böyle yaptığına hâlâ hayret ediyorum. Size açık bir örnek göstereyim :

Bu heyet, merhum Samih Rifat'ın (Nedir ey dil sende bu dağı elem) matlaıyle başlayan bir nefesinin bestesini arıyor. Birinci cüz'ün mukaddimesinde bu kıymetli besteyi -bu onların tâbiridir- bulamadıklarını yanayakıla anlatıyorlar, ikinci cüz'e yetiştirmeğe çalışacaklarını söylüyorlar. İkinci cüz'ün neşrinde (maâlesef bunca aramalarına rağmen) kaydile bulamadıklarını bildiriyorlar. Halbuki tasnif heyetinde Samih Rifat'ın kardeşi de vardır. O da Samih Rifat gibi Bektaşi idi. O nefesi her zaman her Bektaşi Cem-ü cemiyetinde (meşhur kemançesile) senelerce çaldığını çok yakından bilirim. Nasıl oluyor da o nefesi bulamıyorlar. Sonra bu nefes mebzulen okunur ve çalınır, okuyanların ve çalanların pek çoklarının hâlâ hayatta bulunur olduğu bir nefes te [5] kolaylıkla bulunması mümkün olan dünkü bir eser böyle bulunamazsa onların topladıkları eski eserlerin mahiyetlerini artık tahmin etmek güç değildir.

Şunu da söylemek lâzımdır ki, onların neşrettikleri eserlerin de kıymeti yok değildir. Fakat bu kıymet türk musıkisi bakımından değil, ileride, böyle bir musıkinin Türkler tarafından da kullanıldığını göstermek bakımındandır.

Netice itibarile halk musıkisinin gizli kısmından elimizde hiçbir şey yoktur. Halbuki tetkik olunacak ve türkün hakikî musıkisini olduğu gibi gösterip meydana çıkaracak kısım bu kısımdır. Bu nevi musıki de, asırlardan beri gizli kalmış bu musıkide, ilmin çok ziyade gözönünde tuttuğu (armoni tarihi) ne ait büyük hakikatlar vardır. Bugünkü ilim dünyası (armonisi olmayan bir milletin musıkisi kendisile beraber iptidaidir.) diyor. Bu gizli kısmın araştırılışı esnasında bizi bu suçtan kurtaracak musıki parçaları da bulunmuştur ve bulunacaktır.

Biz, ferdî olarak yaptığımız tetkiklerde iki ve üç sesli ve musıki ilminin (Kanon) dediği şekle ait çok mühim öztürk musıkisi parçalarına rastladık. Bunların bir kısmını gerek yazılarıyle, ve gerek notalarıyle bazı gazete ve mecmualarda neşrettik. Bu hususta gerek yerli ve gerek ecnebi üstad ve âlimlerinden takdirler gördük. Fakat bir kişinin yalnız başına çalışmasından zi-

[5] Bu nefesin notasını «muzik» mecmuasının birinci sayısında neşretmiştim.

yade bu bakımdan toplu çalışmak daha iyidir ve lâzımdır. Böyle olunca iş sözde kalmaz, müsbet bir neticeye vasıl olur.

Bir yandan Kültür Bakanlığı, bir yandan Halkevleri bu iş üzerinde uğraşmalıdırlar. Bizi aykırı musıki hareketlerinden koruyacak bu büyük müesseselerdir. Fasıl musıkiciliğine, kırık dökük bandoculuğa ve hele hiçbir kıymeti olmadığı halde içtimaî hayatımıza süslü bir yılan gibi sokulan ve zehirlerini haberimiz olmadan ilim bünyemize döken (caz) cılığa katiyen meydan vermemelidir. Musıki inkilâbımıza ancak böyle yapmakla can ve hareket verebiliriz.

Aşağıya (Kanon) lu ve iki sesli ve refakatlı bir türk gizli musıki parçası koyuyaruz [6].

Ehemmiyetle ilâve etmek isterim ki, bu nota üzerinde tadi l,tashih veya tonaliteye uygun olsun fikrile, yahut başka her hangi bir mülâhaza ile her hangi bir ilâve içeliği veya çıkarılmak gibi bir şeyler yapmadım. En sahihi ve en aslı budur, ve böylece söylenirdi.

Bu nev söylenişe (deste nefesi) derlerdi.

Acaba sayın üstad Belâ Bartok bu, yukarıdanberi saydığım ve anlattığım hakikat ve hususiyetleri biliyor mu idi ? Onun yüksek ilmi bu hususiyet âlemlerine girebilip te bu gizli melodileri toplamaya kifayet edebilir mi ?

[6] Bu notanın okunuşu ve âyinin yapılışı hakkında İstanbul'da 933 yılında çıkmış olan *Millî Mecmua*nın, 140-141, 142-143 numaralı nushasında tafsilatlı yazılarım vardır.

AMERİKA KÂŞİFLERİ ARASINDA BİR TÜRK

CEHİLE BATUR

İngiliz, İskandinav halkları ve Alman edebiyatını tanıyanlar bu halkların eski Viking ecdadından ne derece hürmetle bahsettiklerini görebilirler. Hazineler, cenublu kadınlar ve harp ganimetleri için zarif gemileriyle Okyanusların tehlikelerine atılan bu cesur gemicileri gençler, ihtiyarlar binbir renkli romantik perdenin arkasında görürler. Germanlık şuuru ve gururu eski kanlı yağma harplerinin hatıralarından daima büyük bir iftihar duymaktadır. Bununla beraber bu German halkı IX. uncu ve X. uncu asırda kendilerinin denizde oynadıkları rolün aynını karada oynamış olan Türk halklarının hareketleriyle mukayeseyi hoş görmezler. Türklükten ayrılmış olan orta ve şarkî Avrupa'nın nomad halkları Vikingler gibi hazine, yağma, iktidar ve kahramanlık şöhreti için dörtnâla koşan atlarının üstünde geniş sahaların hâkimi oldular ve Avrupa'yı korkuttular. Bu devirlerde Avrupa'ya geçen Peçenekleri Hazar Denizi civarında hattâ Vag ve Lajta boylarında görüyoruz. Aynı zamanda henüz tamamiyle Türk karakteri taşıyan ve ekseriyeti türkçe konuşan Macarlar da Kiyef, Kurtuba, Bremen, Atina ve İstanbul sularına kadar sokulmuşlardır.

Tekrar Vikinglere gelelim : X. uncu asırda Vikingler Bizans saray muhafızları arasında bulundukları gibi Kurtuba'da da tanınmışlardı. Aynı devirde Amerika'nın ilk kâşifleri de onlardır.

Fakat bu kâşifler yalnız Vikingler midir ?

Bu sorguya cevap vermeğe çalışalım :

Profesör Alexander Fest te [1] bu meseleyi tetkik etmiştir. Laing [2], Fiske ve bilhassa Middelton Reeves'in mükemmel çalışmaları Amerika'yı keşfeden Leif Erikson'un meşhur kuvvei seferiyesini hâyâl âleminden hakikata tebdil ederek büsbütün ortaya çıkardı.

L. Erikson İzlanda'nın kâşifi ve Greenland'daki müstemlekenin kurucu ve teşkilâtçısı olan Kırmızı Erik (Erik the Red) in oğludur. Greenlan'a yerleştirilen muhacirlerden *byarni* isminde bir adam uzak garbde seyahatları es-

[1] A. Fest: *Earliest Traces of Magyars in the West.* The Hungarian Quarterly III (1937), 649.

[2] S. Laing: *The Heimskringle or the Saga of the Norse Kings* I-IV, 1844.

Fiske: *The Discovery of Amerika.*

M. Reeves: *The finding of Wineland the Good* (1890).

nasında Greenland'ın parçası olmayan bir sahile vasıl oldu. Vatnına döndükten sonra bu sahil hakkındaki hayretlerini naklettiği muhtemeldir. Çünkü bundan biraz sonra *L. Erikson* merak ettiği bu garp sahillerini görmek için bir kuvvei seferiye hazırladı ve 1000 senesinde yahut 1002 sonunda 35 adamla cenuba doğru hareket etti. Bir müddet sonra çok ağaçlı bir arazinin sahiline vasıl oldular ve kışı orada geçirdiler. Burada yabanî olarak yetişen buğday gördüler; aralarından biri etrafta dolaşırken üzüm buldu. Bundan dolayı *Erikson* bu mıntakaya « Wineland - şarap memleketi » ismmini bahşetti. Bu Amerika'nın Avrupa'da kullanılmış olan ilk ismidir. Bu bereketli toprak asırlardanberi « Wineland the Good, Wineland it Gotta » tesmiye edilir. Yukarıdaki izahat İzlanda'nın *Saga* namı verilen efsane mecmuasının Viking - lerin şimalî Amerika sahillerindeki keşiflerine dair rivayetlerin kısa bir hülâsasıdır. Bu keşiflerin tarihî bir esas olduğu bir müddet Danimarka sarayında (XI. asır) yaşamış olan meşhur Adamus Bremensis [3] in eserinde açıkça ispat edilmiştir:

« Kıral denizde keşfedilen ve şarap memleketi ismi verilen bir adadan bahseder ve şarap yapmak için en iyi üzümlerin yabanî olarak orada yetiştiklerini söyler». Bu fıkra şüpheli olmakla beraber İzlanda *Saga*'sının izahatını teyideder. Çok uzak olan garp sahilinin mebzul ormanları, hububatı bilhassa iyi şarap yapılan üzümleriyle asırlarca İzlandalılar'ın hatırasında yaşadı. Acaba, Columbus, Vikinglerin bu efsanevî keşiflerini duydu da kendisi bu mevzu üzerinde daha fazla malûmat elde etmek için mi sefere çktı? Bu bugün için hâlâ açık bir sorgu halindedir.

Bilâhara şarap memleketi unutuldu. Yalnız 1610 da Arngrin Jansson onu Amerika adalarından birisi olarak izafe etti. Diğer asırda Thormodus Torfaeus [4] Greenland ve Wineland hakkında malûmat verir.

Erikson'un kuvvei seferiyesinde üzum bulan adamın mühim bir rol oynadığı aşikârdır. Zikrdilen adamın menkabesini *Flatey Book* şöyle anlatır :

« Bir akşam cenublu bir adam olan *Tyrker*'in noksanlığı görüldü. Erikson çok endişelendi, çünkü o babasının ve kendisinin çok sadık bir arkadaşı idi. Adamlarının bir kısmı ile onu aramaya çıktı ». Reeves tercemesine göre : « Onlar bir müddet gittikten sonra *Tyrker*'e tesadüf ettiler. Leif süt babasının hayatta olduğunu gördü. *Tyrker*'in göze çarpan çıkık bir alnı, canlı bakışları, küçük bir siması vardı; kısa boylu ve vakur, güçlü kuvvetli idi.

Leif ona sordu «süt» babam niçin ortadan kayboldun ve arkadaşlarından ayrıldın.» Başlangıçta Tyrker gözlerini devirerek ve sırıtarak biraz almanca konuştu; kendisini anlıyamadıklarını görünce onların şimal diliyle hitabetti. «Uzağa gitmedim, söyleyecek - yeni şeylerim var, üzüm ve asma buldum» dedi. Leif, o şüphesiz bir hakikat mıdır sütbaba diye sordu. «Evet

(3) A. Bremensis: *Descriptio insulatorum aquilonis.*

(4) T. Torfaeus: *Historia Villandiae antiquae* 1705-06.

o hakikattır çünkü ben asmanın ve üzümün kıt olmadığı bir yerde doğdum» diyerek T y r k e r onu tasdik etti.

Böylece T y r k e r tarafından üzüm bulunan yeni arazi Vineland tesmiye edildi. Bu yazıdan T y r k e r in milliyeti hakkında katî bir netice çıkarmak zor olacaktır. Bunlar hakikat üzerine kendi teorilerini kurarlarken T y r k e r in, Leif'a ilk hitabında almanca konuştuğundan dolayı onun menşeinin alman olduğuna inandılar. Halbuki Saga, onun cenubdan gelen bir adam olduğundan mükerreren bahseder. Zaten onun kısa boylu, faalmizaçlı, geniş alınlı, vakur görüşlü ve kuvvetli oluşu hiçbir alman tipini değil atlımomad tipini gösterir. Sonra kuvvei seferiyede cesareti ve arkadaşlarından temamen ayrı tavrı hareketi Saga'ya onun şahsı hakkında hüküm vermekte güçlük çektirmedi. Doğduğu yerin üzüm ve asmadan mahrum olmayan bir mıntaka olduğu, üzüm bulunan Almanya'dan daha cenub memleketlerinden gelmesi ihtimalini dahi kuvvetlendiriyor.

A. F e s t in fikrine göre *Tyrker* ismi bunun Macar menşeinden geldiğine kuvvetli bir delildir. Şüphesiz *Tyrker*in manası *Türk*'tür. Bizans menbalarından öğrendiğimize göre bu unvan X. ve XI. asırda tarihte mühim rol oynayan Macarlar'a verilmiştir.

Burada bir Macar *Tyrker*le Vikingler'in arkadaşlığını söylemekte hayret edilecek birşey yoktur. Çünkü Vikingler bilhassa Varangiang'lar İstanbul'la ananevi bir teması muhafaza ettiler. Bir zamanlar Bizans imparator - larının muhafızları kısmen Vikingler'di. Binaenaleyh Vikingler'in bir macara İstanbul'da umumiyetle kullanılmış olan *Tyrker* ismini vermeleri tabiidir.

F e s t 'in isbat için verdiği deliller kâfi değildir. Onun için kısmen F e s t e dayanarak kendi araştırmalarımızı da ilâve edelim:

Evvelâ *Tyrker* kelimesini göz önünde tutalım:

İlk bakışta bu isim *Türk* ve *er* kelimelerinden yapılmış gibi görünür, daha yakından tetkik edersek kök "*Türk*„ tür. En eski devirlerde İskandinav dillerinde — *ü* — sesi — *y* — ile gösterilmiştir. İkinci kısım olan "*er*„ (5) de şimali germen dillerinde mücerret müfreti müzekker ekidir.

Eğer bu türkçe "*er*„ olsaydı, teşekkül edecek ismin "*Türkeri*„ olması lâzımdı. Çünkü tarih kitaplarında bu tipte yapılmış kelimeleri gösteren misallerimiz çoktur :

Türkeri, Rumeri, Üçeri, Şarkeri, Ağaçeri (6). Çakareri, Ermieri, Kuvieri, (7).

(5) N o r e e n, *Geschichte der nordischen Sprachen*, Strassburg. 1913, 220-222.

(6) H o u t s m a. *Ein Türkisch-Arabisches Glossar*, Leyden, 1904.
ترجمان ترکی و عربی ۳۰.

(7) F e h é r G é z a, *Les monuments de la culture Protobulgare et leur relations Hongroises* 146. Budapest, 1935.

Yukarıdaki misallerde görüldüğü veçhile herhangi bir isme "*er*,, kelimesinin eklenmesile yapılan isimlerin sonunda "*i*,, vokali vardır. Yani her kabile ismi possesif suffix "*i*,, ile kullanılmaktadır. Macar isminin dahi en eski şekli *Mogyeri* dir. (8). Macar dilinde kök sonu vokallerinin düşmesi bundan 150 sene sonra (XII inci asırda) başlamıştır.

Tyrke L. Erikson'un kuvvei seferiyesinde büyük bir rol oynayan şahsın milliyetini gösteren bir isimdir. A. Feste göre menşei Macardır. IX — X. asırda Türk ismile dogrudan doğruya Macarlar adlanmışlardır. Elimizde bunu gösteren birçok vesikalar vardır. Bunlar Moravcsik kitabında toplanmıştır. (9). X. asırda yaşamış olan Leon Philosophos (10) ve bilhassa oğlu Konstantinos Porfiroğennitos (11) eserlerinde Bizans sarayı ile temasta bulunan yabancı halklardan bahseder. Meselâ *Bulgarlar, Kazaklar, Tulmaçlar* daha sonra *Türkler*. Burada Türk ismiyle Macarlar kastedilmiştir. Bizanslılar Türk halklarından Bulgarlar, daima Bulgar, Peçenekler'i daima Peçenek (Πατζινάκ) Kazarları daima Kazar diye zikrederler. Kazarlar için yalnız bir yerde Türk ismine tesadüf edilmiştir. Theophanes kitabında (Τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς ἑῴας, οὓς Χάζαρεις ὀνομάζουσιν) =,, Kazlar şark Türkler'i namiyle adlandırılır,, diye yazılmıştır. Tabiî bunları VI - VII. asırda yaşamış olan Göktürkler'le karıştırmmak lâzımdır.

Bizans'ta yazılmış tarihlerin hemen hepsi Macarlar'ı Türk ismiyle kaydeder. Meselâ Bizans kaynaklarında L. Philosophos ve K. Porfiroğennitos'tan maada Philotheos, Lukas *hayatı, Inedita taktika Leonis, Anonim taktika* Macarlar'a *Türk* ismini vermektedir. (12) Bizans papazlarından Nikolaus Nüstikos 924 senesine aid bir mektubunda Macarları şöyle tasvir eder: οἱ ἐκ τῆς Δύσεως Τοῦρκοι = Garp Türkleri. Macarlar'a ait malûmatının mühim bir kısmını Bizans sarayında toplamış olan alman Liutprant (13) dahi Macarlar'a *Turci* (= Türkler) ismini verir.

Hattâ XI. asırdar Bizans İmparatoru Mihael Dukas tarafından Macar Kralı Géza'ya gönderilmiş olan taçta (14) Türkiye hükümdarına diye yazılıdır.

Türkler'in macarlaşmış bir Türk olması ihtimali daha kuvvetlidir. Macarlar X. asırdan itibaren Türk halklarının en garpta bulunan kısmıdır. Peçenekler, Kazaklar ve Bulgarlar'ın Almanlar'la temasları ve almanca öğren-

---

(8) Németh Gyula: MNy. XXX, 8.

(9) Moravcsik Gyula: *A Magyar történet bizánci forrásai.*

(10) Leon Philosophos: Τὰ ἐν Πολέμοις τακτικά/—

(11) Konstantinos Porphyroqennetos: *De Cenimoniis.*

(12) Moravcsik'in yukarda zikredilmiş eseri.

(13) Liutprand: *Antapodosis* 5958-62.

(14) Moravcsik Gyula: *A. Magyar Szent Korona Görög Feliratai*, Budapest, 1935.

meleri ihtimali çok azdır. Buna rağmen Macarlar'ın Normanlar ve diğer garp kavimleriyle daha sıkı temasta bulunmaları için vaziyetleri çok müsaittir. Fettich in (15) araştımalarına göre Macar - Viking (Normann) münasebeti yalnız ticarî değildi ve çok erken IX. asır başında cenubî Rusya'da başladı. Görülüyor ki Vikingler yalnız Bizans saray muhafızları arasında değil, Avrupa'nın muhtelif yerlerinde Macarlar'la tanışabildiler. Hattâ Bartucz (16) un eski macar mezarlarında bulunan Normanlar'la kan karışmasının izleri pek çok görülür. Bu devirde Macarlar Almanya'da ve bütün Avrupa'da büyük yağma harpleri yaptılar. Kölelerinin bir kısmı ve komşuları Almanlar'dı. Bu temas Macarlar'a almanca öğrenmek imkânını kolaylaştırmıştır. Bundan maada bu asırda Macarlar'ın Avrupa'nın muhtelif cihetlerine yayıldıkları tarihen sabittir. Bunlar Alman, İtalyan, Fransız ve Bizans tarihlerinde mufassalan zikredilir. Biz buraya umumca tanınmış olan birkaç şey ilâve edelim: (17) 935 yılında Lombardiya'ya gönderilmiş Bizans ücretli askerleri arasında 84 Türk (Macar) vardı.

Masudi'ye göre (18) *Başkırt* ismi verilen Macarlar Endülüs'e kadar yağma seferleri yaptılar.

Hattâ Marquart'a göre (19) XII. asırda Toledo'da X. asırda yaşamış olan büyük hükümdar Abdurrahman'ın saray muhafızları arasında bulunan ücretli macar askerlerinin ahfadından Thadeus Ungarus, Ptolemaeus'un Μεγησύ νταξιζ adlı eserini tercüme etmiştir.

(20 Tarsus emîri Thamal 924 te Venedikliler'e karşı yaptığı muharebede macar askerlerine rastladı; Macarlar'ın bir kısmı ücretli olarak beraber Suriye'ye gitti.

Bütün bu malûmata dayanarak Amerika'yı keşfeden *Türker'* in muharip Macarlar arasında neşet ettiğini emniyetle söyleyebiliriz. Bu devirde Macarlık Türk halklarından birini teşkil etmekte idi. Ve daha aşağı tabakaların Fin - Ugor aslından gelen dili, idareci ve muharip Araplar'ın ve bunlara tâbi olmuş yahut kendi arzulariyle iltihak etmiş küçük Türk halkların (Peçenekler ve Kabarlar) Türk dilini henüz temsil etmemişti.

Artık tereddüt etmeden söyleyebiliriz ki Amerika'yı keşfeden kahramanlar arasında en mühim rol oynayan şahıs bir Türktür ve Amerika'nın ilk ismi bir Türk tarafından konulmuştur.

---

(15) Fettich: *A Honfoglalo Magyarsàg Fémmüvessége.*

(16) Bartucz: *Histoire des races en Hongrie.* Nonvelle Revue de Hongrie, 1932.

(17) Pauler Gyula: *A Magyar Namzet Története Szent Istvànig,* Bp., 1900.

(18) Masudi: *MHK.* 279

(19) Marquart, *Streitzüge* 160.

(20) Marquart, *Streitzüge* 159.

İRAN EDEBİYATINDA ROMAN

D E V İ Ş K U R B A N

Dr. ALİ NİHAT TARLAN

— *Başı 59 uncu sayıda* —

Sonra sokağın bir köşesine oturdum. Bir saat geçti. Misafirler birer bi - rer evden çıktılar. Benim yorgun ve bitkin halime bakıp acıdılar, evime gö - türmek istediler. Teşekkür ettim, özür diledim. Güneş grup etmek üzere idi, birdenbire yerimden fırladım. Birkaç saniye o tesir altında kaldım. Sevdiğim mukaddes bâkir önümden geçmişti. Sanki ayaklarının hareketini gözümde ve kalbimde duyuyordum. O da bu alâkadan haberdar gibi görünüyordu. Fakat gûya ehemmiyet vermiyerek gözlerini yere dikmiş yürüyordu.

Uzaktan onu takip ettim. Birkaç sokak geçtikten sonra bu ay parçasının Göştasb'ın mahallesinde grup ettiğini gördüm, hatırladım ki bu (Hüma - yun) a benziyordu. Eğer o ise onu çok görmüştüm, birçok günler evlerinde bulunmuştum. Saatlarca beraber oturmuştuk. Ne olmuştu ki gördüğüm za - man onu tanıyamamış ve ondan evvel bu kadar güzel bulmamıştım.

Bir taraftan da düşünüyordum: ben kadınların yüzüne dikkatli bakmak itiyadında olan bir adam değildim. Bu müddet zarfında belki de yüzüne bak-mamıştım.

Bununla beraber onun bana bu derece şiddetli bir sevda telkin etmesine sebep yoktu.. Bu düşüncelerle eve döndüm. Sabaha kadar bu ıztırap içinde kıvrandım durdum. Sabah olur olmaz hiçbir şeye bakmadan evden çıkıp Göş-tasb'ın mahallesine gittim.

Yolda yalnız bir sokağı, bir evi ve bir nuranî cismi tahayyül edebiliyor-dum. Nasıl yürüdüğümü bilmiyorum, ne kadar zaman zarfında buraya gel - diğimin farkında değilim. Bu (Kâbei maksud) a nasıl geldim. Bu ancak his edilir, anlatılamaz.

(Göştasb) ın evinin kapısı alelâde kapılara benzemiyordu. Bu kısa top-rak kapı benim nazarımda muazzam bir bina kesilmişti. Ben dînen mukaddes bir yerde bulunuyor gibiyim. İhtiyarsız yere kapandım, eşiğine secde ettim. Kapıyı çalmak bana edebe muhalif bir hareket gibi geldi. Bir köşeye çekilip bekledim. Bir saat orada kaldım. Nihayet kapı açılıp (Feridun) çıktı. Beni görünce :

— Ne oldu bu sabah erken buraya geldin ? dedi.

Benim cevap vermeğe kudretim yoktu, teşekkür makamında başımı eğdim. O devam etti :

— Hergün böyle bizi ararsan çok memnun olurum. Sen sevimli bir adamsın; yüzün bize uğur getirir. Gir içeriye, öğle vakti ben gelirim.

Ve Feramorz'a seslendi :

— Kurban'a iyi ikram et; tâ ki hergün gelsin.

Bu dâvet beni bahtiyar etti.

Eve girdim. Bana sanki dünyalar verilmişti. Kalbime dünya dolusu nur akıyordu. Öyle bir koku hissettim ki dünyanın bütün ıtriyat fabrikaları çalışsalar, dünyanın en güzel çiçeklerinin usarelerini taktir etseler yine bu kadar güzel bir koku elde edemezler.

Bahçenin bir köşesinde durdum. Ansızın benim saadet güneşim yatak ufkundan çıkıp doğdu. Biraz sonra o işvekâr endamile Hümayun gözüktü. Suru İsrafil gibi ölmüş ruh ve cismimde kıyamet kopardı. Bana yeni bir hayat verdi. Yalvaran kuluna lütfeden bir İlâhe gibi bana ney çalmamı işaret etti. En büyük bahtiyarlık ona itaat idi.

Bu benim daima gördüğüm Hümayun değildi. Hiç benzemiyordu. Bu ev de eski gördüğüm ve devam ettiğim ev değildi. Kapı, dıvar, taş, ağaç hepsi benim nazarımda mukaddes bir hale gelmişti. Hattâ odanın bir köşesinde duran kediye bile mukaddes bir mevcudiyet nazarile hörmetle bakıyordum. Hümayun'un bakışında ne ince mânalar ve güzellikler vardı, bir ben bilirim bir de Allah.

İyi biliniz ki, arzu ettiğimiz şeyi, incelikleri anlatmak için kullandığımız vasıtalar onları gözün binde biri kadar ifade edemez. Göz ile öyle şeyler söylenebilir ki dil onları söyliyemez, kalem yazamaz, beşerin kullandığı kelimeler onu ihata edemez. Ruhî görüşmeler, sevgiler göz ile olur. Bunda nasıl bir câzibe ve sihir vardır, bu kuvvetin menşei, bu iki âletin ameli miyhani - kisi nedir ? Onu yalnız Allah bilir. Tecrübelerimle anladım ki hilkatin birçok sırları bu iki pencerede gizlenmiştir.

Her bakışta başka bir güzellik arzeden o gözler karşısında benim ne elîm hallere düştüğümü Hümayun da anlamıştı. Onun için bana acıyarak biçare - liğimi artırmıyordu. O da anlamıştı ki bir taraflı sevgi hiçbir fayda temin etmez. Bu melekûtî kuvvet ister istemez iki faâl kutba muhtaçtır.

Hilkatte esas nizam ve cinsiyet kanunu, kadını çabuk müteessir olması dolayısile duyguların membaı olarak yaratmış. Erkeğe de doğruluk ve sebatkârlık ile beraber fikir ve dirayet ihsan etmiş. Kadında şefkati, erkekte şecaat ve sebatı kuvvetlendirmiş. Öyle ki kadın çabuk duygulanır, heyecan - lanır. Fakat ayni süratle bu hissini kaybedebilir. Fakat erkekte bir duygu teessüs etmişse taş üzerine kazılmış bir nakış gibi daima paydar kalır.

Keşke ne bu kadar süratle duygulansalar ne de bu kadar çabuk ondan vaz geçselerdi.

Hümayun'un işareti üzerine ney çalmağa başladım. Fakat dünkü gibi çalmıyordum. Dün ile bugün arasında o kadar fark vardı ki.... Gûya ayrıca iki sene mükemmel bir üstadın yanında çalışmıştım. Aşk, insandaki gizli kuvvetleri, tıynetteki istidadın kemalini meydana çıkarıyor.

Hümayun'a âşık olduğum zaman o onyedi yaşında, ince ve uzun endamlı, yuvarlak yüzlü, keskin, fettancasına keskin gözlü, uzun kirpikli, ince çekik kaşlı, sedef gibi beyaz dişli, hafif kıvırcık saçlı bir kızdı.

Hislerini gizlemekte çok mahirdi. Sevinç içinde iken ağlayabilirdi. Son derece kederli iken de şen ve neşeli gözükmeğe muktedirdi. Son derece sâkin iken gazablı, çok hiddetli iken sâkin olabilirdi. Çok asabî, anlayışlı, dikkatli ve akıllı idi. Herkesi ilk bakışta anlardı. Fakat kendisini anlamak pek güçtü. Herkesin sözünden yüreğinde olanları keşfederdi. Fakat pekâz kimse onun sözlerinden hakikî fikir ve duygularına intikal edebilirdi. Diğer kadınlardan daha vakur idi. Pekâz gülerdi, kahkaha ile güldüğü görülmemiştir. Ancak pek gülünecek yerlerde tatlı bir tebessüm ederdi.

Kendine mahsus bir yürüyüşü vardı. Keklik ancak o kadar güzel yürüyebilirdi. Hareketleri kendine mahsus ve emsâlsiz idi. Hiç süslenmezdi. Fakat onun sade ve tabiî kıyafeti kadın tuvaleti yapanlara meşk olacak derecede güzeldi.

....

Her saat her dakika onu daha fazla seviyordum.

Hâya içinde nâz ve işve o derece müessirdir ki kimse ona mukavemet edemez. Hümayun'un karşısında da herkes ancak derin bir hürmet duyabilirdi.

Ben bir köşede ney çalıyordum. O da bahçede dolaşıyordu. Öğle vakti babası eve yemeğe geldi. Beni sofraya dâvet ettiler. İştahım yoktu. O kadar ısrar ettiler, birşey yiyemiyordum. Bu hâl birçok defalar devam etti. Fakat bu hâl bana birgün Hümayun'un :

— Niye iştihasızsın ?

demesine kadar devam etti. Ondan sonra obur gibi yemeğe başladım. Ve her yemek benim nazarımda cennet taamı olmuştu.

Ben artık hergün onların evinde idim. Goştasb'ın tensibi üzerine kapının yanında bana bir oda verdiler. Bu en büyük bir nimet idi. Ben odada yatıp kalkıyor, fakat onlara bâr olmıyordum. Kendi gıdamı kendim temin ediyor; hattâ kimse benim için rahatsız olmasın diye kendime bir anahtar yaptırdım. Goştasb'ın evinde kalmam, hiç kimse ile hattâ kendi akrabam ile konuşup görüşmemem çok nazarı dikkati celbetti. Herkes bir türlü dedikodu ediyordu. Fakat bütün bu sözlerin benim indimde hiçbir kıymeti yoktu. Ya-

vaş yavaş bana nasihat ediyorlar. Sebebini anlamak istiyorlardı. Halk, israr ile benim işime müdahale ediyordu. Bu memlekette âdet bu muydu ? Kendi işini idareden âciz insanlar mütemadiyen başkasının işi ile meşgul oluyor. Rengim ve yüzüm de değişmişti. Yanımda biraz fazla oturan birisi derhal kendi kendime şöyle konuştuğumu farkederdi : benim Hümayunum, benim güzelim, benim azizim, benim putum, benim ilâhem ! Herkes benim zaâfımı anlamıştı. Hümayun da farkında idi. Çünkü az sonra birbirimizin sırrına vakıf olduk. Fakat ben kimseye birşey söylemiyordum, bu sırların ketmedil - mesi lâzım geldiğini eyice anlamıştım. Hümayun da benim gibi ketum davranıyordu. Fakat halk bunu anlamıştı. Her yerde Kurban, Hümayun'a âşık olmuş şayiası dönüp dolaşıyordu. Ben Hümayun'un bu sırrı ifşa ettiği zehabına düştüm. Hümayun da benden şüphe ediyormuş. Nihayet anladık ki hiç biri - mizin kabahatı yoktur. Halk, bizim evzâ ve etvarımızdan bunu sezmişti.

....

Her tarafta iş anlaşıldı. Ben bunlara ehemmiyet vermiyorum. Hüma - yun'un evinde ona tapınıp oturuyordum. Dışarı çıktığım zamanlar halk, gizlice birbirine beni göstererek birşeyler konuşurlardı. Bazıları müteessir bile olurlardı.

....

Ev halkı da bu sevdayı anladı. Yalnız Humayun'un akrabası onun bana karşı bir temayül göstereceğine ihtimâl vermiyorlar, Hümayun'un benim ile eğlendiğini zannediyorlardı. Bu sebepten işe ehemmiyet verip beni rahatsız etmiyorlardı. Arasıra halkın dedikodusuna kızıyorlar, ve bana acıyorlardı.

....

İkinci sene akrabam, beni çağırıp nasihat ettiler. Kendini ve ev - lâdlarını sefil ediyorsun, bu işin sonu çıkmaz, sen kadınları bilmezsin diyorlar, kadınların vefasızlığı hakkında türlü türlü deliller getiriyorlardı.

Fakat bilmiyorlardı ki bu sözlerin üzerimde hiçbir tesiri yoktur. Bilâkis Hümayun gözümün önünde daha ziyade büyüyordu. Humayun'a da böyle nasihatlar ediliyordu. Yüzlerce Zerdüşti genci, hattâ eğer ümitvar olsalar Müslüman gençleri kendisine talip oldukları halde bu (Neyzen) e iltifat etmesinde hiçbir mâna bulunmadığını söylüyorlardı. Hümayun bunlara hiç cevap vermiyordu. Ben bu sırada elimden geldiği kadar fakirlere, hastalara ney çalıyor, insanî vazifelerimi yapıyordum.

Aradan epey zaman geçti. Hümayun'a talipler zuhur etti. Bu talipleri hem Humayun'un güzelliğinin şöhreti hem de babasının serveti cezbediyordu. Goştasb da kızını bir ticaret vesilesi yapmak istiyordu, Humayun bu ta - lipleri reddediyordu. Bu redde benim de rolüm olduğunu anladıkları için

Humayun'un ailesi artık beni istiskale başladılar. Nihayet birgün Goştasb'ın arzusu üzerine evi terkettim. Ondan evvel Humayun ile hergün ikindi üzeri muayyen bir yerde buluşacağımızı sözleştik. Orada çok bekledim. Humayun görünmüyordu. Aradan iki hafta geçti, birgün uzaktan onu gördüm. Yanına yaklaştım, anladım ki benim evden ayrılmam üzerine onu gayet sıkı bir nezaret altına almışlar, bin türlü iftiralarla beni onun gözünden düşürmek iste - mişler. Fakat bütün bunların onun üzerinde hiçbir tesiri olmadığını anladım. Çünkü benim tapınırcasına gösterdiğim muhabbete gözlerinden yaşlar aka - rak mukabele ediyordu.

Ondan sonra bir daha onu göremedim. Birgün görüşeceğimiz yerde oturmuş ney çalıyordum. Humayun'un hizmetçisi bana yaklaştı. Onun ya - kında bir doktorla evleneceğini haber verdi. Hakkımda binbir iftira ederek onu benden soğutmuşlardı.

Bu doktor Hormozd, çok güzel ve yakışıklı imiş, bıyıklarının yarısını da traş ediyormuş, saçları çok güzelmiş, fotoğrafı bile çok güzel kokuyormuş. Musikiye de âşina imiş, güzel saz çalıyormuş. Babası Erbab Rostem çok zenginmiş. Tabiî onu bırakıp benimle evlenmez . . .

Bu haberler beni yıldırımla vurulmuşa döndürdü. O gece sabaha kadar uyuyamadım, türlü türlü korkulu rüyalar gördüm. Sabah erken Goştasb'ın mahallesine gittim. Belki bu hizmetçiyi Goştasb veya Feramorz beni iğfal için göndermişlerdir. Kapının yanında bekledim. Belki Hümayun'u görür ondan meseleyi anlardım. Ali dışarı çıktı, beni görünce içeri girdi. Biraz sonra Framorz neşeli bir tavır ve melânet dolu gözlerile bana doğru geldi. Ve:

—Neredesin, -dedi- neye buraya gelmiyorsun ? Bizi unuttun. Efendi o kadar seni arattı, sordurdu.

Ben bu iltifata inanmak istedim, kemali hürmetle teşekkür ettim. Beni içeriye dâvet etti; sonra dehlize doğru bağırdı :

— Meşhedî Kurban Efendi teşrif ettiler.

Bu alay bana çok şeyler anlatmalıydı, anlıyordum fakat Humayun'u görmek ümidi vardı.

Ansızın (Goştasb) elinde bir değnekle evden fırladı ve :

— Hâlâ bunu yaşatıyor musunuz ?

diye bağırarak bana hücum etti. Başıma inen ilk darbe beni yere devirmişti. Kendimi müdafaa etmek hatırıma bile gelmiyordu. Burası Hümayun'un evi idi. Ayıldığım zaman kendimi hastanede buldum, doktorlar tedavim ile meşgul idiler.

Ölüm tehlikesi atlatmışım. Goştasb ile Feramorz'u da tevkif etmiş - ler. Adliye memurları gelmişlerdi, Goştasb'ı dâva etmekliğimi, ondan çok para alacağımızı söylediler, israr ettiler. Bu paranın mühim bir kısmı da kendilerinin olacaktı. Fakat ben kabul etmedim. Humayun'dan ben birşey isteyemezdim. Sonra işittim ki birkaç bin tömen alarak onları tahliye etmişler.

Hastaneden çıkamıyordum, çok kan zayı etmiştim, bitap idim. Nihayet çıktım, süratle Zerdüştîlerin mahallesine gittim, Hamam sokağına girdim. Hamama giren çıkan çoktu. İki kadın ellerinde bohçaları hamama gidiyor - lardı. Beni görünce birbirlerile konuşmağa başladılar :

— Ne çıkmaz canı varmış. Tevekkeli değil, acı patlıcanı kırağı çalmaz derler. Biz onu öldü diye duyduktu. Galiba Humayun'un gelin hamamına gittiğini mezarında duymuş, çıkmış, gelmiş.

Hamama şerbet dolu sürahiler, içinde üzerlik yanan müteaddit mangallar gidiyordu. Anladım ki Humayun benim öldüğüme tamamen inanmış ve artık doktor Hormozd ile evlenmeğe razı olmuştu. Bu merasim beyhude değildi.

Bir köşede durup bekledim. Hamama gidip gelenlerin konuşmalarından anladım ki Goştasb bu gece bütün şehir halkını dâvet etmiş. Vali dahi gelecekmiş. Valiye diş kirası yüz lira hazırlanmış. Birisi diyordu :

— Bu ne şanslı adam. Bir damad yakaladı ki herşeyden sarfınazar Bombay'ın en zenginlerinden..

Diğeri cevap veriyordu :

— Dünya bu ! Para paraya gelir.

Sanki bütün şehir halkı beni kahretmek için sözbirlik etmişler. Fakat ben Humayun'u bekliyordum, onu görecektim. Anlaşılıyordu ki hamamda öğle yemeği de yinecek, orada birtakım merasim de yapılacak, ikindiye ka - dar beklemek lâzım. Onun nazarı dikkatini celbetmek için bir kenara çekilip eskiden olduğu gibi onu yadederek ney çalmağa karar verdim.

Ansızın gelin alayının müjdecileri hamamdan çıktılar. Ben de köşemde (Humayun) makamından ney çalmağa başladım. Birçok kadınlar geçtiler. Hepsi bana bakıp birbirlerile konuşuyorlardı. Ansızın beni bir titreme aldı. Humayun'un onların arasında olduğunu anladım. Allah onu her türlü belâ - dan korusun. O güzel endamı ile saftan harice çıktı. Birkaç adım yaklaşınca yere eğilip birşey aldı. Ben gayri ihtiyarî bu gelişin şükranesi olarak yere kapandım. Alnımda şiddetli bir ağrı duydum, gözlerim kan ile doldu. Dünya gözümde zından kesildi; kendimden geçtim. Başıma bir mendil bağlandığını ağzıma soğuk bir şerbet döküldüğünü duydum. Anladım ki bu alayı seyre çıkan komşu kadınlar halime acıyıp beni ayıltmak ve kuvvetlendirmek istemişler. Bir meşâlenin aydınlığı bir tarafı başımdan akan kan ile bulanmış taşı gösterdi. Onu cebime koyup kıra doğru yollandım. Sonra o taşın kanlı tarafına (kadın vefasının nümunesi budur) ibaresini yazdırdım. Ve onu dağda ekseriya ikamet ettiğim yere sakladım. Humayun'u hatırladığım za - manlar o taş beni teselli eder.

O gece taşı alıp sahraya çıktım. Bu kahveye uğradım. Biraz çay içtim. Gece uyuyamadım. Sabaha yakın buradan da uzaklaştım. Gece hertaraf mut-

lak bir sükût içinde. Ben herşeyden tecerrüt etmiş bir haldeyim. Sabah yakın. Gayrı ihtiyari ağlayarak başımı göke kaldırıp duaya başladım :

Ey bir olan Tanrı, eşsiz Rabbim !

Bu saatte bütün âcizler ve yakarıcılar senin dergâhına sığınırlar. Bir meyüs ve biçare senden gayri kime iltica eder.

Ey Rabbim, bütün kudretliler senin huzurunda zayıftır. Ben karabahtlıyı affet !

Yarabbi, ben senin şükrünü bilmedim ve insanlara lûtuf ve ihsan ettiğin âşk melekesini topraktan yaradılan bir mevcuda hasrettim, beni affet. Beni bu ıztıraptan kurtar, kendi sevgin ile kalbimi doldur !

Ondan sonra sabah oldu, ben tabiatin ortasında, onun içinde idim. Bütün mevcudat beni teselliye uğraşıyordu. Güya küçücük kuşlar, nazarı dikkatimi kendileri üzerine celbedip beni mazideki hatıralardan uzaklaştırmağa memur olmuşlar, bir hakikat ve nur âlemi ile karşı karşıya idim. Niçin ben şehvet ve gazabın idare ettiği bir muhite düşmüştüm. Orada cehil ve şeytanet hâkimdi. Herşey beni şöyle muahaze ediyordu :

« Bir unsura gönül bağladın ki o kendinden daha aşağı bir mevcudun esiri, kendinden daha biçare bir varlığın mahkûmudur. Rengi ile insani teshir, ziynet ile kalbi esir eden şey sevilmeğe lâyık değildir. Bütün güzelliklerin, iyiliklerin fevkinde, bütün güzelliklere menşe ve mebde olanı sev ! . .

Ona yüreğinin bütün samimiyeti ile hamdü senâ et. Zira şimdi o seni bu zulmetten kurtarıp kendine çağırıyor. İşte şimdi temiz oldun, her cevherden daha temiz ! Biraz daha ilerle, bu muazzam kâinatta hâkim olan mutlak ahengi gör. Varlığın tecellisi olan tenasübü, güzelliği sev ! Varlığın içinden yükselen teraneye kulak ver ! »

Artık her kederden kurtulmuştum, herşey güzeldi, herşeyi seviyordum. Humayun'u da seviyordum, fakat onu görmek arzusunu duymuyordum. Vefasızlığını da affetmiştim.

Bir ağaçtan (Enelhak) nidası duyulabilir. Bu hususta tereddüde düşenler çok biçarelerdir. Uzvi marazlarından kurtulan her ruh her taştan her ağaçtan bu hatifi sesi işidebilir. Maddî alâkalardan kurtulup ilâhileştiğiniz her ânda manevî bir duygu sizde belirir. Bu duygu ile varlık faaliyetinin bir cephesini idrâk eder ve secdeye kapanırsınız.

Nerelere gittim, neler gördüm ; bir ben bir de Allah bilir. Seneler böyle geçti. Daima Humayun'a minettar idim. Beni o yükseltmişti. Hususile yerden alıp başıma vurduğu o taş beni dalâletten kurtarmıştı.

Senelerden sonra şehre avdet ettim. Ve haber aldım ki Goştasb'ın sağ eline bir hastalık âriz olmuş kemikleri simsiyah kesilmiş. Doktorlar eli kesmek istemişler. Ameliyat esnasında hastalığın diğer kemiklere de sirayet ettiği anlaşılmış ve bu illetten ölüp gitmiş.

Erbab Feridun da çok şarap içmek neticesinde sekteden vefat etmiş. Az sonra Feramorz da cinnet getirmiş, ölmüş. Ve üçü de vasiyetleri mucibince bu tepeye defnedilmişler.

Humayun'a gelince : Doktorla evlendikten sonra birkaç ay güzelce yaşamışlar. Babasının vefatı bu saadeti ihlâl etmiş, Goştasb'ın ölümüne sebep olan illet sağ elinde yani beni döğdüğü elde zuhur etmiş. Bu da garip bir tesadüf. Birkaç ay sonra Feridun, onun arkasından da Feramorz ölünce eski saadet ve servet külliyen mahvolmuş. Şimdi oturdukları evden başka ellerinde mal ve mülk kalmamış. Doktorun işi evvelâ çok düzgün gidiyormuş. Biraz sonra ahlâkının kötülüğü yüzünden müşterisini kaybetmiş. Güya ona tedavi olan bir dul kadın çocuk doğurmuş ve bu çocuğun Doktordan olduğunu iddia etmiş.. Doktor da Humayun'u bırakıp kaçmış. Humayun'un ondan iki çocuğu olmuş. Bu iki çocukla meydanda kalan zavallı kadın kocasının nerede olduğunu uzun zaman araştırmış. Nihayet (Fars) eyaletinin küçük şehirlerinden birinde ismini değiştirerek doktorluk ettiğini öğrenmiş. Çocuklarını alıp (Fars) a gitmiş. Fakat oraya hareketinden evvel onu bitkin bir halde görmüşler, kötü bir hastalığa tutulmuş. Sağ eli de tedavi edilmez bir hastalıkla malûl kalmış.

Sonra Humayun'u o kadar aradım, bulamadım. Allah onu affetsin, Allah onu her türlü felâketlerden korusun.

Müellifin âşk hakkındaki düşüncesi :

Bütün mevcudatta bir câzibe vardır. İstek halinde olmıyan bir mevcut yoktur. Her biri gerek münferiden gerek toplu olarak hareket halindedirler. Onların küllî bir ahenge ve umumî bir harekete tâbi olmaları gösterir ki bir istekleri vardır ve bir maksada doğru yürüyüş halindedirler. Hiçbiri hususî kanunlarının mihverinden ayrılmıyor. İstek yolunu terketmiyor.

Mevcudatın her sınıfında bu câzibe ve istek hususî surette zuhur eder ve hususî bir isim alır. Cemadatta buna câzibe kuvveti ve alâkai kimyeviyye derler.

Hayvanlar cinsiyet alâkası ile kaimdirler. Nebatat yaşamak için aydınlığa teveccüh eder, bu isteğin menşei nedir, neye temayül ediyorlar ? Neticede neyi elde etmek istiyorlar, kime doğru gidiyorlar ? İlâhî felsefenin temeli bu usulü istilzam ediyor. İnsanda sevgi garizesi muhtelif şekillerde tezahür eder. Fakat bunun hususî bir keyfiyeti aşktır. İnsanın kemâli onunla belli olur.

Bazıları bu kemal mefhumunu bir noksan ve bir rezilet addetmişlerdir.

Varlığın yalnız kabuk kısmını görenler bu melekûti garizeye maraz adını vermişler. Zira âşıkta uykusuzluk, bedeni zaâf, çarpıntı, acıklı feryadlar

müşahede ederek bunları şiddetli bir hastalığın ârızaları olarak kabul etmişlerdir.

Bir kısım insanlar âşıkı Tanrisile konuşur, ona yalvarır bir halde görerek âşka ilâhî bir cinnet demişler. Bazı akılsızlar da ona alelâde cinnet nazarile bakmışlardır.

Sevgi, şehvanî bir sebep tahtında hasıl olabilir, yiyip içmek gibi. Sade bir cinsiyet alâkası tenasül ve nevin bakasını temin eder.

Hayvanî saikler de muhabbete bir mukaddime teşkil eder: mevki, şöhret, harp ve galebe ihtirasları gibi içtimaî marazlar bundan doğmuştur.

İlâhî bir garize ve manevî bir olgunluk muhabbetin zuhuruna sebep olabilir. Hayrı, adaleti sevmek, günahlardan sakınmak, irfan sevgisi ve kemâl bunun neticeleridir.

Günahsızlığa ve temizliğe dayanan muhabbet garizesinin gayesi, hakikat ve İlâhiyettir. Bunların menşei, asıl âmili kimdir ? Ben bütün bunların Allah tarafından vücuda geldiğine kaniim.

Âşk, sevgiliye vasıl olmak için muhabbet garizesinin aldığı hızdır.

Âşk, sevgiliye şiddetli bir iştiyak, onunla ittihad, sevgili yolunda fani olmaktır.

Âşk, sevgili tarafından gelen kahir bir nüfuzdur ki âşıkın kalbini yener ve o kalp üzerinde saltanat sürer. Bir menfaat mukabilinde olan sevgiye âşk denmez. Zira karşılık ortadan kalkınca aşk ta kalmaz.

Hakikî sevginin alâmeti iffet ve hayâ ile tev'em olmasıdır. Âşık sevgilisini sevmekle öğünür, daima onu yadeder. Kuvveti, neşesi sevgiliye karşı beslediği imandadır. Gam ve keder onun yoldaşıdır, doğruluk onun ziynetidir, sabır ve herşeye razı olmak onun yol azığıdır.

Âşk, bütün ruhî marazların ilâcıdır. Ahlâkî ve fikrî ârizalara şifa veren odur. Âşkın hasisalarından olan ittihad ve câzibe insanî ruhdan doğar. Diğer hayvanatta böyle şey tasavvur olunmaz.

Bu ittihadın başlangıcı sade bir bakış olabilir. Ve bu bir bakış insanı bütün bu kemalâta eriştirir. Bu bakış, toprağa gömülen bir tohum veya dikilen bir fidan yahut ana rahmine yerleşen bir nutfeye benzer. Zaman ile bu insanın kalbinde neşvü nema bulur. Âşıkın aciz ve zaâfı günden güne artar; bu iç derdi aşikâr olur.

Âşk harareti âşıkın kalp ve ciğerinde parlar, onun varlığını yakar, onu herşeyden tecrit eder, ondan herşeyi alır. Sevgilinin karşısında âşıka doğru esen ferah verici bir rüzgârın ona nasıl tesir ettiğini bilir misiniz ?

Ufak bir âşk busesinin âşıkın âsabında ne derece müessir olduğunu bilir misiniz ?

Bu ferah veren içki âşıkın cisim ve canında nurun billûr veya cilâlı bir

cisim üzerinde yaptığı tesiri yapar. Aralarındaki fark, birincisinin devamlı, ikincisinin muvakkat oluşundadır. Birbirlerine yaklaşınca daha temiz olur - lar. Âşık benliğinden geçer. Dünyayı, herşeyi unutur, herşeyi sevgilisinde görür.

Temiz âşk daima artar, zaman ile eksilmez. Ana ve babanın evlâdlarını sevdikleri gibi, irfan ve kemal âşkı gibi, iyiliğe, benî nev'ine hizmet âşkı gibi.

Âşk, güzelliğe bağlı değildir ki güzellik geçince o da gitsin. Güzelliğe olan aşk, aşk değildir, insanı utandıran bir şeydir. İnsan tenasübe ve güzelliğe mütemayildir. Bu sebepledir ki göz, kulak ve her his kendine mü - lâyim gelen güzelliklere esirdir. Fakat dikkat edilirse herkes bir nevi güzel - liği sever. Birinin beğendiğinden diğeri nefret eder. Görünmiyen bir hakikî tenasüp, ve bir manevî cazibe birini diğerine bağlar. Hülâsa herkes brşeyi sever. Dünyada bir heyecan ve ıztırabın esiri olmıyan kimse yoktur.

Fakat her aşkın kemâli sevilenin yüksekliğile ölçülür. Âşıkın kemali sevgilisinden gayrı birşey düşünmemektir. Mevcudatın sınıfları hayat nimetinden, idrâk nurundan hissemend olmalarına nazaran birtakım derecelere ayrılır. Hayattan uzak olan en aşağı derecede, idrâk nurunu haiz olan da en yüksek derecededir. Kendinden daha aşağı derecedeki bir varlığa bağlanan bir varlık, nakıstır. Ancak kendinden daha yükseğine vasıl olmak için onu vasıta yapmışsa mazur görülür. İnsana galebe eden hayvanî sıfatlar kemal yoluna tevcih edilirse o insan İlâhileşir. O halde insanî kemalin ilk derecesi kendi nev'inden bir ferdi sevmektir. İnsaniyet mânasına ve onun umumî mefhumuna yahut beşeriyetin hakikatine bağlanan insan evvelkinden daha kâ - mildir. O; insanı diğer mevcudattan ayıran ince mânaya âşık olmuştur. Binnetice o sevginin istilzam ettiği vazifeleri ifa ve sevdiğinin yolunda nefsini ifnâ etmek şartile insan herşeyi sevebilir. Kendini ifnâ demek sevilenin önünde şahsiyetin tamamen mahvü izmihlâli demektir.

Bunun içindir ki insanın hakikî kemali benî nev'ine tapmak, beşeriyeti sevmek ve ona hizmet etmektir. Allahı tanımanın yolu da budur. Mutlak adalete, tam fazilete ve hakikate erişmek için buna ihtiyaç vardır. Bu mertebede insan herşeyi güzel görür ve güzellikten başka birşey görmez. Kemalin bütün mezahiri ona tecellî eder ve hakikatın güzel yüzü ile karşılaşır.

Âşk ve iffet :

Hernevi mevcut, kendi hayatı için mevzu olan kanun ve nizama tâbidir. Her mevcudun kemali fıtratına uygun olan şey üzerinde sebatıdır. Buna yaklaşan her varlık mevcudiyetinin kemaline teveccüh etmiş demektir.

Adalet ve itidâl kemalin hakikî ölçüsüdür. Mutedil adam muvaffak olmuş bir şahsiyettir. Belki bundan ayrılmakta lezzet bulanlar vardır. Fakat bu lezzet, bir nevi elemdir. Güzellik ve adalet insana sevinç ve ferah verir. Zahirî lezzeti terkedip manevî lezzetleri elde eden insan, itidâlden ayrılanın

barkaç misli zevk ve neşve duyar. İyi bakarsanız her varlık değişmiyen âdil bir nizamın esiridir. Bu kanuna muhalif hareket eden korkunç âkıbetlere ve âzablara uğrar.

Erkekte ve kadında hayâ onun saadet sermayesidir. Siz beğendiğiniz bir gülü suya koyuyor, bozulmasın diye bin türlü itina gösteriyorsunuz. Nasıl olur da ilâhî bir güzelliğe mazhar olmuş bir mevcudu, nefsanî arzularınıza kurban eder; onu telvise kendinizde cesaret bulursunuz ? Şehvet nefsanî ve hayvanî esbaptan doğar. Âşk beşerî alâkalardan ve insanî ruhun hasisa - larındandır.

İhtiva ettiği vakayı ve fikirleri hülâsaten naklettiğimiz bu ese müellifin baş tarafta iddia ettiği veçhile hakikaten İran'ın özmalıdır. Büyük İran moralistelerinin yazdıkları birçok didaktik eserlerin bir zeyli addolunabilir. Müellifin hayat ve kâinat hakkında insicamlı, olgun görüşleri vardır. Bununla beraber biraz genişlemiş olan bu görüşler eski İran moralistlerine ircâ edilebilir. Çünkü eserin heyeti umumiyesi asrî bir tasavvufa müncer olan aşkı tasvir etmektedir. Fikirler, dikkat edilirse tamamen İslâmî'dir. Müellif, bu düsturlara nazaran birçok içtimaî ve ahlâkî meseleleri halletmiştir. Ancak garp kültürüne, garp tekniğine yaklaşan şark milletleri romanı da garptan aldıkları için oradaki tekâmülleri takip etmek mecburiyetindedirler. Biz ancak vakayı görüp onun örülüşü içinde sanatkârı ve fikirleri bulacağız. İtiraf etmeli ki (Derviş Kurban) vaka itibarile çok basittir. Hâdiselerin birinci plânda gelen hareketleri tesbit edilmiş, o hayatın içine girenlerin âşina oldukları câzip teferruat ihmâl edilmiştir. Romanda kariin arayacağı odur. Çünkü aşk, ölüm gibi hayatın birinci derecedeki meselelerinin bu üst ve basit sathını biz aşağı yukarı her romanda ve belki daha çok teferruatlı olarak buluruz. Roman tekniğine birşey ilâve etmek lâzımdır. Bugün eline kalem alan her romancı bu endişe ile yürümek mecburiyetindedir. İran için bu saha nisbeten daha geniştir. İran'ın klâsik eserlerinde gördüğümüz şahsiyetler daima üzerlerinde İslâmî müşterek duygu ve düşünceleri taşıyan müşterek tiplerdi. Biz, bugün hakikî İran'ı bütün hususî hüviyyeti ile görmek iştiyakındayız. (Derviş Kurban) da idealist bir kalemin mahsulüdür. Eserde vakanın yirmi misli cesametinde içtimaî, ahlâkî fikirler vardır ki bunlar, bizde vaka ve roman zevkini eziyor. Yine itiraf etmeli ki muharrir, çok yüksek ahlâkî bir umdenin müdafiidir. Bu derece sentetik bir kalemi biz roman sahasından ziyade içtimaî ve ilmî makale sahasında görmek isterdik. Çünkü bugün iş bölümü vardır. Kendisinden evvel roman sahasında ileri adımlara şahit olmuş ve bundan evvelki makalelerimizde bu ilerilemeyi tesbit etmiştik. Son İran romanındaki yürüyüşü pek beğenmiyen (Derviş Kurban) müellifinin asıl fikri sanatı ahlâka hâdim kılmaktır. Fik-

rimizce sanat sanat içindir. Onun ahlâkî cephesi kariin görüşüne bağlıdır. Romancı, önümüze bir hayat sahnesi açmakla mükelleftir. (Gece Gezintileri) romanının İran edebiyat âleminde gayri ahlâkî telâkki edildiğini bundan evvel yazmıştık. Halbuki asıl ahlâkî romanlar onlardır. Onlar cemiyetin çirkin safhalarını göstererek bizi o mülevvesattan uzaklaştırırlar.

Bu tarz, daha müessirdir.

Üzerimize aldığımız vazife eseri bir teşhir ve takdim mahiyetinde olduğundan fikirler üzerinde daha etraflı şekilde tevakkuf etmiyeceğiz.

Yalnız edebî üslûb hakkında da müellifle hemfikir olmadığımızı ilâve edelim. Öyle zannediyoruz ki roman üslûbunun ayrı bir güzelliği mevzuubahs değildir. Güzel olan vakadır. Güzel olan vakanın vuzua doğru aksamadan yürüyüşüdür. Esere hayatın inikâs tarzıdır. Bunun haricinde edebiyat yaparak güzellik temini, eseri öldürmekten başka birşeye yaramaz.

Eseri okurken cidden ahlâkî ve ilâhî bir vecd içinde kaldığımızı da söylemeliyiz. Böyle birçok yüksek kıymetlerin pervasız kalemlerin ucunda lâubali bir eda ile ortaya atıldığı bir devirde onarı derin bir iman ve temiz bir ahlâk kaygusile ele alan ve lâyık oldukları ehemmiyetle mevzuubahs eden bir müellifi yürekten takdir ve tebrik etmemek imkânsızdır. Bugün beynemilel edebi mükâfatları dağıtan heyetler ekseriya eserin sanat kıymetinden ziyade ihtiva ettiği idealizme ehemmiyet veriyor. Bu müellifin lehine kaydedilecek bir hâdise olmakla beraber bu, heyet eserin teknik kıymetini hiçe sayıyor demek değildir. İkincisi mükemmel olmazsa idealizm fena bir zarf içine alınmış ve hakikî değerinden, tesir kudretinden çok şey kaybetmiş olur.

ÇAĞIMIZIN SİYASÎ ŞAHSİYETLERİ

I

LORD BALDWİN *

ANDRÉ MAUROİ

Lord Baldwin, İngiltere başvekilliğinden çekildikten bir hafta sonra 70 inci yıldönümünü idrâk etti. Meşhur adamları tetkik etmek için, başvekillikten çekilme, bir yıldönümünü idrâk etmeden daha elverişli bir fırsat olamaz. Bu sebeptendir ki birkaç aydanberi Baldwin'e dair birçok kitaplar, yazılar çıkmağa başladı. Bunlardan ikisini dikkata şayan buluyorum : Arthur Brayant'ın bir kitabı, A. Cecil'in bir makalesi. Şimdi size çizeceğim portrenin elemanlarını ben bu iki kaynaktan alıyorum. Böyle bir portre, Baldwin'i, sempatik, orijinal, girift ve itiyadın bize haksız olarak basit hükmettirdiği kadar firarî olan şahsiyetini tanıtmak için belki faydasız olmıyacaktır.

Mister Baldwin (şimdilik siyasî hayata ilk başladığı zamanlarda anıldığı isim ile onu yadedelim), İngiltere tarihinde, on sekizinci asır zarfında Bolingbroke'ın, on dokuzuncu asırda Disraëli'nin temsil ettiği muhafazakâr tipin yeniden doğuş ve zaferine işarettir. Disraëlvari tarzındaki muhafazakârlığın düşüncesi şudur : « Muhafaza etmek, başlamış olanı idare ve ıslah etmektir. » aradığı şey, halk ile vatanperver kıralın ittifakını gerçekleştirmektir. Kütleleri ikna için, onların menfaatlarından ve ihtiraslarından ziyade muhayyelelerine ve hislerine itimat eder. Disraëli kendi zamanının ingilizlerine kıralıça sevgisini, kendi mazilerinin şerefini ve bugünkü gururlarını aşılayordu : *(Imperium et libertas).* Baldwin'de İngilizlere munis ve ananeci bir İngiltere'nin büyüklüğünü, içtimaî sınıfları birbirine bağlayan, şiir ve kültür bağları, İngiltere tahtının his ve sembolik değerini gösterdi.

Disraëli ve Baldwin'nin her ikisi de « Tory » demokrasisine inandılar ve bir muhafazakâr fırkanın orta seviyeli ingilizin hissi selimine güvenebileceğini ve güvenmesi lâzım geldiğini kabul ettiler. Keza her ikisi de, muhalif fırkaların silâhlarını benimsemek, liberallardan ve travayistlerden önce, velev bu muhafazakârların zararına bile olsa, onların zarurî hükmettikleri ıslahatı yapmak tecrübesinde bulundular.

[*] *Les nouvelles littéraires*'in 14 Ağustos 1937 tarihli nüshasından türkçeye çevrilmiştir.

Muhafazakârlar içinde bu hareket tarzına karşı, aristokratik bir zümre karşı çıktı. Bu zümre fikirlerini *Burke* ile *Whig*'lere borçludur. Lord Salisbury, bu zümrenin son mümessillerinden biridir. Muhafazakârlığın (Toryisme) bu şekli, halk sınıfları üzerinde, büyük ümit tesirleri yapmayor. Ehemmiyet verdiği şey ekseriyettir. Çünkü umumi intihaba dayanan bir rejimde başka türlü hareket edemez. Bir memleketin doğuş aristokrasisi, para ve zekâ aristokrasisi tarafından idare edilmesini doğru bulur. Çünkü bir taraftan bu aristokrasi, kazandığı bir nevi itiyat ve sevkı tabiî ile işleri iyi bilir, bilhassa haricî işleri iyi tanır, diğer taraftan da parlâmentoların başlangıcında (temsilsiz hiçbir vergi tarhedilemez) prensipi vardır. Bu prensip, herkesten ziyade vergi verenlere, verilen vergiyi kontrol etmek hakkını tanır. Şüphesiz ki açığa vurulduğu takdirde bir nevi iskandal telâkki edilecek olan bu gibi fikirler açıktan açığa hemen hemen hiç müdafaa edilmemektedir. Fakat demin ismini zikrettiğimiz muharrir, A. Cecil, Disraëli mektebine mensup olmıyan muhafazakâr Balfour'un, ingiliz (Trade - Unions) larının gittikçe artan kuvveti karşısında hissettiği hayreti ve müşkülü tasvir etmektedir.

Baldwin, tersine olarak, (Trade - Unions) lar karşısında bu neviden bir hayret ve güçlük hissetmektedir. Hattâ onlarla arasıra çarpışmış olmasına rağmen haklarında daima hörmet ve sevgi besler. İngiliz siyasî hayatı, bu fabrikatörü nasıl ve niçin, yirminci asrın başlangıcında (Troy Democracy -- İngiliz muhafazakâr demokrasisi) nin ilkin mümessili, sonra da şefi olarak hazırladı ? Yetmişinci yıldönümü münasebetile ondan bahseden muharrirlerin aydınlatmağa çalıştıkları nokta da budur.

Stanley Baldwin, 1867 senesinin 3 ağustosunda *Worcestershire*'de, Bewdley'de doğdu. Babası, aileden kalma eski ve mühim bir fabrikanın şefi idi. İskoçyalı râhibin kızı olan anasının üç kızkardeşi, üç ingiliz artisti ile evlenmişlerdi: Burne Jones ve Edward Poynter, J. L. Kipling (ki bu Kipling, bizim bildiğimiz R. Kipling'in babasıdır). Baldwin'in çocukluk ve gençliğinin birbirinden ayrı olan iki manzarası böylece izah edilebilir. Babasının zenaatı dolayısile yarı sınaî, yarı ziraî olan bir ingiliz taşrasının iç yüzünü tanıyor. Bu İngiltere henüz *Diekens*'in İngilteresine yakındır: bir taraftan fabrika hayatı, demir sesleri, öte taraftan pazarları etrafında amele ve patronları toplayan mahallî kiliseler, ve burada ameleler kadar patronlar üzerine de müesser olan *İngiliz İncili*'nin hayranlık veren lisanı ! Anası tarafından gelen tesirlerle daha genç yaşında edebiyatın ve güzel sanatların zevkini tatıyor. Doğduğu şehrin kırlarına sanatkâr göziyle bakıyor, Virgile'i daha sonraları Mary Webb'i sanat adesesile yokluyor. Bu sebepten Baldwinde daima bir fabrika şefinin şahsiyeti ile, bir kır şairinin şahsiyeti birbirine karışmıştır.

Sadece gözönünde tuttuğumuz zaman onun bir edip olacağını kestire - biliriz (yazıları, çok büyük kabiliyetlerle mücehhez olduğunu ispat ediyor.) fakat ailesinin aşıladığı anane, ona sarih vazifeler yüklemekte idi. Daha 21 yaşında fabrikaya girmeğe, atölyelerin hepsinde sırasile çalışmağa mecbur kaldı. Babası parlâmentoya intihap edildiğinden, daha 25 yaşında babasının yerine geçip muazzam bir fabrikanın şefliğini yapmağa başladı. Bu hayatın güzel bir tasvirini bizzat kendisi şöyle yapıyor : « Bu fabrika bir ev idi. Bu ev içinde çalışanların herbirini daha çocukluğumdanberi tanıyordum . Bu fabrika öyle bir yerdi ki orada çalışanların hepsi ile âşina olabiliyordum. Yalnız atölyelerde karşılaştıkları müşküllerini değil, aynı zamanda kendi evlerinde, ailelerinde, hissettikleri müşküllerini kendilerile konuşabiliyordum. Burası, babaların ve büyük babaların sırasile kendi zamanlarında çalıştıkları, kendilerinden sonra tabiî olarak çocuklarının yerlerine geldikleri bir evdi. Keza burası, içinden hiçbir kimsenin çıkarılmadığı, ameleler için tabiî bir sevgi taşınılan bir evdi . . . »

On altı yıl zarfında Baldwin'in hayatı, basit ve meşguliyetli geçti. Günlük hayatı muntazam idi: her sabah 8.45 te fabrikaya hareket, çalışmak, akşam 6 da tarlalar arasından yaya olarak eve dönüş. Bir fabrikada hem malî, hem insanî mesuliyetler karşısında kalmak; bir fabrika içinde Baldwin'in yaptığı tarzda bu mesuliyetler ifa edildiği takdirde, bir devlet adamı için bundan daha mükemmel bir yetişme mektebi olabilir mi ? Zaten yavaş yavaş yüksek vazifelere tayin edildi. Mıntaka meclisine âza, hâkim, ingiliz şimendüferleri müdürü oldu; nihayet 41 yaşında parlâmentoda babasının yerine geçti.

Bazı istisnalardan sarfınazar, hiçbir şey, bir parlâmentoyu ele geçirmek kadar güç değildir. Baldwin de uzun zamanlar parlâmentodaki istikbalinden ümitsizlendi. Meclis arkadaşlarile çok iyi münasebetleri vardı. Bilhassa amele meselesinden doğan kanunların müzakeresinde ingiliz amele fırkası âzaları (Travaillist) ile çok güzel anlaşıyordu. Fakat ortaya çıkmıyordu. Nihayet harp geldi. Loyd George'un başında bulunduğu kabinede küçük bir mevki aldı. Bu kabine hayatında fikirlerinin berraklığı ve açıklığı ile herkesin dikkatini üzerine çekti. Mütarekeden sonra malî vaziyetin içinde bulunduğu müşküllerden rahatsızlık edildiği zaman Baldwin nadir görülen bir harekette bulundu: servetinin beşte birini gizlice ortaya attı, ve devlet istikrazının eshamını anonim olarak, hazineye gönderdi ve iptal ettirdi. Pek sonraları ve kendisinin arzusu hilâfına olarak ifşa edilen bu hareket, bir memleket güzidelerine, sahip oldukları imtiyazların tahmil ettiği yüksek vazifelerin ilhamile yapılmış idi. Bu, nazariyede olduğu gibi iş sahasında da Disraëlivari muhafazakârlığın en mükemmel tezahürüdür.

Baldwin, siyasî hayatında L. George'u hiç sevmemiştir. Herkes gibi o da L. George'un dinamizmindeki parlaklığı kabul ediyordu, fakat bunu aynı

zamanda tehlikeli buluyordu. 1922 de Austen Chamberlain, muhafazakârlara mütemerkiz kabinesinde devam etmeyi teklif ettiği zaman buna yalnız Baldwin itiraz etti. Fakat o bu itirazı o kadar basit bir belâgat, vuzuh ve kanaat ile yaptı ki fırkasını arkasından sürükledi. Bu vaziyette temerküz kabinesi yapmak imkânsızlaştı. Halkça henüz hiç tanınmıyan Baldwin, muhafazakârların hakikî şefi olmuş oluyordu. Bu imkânsızlık neticesinde başvekillik için ihtişamın N. Gurzon ile köylü S. Baldwin arasında tereddüt edildiği zaman Gurzon şansından hiç şüphelenmedi, fakat kıral Baldwin'i seçti. İngiltere, henüz hiçbir şeyini bilmediği ve tanımadığı bir başvekile sahip bulunuyordu.

Şimdi İngiltere, ağzında sembolik piposunu taşıyan adama, safdillik ile örtülü bir ustalık taşıyan kimseye, süssüz sözlerinin güzelliği bilmiyenlerin nazarından kaçan fakat anlayanları derinden müteessir eden bir heyecan ve irfan ile mücehhez olan Baldwin'e hörmet etmesini yavaş yavaş öğrenmeğe başlayordu. Hemen hepsi uzun hezimet serilerile hazırlanan siyasî zaferleri, zamanı gelince çabuk ve parlak oldu. Bu zeferlerin tahliline burada girişecek değiliz. Sadece 1931, 1935 intihaplarile, geçen seneki kıral istifası hâdisesini hatırlatmak kâfidir. Bu hâdiselerin her birinde Baldwin, muhaliflerini memleketi hakkında taşıdığı samimî ve derin bilgi sayesinde yenmiştir. Mütemadî zaferlerinin karşısında yalnız tek, fakat kâfi derecede vahim olan bir muvaffakiyetsizliği vardır. Avrupa işleri hakkındaki bilgisi, İngiltere hakkındaki bilgisi kadar kuvvetli değildi. Her vaziyette bir ingiliz çiftcisi veya demircisinin sevki tabiîsi ile hareket ediyordu. Bundan dolayı Almanya, İtalya veya Rusya mevzuubahis olduğu zaman aldanıyordu. İngiliz muhafazakârlığının hududu ve tehlikesi bu noktadadır. Çünkü ingiliz intihapçılarının Avrupa'ya ait meseleleri sıhhat ve selâmetle hükmedeceklerini düşünmek beyhudedir. Tecrübe bilâkis göstermiştir ki dahilî meselelerde çok sağlam olan düşünceleri, haricî meselelerde, korkulacak kaprislere ve şiddetli hissî sıçramalara meydan veriyor. Habeşistan meselesinde Laval - Hoare itilâfları aktedildiği zaman vaziyetten haberi olmıyan ingiliz efkârı umumiyesinin Baldwin'e tahmil ettiği yanlış manevra hatırlardadır.

Fakat haricî meseleler bir tarafa bırakıldığı takdirde A. Cecil'in yaptığı gibi, hiçbir hükûmet adamının Baldwin kadar orta halka, hıristiyan bir *Humanisme*'i kabul ettirmeğe muvaffak olmadığını ileri sürmek mubalağalı olmıyacaktır. Yeni ingiliz kıralının tac giyme merasiminde hakikaten dikkata şayan olan alkışları dinlerken bu alkışlarda yalnız Baldwin'in bu meseleye istikamet veren ustalığını takdir etmemek, aynı zamanda Mister Baldwin'in klâsik ve dinî kültürünün on beş sene zarfında ingiliz siyasetine aşıladığı güzellik ve asaletin karışık duygusunu, hemşehrilerini tanımak husundaki derin bilgisini de görmeğe çalışmalıdır.

Fransızçadan Çev.: **ZİYAEDDİN FAHRİ**

MİR-ALİ-ŞİR VE SİYASÎ HAYATI

V. V. BARTOLD

VI

Mir - Ali - Şir'in son yılları

Mir - Ali - Şir'in *Mecalis*'lerinde [1] bahsettiği "bozuğluğ" yâni kargaşalık devre, kendisinin ve fırkasının nihai galebesiyle neticelendi. Asıl galib olarak Vezir Nizamül - Mülk sayılabilirdi. Tıpkı Mir - Ali - Şir gibi, o da, ilim hâmisi idi; Şeyhlere ve ülemaya hörmet ederdi. Şu kadar ki, devrin başlıca mühim tarih eserlerinden biri sayılan Muiddin - Muhammed İsfizari'nin [2] Herat tarihi ona ithaf edilmiştir. Aynızamanda Mecdeddin gibi de ezilenlerin hâmisi sıfatını takınmıştı. Onun evinde ne hâcip ne de sefahat vardı; her bir kimse serbest Vezirin yanına girerek şikâyette bulunabilirdi. Hoca Kemaleddin Hüseyin ve Hoca Reşideddin Amidal - mülk adlı iki oğlu vardı. Birinci aklı ve belâgati, ikincisi ise askerî kabiliyeti ile temayüz etmişti; İkisi de Sultanın mukarriplerinden sayılırdı. Vezirin kendisi de "emin - ad - devlet - ül Kahire" yâni Kahir devletin emini lâkabını takınmakta idi [3].

Nizamül - Mülk uzun zaman iktidar mevkiini muhafaza edemedi. Kendisinin ve ailesinin düşmesine sebep evvelâ memurlar içerisinde devam eden intrigalar, saniyen Patşah ailesinin içerisinde baş gösteren kargaşalık olmuştur. Vaktiyle Nizamül - Mülk, Afzaladdin'le beraber hareket ettiği halde, şimdi elindeki iktidarı onunla paylaşmağa hiç te mütemayil değidi. Üstelik iktidar mevkiine celbedilmiş olan Afzaladdin'in kardeşi Eminaddin Mahmud, Nizamül - Mülk'ün gazabına uğrayarak hapse atılmıştır. "Birkaç yıl" hapiste yattıktan sonra, ancak kadın elbisesi giyerek firara muvaffak olmuştur; bu hâdiseden itibaren kardeşinin iş başına gelmesine kadar saklanmıştır [4].

Patşah ailesi içerisindeki kargaşalık ufak bir hâdise ile başlamıştır.. Hissar'a karşı yeniden açılan ve hiçbir maksadı istihdaf etmeyen muharebe esnasında, Bediüz - Zaman babasının arzusu üzerine ordu ile beraber Astrabad'dan harp sahasına gelmiş, yerine oğlu Muhammed - Mumin'i As-

[1] *Mecalis*, 74 a.
[2] *Rieu, Pers. Man.*, 206.
[3] *Habibüs - Siyer*, 253.
[4] *Ibid*, 333.

trabad'da bırakmıştır. Muharebe bitince, Bediüz - Zaman, Belh'e emir olarak tayin edilmiş, fakat beklediğinin hilâfına olmak üzere oğlu Astrabad'da bırakılmamıştır. Sultan Hüseyin burasını, şairlerinden [5] daha fazla sevdiği Hüseyin'e terkeylemiştir. Bu hâdise Sultan'la büyük oğlunun arasını açmış ve bu da kendi oğluna, hiç olmazsa elindeki kuvvetiyle Muzaffer - Hüseyin'in Astrabad'a girmesine mâni olmasını emretmiştir. Bunun üzerine 1497 yılında Mir - Ali - Şir Belh'e giderek, babasına tabi olması için, Bediüz - Zaman'ı kandırmağa çalışmıştır; Sultan'ın gösterdiği iki yüzlülük yüzünden bu iş ademi muvaffakıyetle neticelendi: bir taraftan Sultan muharebeyi devam ettirirken, diğer taraftan da gizlice şehzadenin yakalatılması emrini vermiş, fakat bu emir Bediüz-Zaman'ın eline geçmiştir. Mir-Ali-Şir, Herat'a döndü. Şehzade derhal babasına karşı sefer açtı; lâkin 2 mayıs 1497 yılında [6] mağlub oldu. Tesadüf eseri olarak, ertesi gün oğlu Muhammed - Mumin de Muzaffer - Hüseyin tarafından Astrabad'da yakalanarak Herat'a gönderilmiş, ve 903 yılının saferi ayında [7] (29 Eylül 1497 de) burada *İhtiyareddin* kalesine hapsedilmiştir. Muzaffer - Hüseyin'in annesi, bir gece Murgab karargâhında iken, Nizamül - Mülk'ün ve oğullarının iştirakile Sultan'ın sarhoşluğundan bilistifade, Sultan'ın torununun öldürülmesi emrini kendisinden koparmağa muvaffak oldu; Ertesi sabah, Sultan ayılınca derhal Herat'a bir haberci ile eski emrini nakzeden, diğer bir emir göndermiş, lâkin iş olup bitmişti. Tam bu sırada Mir-Ali-Şir, Meşhed'i ziyarete gitmişti. Ancak döndükten sonra hâdiseden haberdar olmuştur. Hondemir'in [8] verdiği malûmata göre, o birkaç defa Mir - Ali - Şir'in bu gibi hâdiselere dair ettiği kehanetleri bizzat işitmiştir. Onun kehânetine göre Şehzadenin katli, vaktile Mecdeddin Bağdadi'nin katli neticesine raptedilen Çingiz istilâsı gibi fena bir âkibeti doğuracaktır [9]. Nitekim sonraları, Özbeklerin istilâsı keyfiyeti Mir - Ali - Şir'in işbu kehnetine atfedilmiştir.

1498 yılı mayısında [10], Sultan'ın kendisinden inayetle bahsettiğini ve Mir - Ali - Şir'in de hasretini çektiğini garbî İran'da duyan Hoca Afzaladdin yahut o zamanki ismiyle Hoca Afzal, ansızın Herat'a döndü. Sultan bunun dönüşüne pek sevindi. Bilhassa ki, torununun katli meselesi dolayısiyle Nizamül - Mülk'e karşı da soğumuştu [Hadice - Biki'ye karşı herhangi bir soğukluktan bahsedilmemektedir]. Bunun üzerine Afzal Nizamül - Mülk'e karşı derhal düşman vaziyeti takındı. Nihayet 13 mayıs [11] pazar günü,

---

[5] B a b ı r, bundan bu şekilde bahsederek (*GMS*, I, 166) ayrıca şehzadenin kendisini sevdirecek hiç bir hilete ve harekete malik olmadığını ilâve etmektedir.

[6] 29 şaban 905, salı (*Habibüs-Siyer*, 262).

[7] *İbid.*, 264.

[8] *İbid.*, 265.

[9] *Mogol istilâsı devrinde Türkistan*, II, 403.

[10] 903 Ramazanın ortalarında (*Habibüs - Siyer*, 267).

[11] 21 Ramazan *(İbid.)*.

yirmi yıl vezirlik makamını işgal eden [bu takdirde Mecdeddin devrinde dahi] ve Nizamül - Mülk'ün zevcesinin kardeşi olan [ana cihetten Nizamül - Mülk'ün oğullarının dayısı] İmadül - İslâm hapse atıldı. Bu keyfiyet Nizamül - Mülk'ün Sultan'ın iltifatını kaybettiğine ilk emâre idi. Şevval iptidalarında ise [23 Mayıstan itibaren] Hoca Afzal, artık Vezirliğe tayin edilmişti. Sultan bu arada, Bediüz - Zaman'ın hücumuna intizaren Ulang - nişin karargâhında bulunmakta idi [Bediüz - Zaman bu vakitlerde Efganistan'ın cenup kısmına hâkim olup oğlunun intikamını almağa hazırlanıyordu]. Ona karşı İsfizar'a bir askerî kıta gönderilmişti. Bu kıtada Nizamül - Mülk'ün "asker" oğlu olan Amidül-Mülk de bulunmakta idi; Vezirle Mir-Ali-Şir, Sultan'ın yanında karargâhta kaldılar. Sultan, günden güne meydana çıkmağa başlayan Nizamül - Mülk'ün işlediği cürümler hakkında Ali - Şir'le istişarede bulundu. Emlâk ve emvalinin istirdadiyle, Nizamül - Mülk'ün ve bütün ailesinin hapsine karar verildi. Nihayet, Haziran başlangıcına doğru [12] Nizamül - Mülk'le akrabasından olan Nizameddin Kürd "Ulang - nişin" de hapsedildiler. İsfizar'a ise, Amidül - Mülk'ün hapseile derhal Herat'a sevkini âmir bir emri haiz haberci gönderildi. Nizamül - Mülk'ün diğer bir oğlu olan Kemaleddin'le beraber, Nizameddin Kürd'ün oğullarının ve aynızamanda Nizamül - Mülk'ün kız kardeşinin oğlu olup saray vaka müşavirliğinde bulunan Abdül - Aziz'in hapsini mutazammın emri de bizzat Mir - Ali - Şir kendisiyle beraber Herat'a götürerek, mahallî idare âmiri bulunan Mirza Ahmed'e teslim eylemiştir. Nizamül-Mülk meselesi dolayısiyle, ihtimal hapisten kendini kurtaran, Kemâleddin Abdal - Vâsi'an Nizâmî adlı diğer bir saray vakanüvisi de zikredilmektedir. Mir - Ali - Şir bu zattan daha Câmî hakkında yazdığı eserinde hörmetle bahsetmektedir. Mir - Ali - Şir, onu, Câmînin harikalarını zaptedenler sırasında kaydetmektedir [14]. Hondemir'in verdiği malûmata göre Abdal - Vâsi, Sultan Hüseyin'in hâkimiyeti başlangıcında, diğer birçok muharrirler gibi (Mir - Ali - Şir [15] bu kabilden olarak bu mevzu üzerine 12000 şiir yazmış olan Hoca Masud Kumî'yi zikretmektedir) Sultanın tarihini yazmağa niyyetlenmiştir. Lâkin üslûbunun fevkalâde sun'î olduğunu gören Sultan bu eserin yazılmasına müsâade etmemiştir. Mecdeddin onu sırf şenliği ve nükteperdazlığı yüzünden severdi. Ayrıca, Nizamül -Mülk'ün ve oğullarının da hüsnü teveccühünü kazandığından onların şerefine şiirler inşad etmiştir.

Hapsedilenler "İhtiyareddin" kalesine kapatıldılar. Bir gece Nizamül - Mülk'ün oğulları firara muvaffak oldularsa da ertesi sabah tekrar yakalana-

---

[12] Şevval ayının ortasında (*İbid.*)

[13] *Habibüs - Siyer*, 338.

[14] Tercümesi B e l i n'ın *Notice*'inde, s. 334.

[15] *Mecalis*, 22 b; karşılaştır, keza: *Habibüs - Siyer*, 336. Burada bu zattan yalnız *Mir-Ali-Şir*'e yakın şair ve insan olarak bahsedilmektedir.

rak hapse atılmışlardır. Zülkâde [Temmûz iptidalarında] ayının ortalarına doğru, Mirza Ahmed'in ve keza Herat'ta bulunan Abdül Halik'in namına, derhal icra edilen, Sultan'ın bir fermanı gelmiştir. Bu ferman üzerine kale içerisine bırakılan cellat, Nizamül - Mülk'ün gözü önünde oğullarının kafasını kesti; sonra da Nizamül - Mülk'ün kendisini kale kapısına kadar çıkartarak orada derisini yüzdü. Aynı günde Bediüz - Zaman'ın mukarriplerinden sayılan Hoca İmadül - İslâm, Hoca Abdül - Aziz, Nizameddin Kürd ve Mahmud - Şah - Ferahî [16] Sultanın gazebine uğradılar. (yani, büyük ihtimalle idam edildiler).

Hakimi mutlak Vezir olarak "bütün düşmanlarını bertaraf eden" [17] Hoca Afzal kaldı; onun şahsına mahsus, tıpkı Mir - Ali - Şir için uydurulan tantanalı bir hitabet formülü uyduruldu. Bu rütbe formülü şöyledir:

ناظم اعاظم قواعدالسلطنة و الخلافة معتمد الملك صلاح اندیش خواجه افضل‌الدین محمد و فاکیش

Daha yüksek rütbeyi, Mir - Ali - Şir'in vefatını müteakip, Vezirlik payesi uhtesinde kalmakla beraber, emirler ve noyonlar sınıfına dahil olmakla, elde etmiş ve bu suretle askerî idareyi mülkî idare ile tevhid eylemiştir. Babur'a göre bu hâdise Babur'un Kâbil'e geldiği zamanlarda, yâni 1504 yılında cereyan etmiştir [18]. Mir - Ali - Şir'le aralarındaki münasebetin dostane olup olmadığına dair dürüst malûmatımız yoktur. Dolayısiyle elde edilen malûmat bunun aksini göstermektedir. Devlet ricali arasında, evvelce dost sonraları ise Afzal'a düşman kesilen ve sıkısık Mir - Ali - Şir'le beraber zikredilen emir Mübarizeddin Muhammed Veli - Bey idi. Hondemi'e göre Afzal bu emîri de mağlûb ederek, bütün kudret ve kıymetten mahrum eylemiştir.

Sultan 1498 yılı yazını Ulang - Nişin'de geçirdi. Daha Nizamül - Mülk'ün âkibeti hakkında hiçbir karar verilmeden evvel, 24 Şevval'da (15 Haziran) Badiüz - Zaman'ın yaklaşmak üzere olduğu haberi alındı [19]. Mir - Ali - Şir Mubarizeddin ve bazı dostlarile beraber, Sultan'dan aldığı emir üzerine, Herat'ta duran askerî kuvveti toplayarak ayni gecede Sultan'ın bulunduğu karargâha müteveccih yollandı. Badiüz - Zaman'ın taarruzu ihtimâl ertesi gün vaki olmuş ve püskürtülmüştür. Bu hâdiseden sonra Sultan Ulang - nişin'de kaldı. Bediüz - Zaman'la arasında muhavere devam ediyordu. Maamafih, Mir - Ali - Şir 28 Ağustos salı günü [21] Herat'a hareket etmiş, ertesi günü bu şehire vasıl olarak, Badiüz - Zaman'ı da memnun edecek şeraitin i-

[16] *Habibüs-Siyer*, 268.

[17] بعداز دفع معاندان

[18] *GMS.*, I. 177.

[19] *Habibüs-Siyer*,269; Belin, *Notice*. 207.

[20] *Habibüs-Siyer*, 270 de 25 şaban gösterilmiştir. Ayni tarihi *Rowzatüs - Sefa* kaydetmektedir. Fakat, büyük ihtimalle bu ay, yanlışlıkla *şevval* yerine yazılmıştır.

[21] 10 muharrem 940 (*Habibüs-Siyer*, 279).

leri sürülmesi yolunda Sultan nezdinde teşebbüste bulunmuştur. 31 Ağustos Cuma günü Sultan karargâhı terkle 3 eylül'de [22] Herat'a dönmüştür.

1498 yılının sonbaharında Merv'le Âbiverd'de Sultan Hüseyin'in iki oğlunun isyanı başgösterdi. 19 Birincikânunda [23] Sultan Herat'a kendi oğlu Muhammed - Kasım'ı, Mir - Ali - Şir'i ve emir Abdül - Kahir'i bırakarak Merv'e karşı sefere başladı. Merv'in muhasarası 3 - 4 ay devam etti. Bunun üzerine baba ile oğul arasında (adı Abdül - Muhsin idi) "Sulha benzer" bir muahede akdedildi. İşbu muhasara esnasında, Mir - Ali - Şir, Meşhed'e gitmiş ve oradan yukarıda ismi geçen Saray hekimi Abdül Hay'yı, Sultan nezdine göndererek, Mekke ziyaretine müsaade edilmesini dilemiştir. Önceleri Meşhed'de Sultan'ın diğer bir oğlu olan Haydar - Muhammed Mirza bulunuyordu. Babasının emriyle Emîr Şeyh - Ahmet - Suheylî ile beraber Abiverd'e karşı harekete etmeli idi. Fakat, idare ettiği askerî kıta, Şehzade ile emire yardımda bulunan Mir - Ali - Şir'in orada bulunduğu zamanlarda tamamile mağlûb olarak, Meşhed'e dönmeye mecbur olmuştur. Abdül - Hayy'ın Merv civarındaki karargâhtan getirdiği cevapta, Mir - Ali - Şir'in bu niyetinden cemilekârane cümlelerle bahsedilmekle beraber, bu seyahatın o zamanlarda Türkmen illerinde devam eden iğtişaşların yatışmasına kadar tehir edilmesi ve şimdilik Sultan'ın karargâhına dönmesi tavsiye edilmekte idi. Bunun üzerine Mir - Ali - Şir, Meşhed seyitleri ile müşavere yaptı; İttifakla verilen karara göre, o derhal karargâha giderek baba ile oğul arasında bir itilâfı temin edecekti. 1499 yılının ilkbaharına Mir - Ali - Şir hareket etti. Fakat, Serahs dahilindeki Merv yolunda iken sulhun artık akdedildiğini ve bu işte, bizzat Şehzadenin ricası üzerine Sultan tarafından Merv'e kadar gitmiş olan kardeşi Derviş - Ali'nin de rol oynadığını duydu. Biraz sonra, Sultan'ın kendisi de Serhas'a geldi. Mir -Ali - Şir'le aralarındaki görüşme Bazirgântübe nam mahalde vuku buldu. 2 - 3 gün sonra Mir - Ali - Şir'in Herat'a dönmesine müsaade edildi ve kendisine Sultan'ın hâkimiyeti altındaki bil'umum sahalarda kaldıkça bütün arzularının isaf edileceği bildirildi. Herat'a geldikten sonra, Mir - Ali - Şir Kazergâh mezarı [24] civarına ileri gelen seyitleri, kadıları, şeyhleri ve ülemayı toplayarak, zengin bir ziyafet verdi ve kendilerinden intisab etmekte olduğu dervişlik ve takva yolunda yardımda bulunmalarını diledi [25].

Bütün bunlardan görülüyor ki, Mir - Ali - Şir işgal ettiği mevkiini asla sağlam saymamış ve değil yalnız memuriyetini hattâ Sultan'ın memleketini

---

[22] 13 ve 16 muharrem.

[23] 1Cumad'ın 5 inde perşembe günü (*İbid.*, 280).

[24] Bu isim « *İran-ın tarihî - coğrafî tasviri* » adlı eserimde, 40 de izah edilmiştir.

[25] *Hadibüs-Siyer*, 281; Belin, *Notice* 209 yalnız: *fut accueilli avec enthousiasme par les savnts et les ulémas, auxquels il donna un magnifique banquet*, yazılıdır.

terke bile hazırlanmıştır. Üstelik aynı 1499 yılında, Sultan, Mir-Ali-Şir'in kuzenini idam ettirmekle ona fevkalâde ağır bir darbe vurmuştur.

Haydar ise, 1488 yılı gözden düşmesile, Mir - Ali gibi, sözde olmayıp, hakikatan inzivaya çekilerek, Herat namazgâhının kurbunda Çeşmei - Mahiyan'da ["Balık kaynağı"] kendisine bir dergâh kurdu. Hergün bir iki defa serseri derviş kıyafetinde [kalender] [26] Herat çarşısını dolaşarak dergâhı için erzak ve para toplardı. Sonraları Belh'a gitti; Burada o 1497 yılından itibaren hâkimiyet süren Sultan'ın oğlu İbrahim - Hüseyin'in himayesine mazhar oldu. Bunun üzerine Haydar, bütün masarifini kendi üzerine aldığı *"Siyahiye"* [belki de *Sipahiye*] adlı dergâhda yerleşti. Bir defa, Şehzadenin iltifatına mazhar olan dervişlerden *Veli* adlı birisi Haydar'ın müsaadesini almadan onun dergâhına girmek cesaretinde bulundu. Haydar bunun üzerine kabahatlı dervişin iki yüz darbla [27] cezalandırılmasını emr ve mutbahta hizmet etmeğe mecbur etti. Tabii, meseleden haberdar olan Şehzade fevkalâde hiddetlendi. Haydar derhal Kunduz'a Husrev - Şah'ın yanına firar etti; burada büyük bir merasimle karşılandı. 1499 yılında Husrev - Şah, Sultan - Hüseyin'in memleketine baskın yaparak Belh'i muhasara etti; Sultan - Hüseyin oğluna yardımda bulunmak üzere Serahs'dan harekete geçti. Fakat, Husrev - Şah muhasarayı kaldırarak Kunduz'a döndü ve buradan sulh konuşmaları için Haydar'ı Sultan - Hüseyin'in nezdine gönderdi. Sultan Hüseyin'in karargâhında Haydar, Husrev - Şah'ı Sultan'a karşı muharebeye teşvik suçıyla itham edilerek, hapsedildi ve bundan birkaç gün sonra öldürüldü. Keyfiyetten Herat'ta haberdar olan Mir - Ali - Şir fevkalâde müteessir oldu. Gönderdiği kimseler tarafından, Haydar'ın öldürüldüğü Baba-Hâki nam mahalden, naşi kaldırılarak Herat'a nakledildi ve burada kendi tarafından kurulan dergâha defnedildi. Mir - Ali - Şir maktûl Haydar'ın çocuklarına ve akrabalarına yardım etti [28].

Mir - Ali - Şir'in teessürü, Sultana hizmet etmekten vaz geçtirecek ve kendi fikirlerine ihtiyaç hissedildiği zamanlarında Sultanın davetine icab ettirmeyecek gibi bir dereceye varmamıştı [29]. Maamafih Sultan'la oğulları arasında devam eden muharebeler, Sultan için tehlikeli cereyan almıştı. O, Baba - Hâki'den tekrar Merv'le Abiverd'e karşı harekete geçmeğe mecbur oldu; Merv Şehzadesi, Abiverd'e gitti ve iki Şehzade birden ricat

---

[26] H o n d e m i r, onu حيدرقلندر diye kaydeder.

[27] دويست كف پاى

[28] *Habibüs Siyer*, 282. Sultan'la M i r - A l i - Ş i r arasındaki münasebatı karakterize eden bu pek ehemmiyetli keyfiyet, B e l i n tarafından tamamiyle nazarı dikkata alınmadan, bırakılmıştır.

[29] Bu zamana yakın 905 Cumadiülevvelinde (1409 yılının I inci kânunu) M i r - A l i - Ş i r, son eseri olan *Muhakemetül - Lûgateyn* adlı eserini vücuda getirmiştir. Bu eserde Sultan Hüseyin hakkında sarfedilen sözler, diğer eserlerinde olduğu kadar tumturaklıdır.

ettiler; sonra kendilerini takib eden askerî kıtayı mağlûb ettiler. Fakat daha sonra kendileri mağlub oldular. Merv şehzadesi kendi şehrine döndü. Abiverd Şehzadesi ise Sultan Hüseyin'in diğer âsi oğlu olan Muhammed Hüseyin'in idaresi altında bulunan Astrabad'a gitti. Sultan Hüseyin bu sefer de Astrabad'a karşı taarruza geçerek, şehri işgal etti ve 15 gün burada kaldı. Herat'ta, âmir olarak o zamanlarda iktidarının zirvesinde bulunduğunu Hondemir'in iddia ettiği [30] emir Mübarizeddin bırakılmıştı. Bu zattan Astrabad'a gelen bir haberde Bediüz - Zaman'ın tekrar isyan ettiği bildiriliyordu. Bu haber Sultan'ı, Astrabad'ı, Muhammed - Hüseyin'e terk ve şarka dönmeğe mecbur etti. Herat'ın müdafaası için Mübarizeddin'le beraber Mir - Ali - Şir de tertibat almıştır. Ve Sultan ordusunun yaklaşması üzerine Mir- Ali - Şir, Bediüz - Zaman nezdine elçiler göndererek, babasına karşı harpten vaz geçmesini temin etti. Maamafih, Sultan'ın askerî kuvveti oğlunun kinden daha dûn ve daha azdı. Mir - Ali-Şir yaptığı tavsiye neticesinde, Sultan Hüseyin Belh'le Amuderya'dan Murgab'a kadar olan sahayı Bediüz - Zaman'a terke razı oldu. Fakat hutbelerde Sultan Hüseyin'in adıyla beraber Bediüz - Zaman'ınki de zikredilecekti. Hattâ Husrev - Şah dahi Bediüz - Zaman'ın isminin hutbelerde okunmasına ve Kunduz, Bağlan, Termez, Hissar, Kabadian, Huttalyan ve Bedehşan sikkelerinde adının darbına muvafakat eylemiştir [31]

906 yılı Muharreminde (28 Temmuz 1500) Sultan Hüseyin tekrar isyan eden oğlu Muhammed - Hüseyin'e karşı Astrabad seferine çıktı; bu sefer Herat, Mir - Ali - Şir'le Emîr Mübarizeddin'e teslim edilmişti. Sonbaharla kış mevsimleri Herat için tam bir sükûnet içerisinde geçti. Fakat, tam bu sırada Semerkand için Özbeklerle ciddî ve katî bir mücadele cereyan etmekte idi. Önce Şeybanî Semerkand'ı zaptederek, buranın hükümdarı olan Sultan - Ali'yi öldürttü; daha sonra, muvakkat bir zaman için burasını genç Babur'a terke mecbur oldu. Ve yalnız 1501 yılında, Mir - Ali - Şir'in ölümünü müteakib Semarkand'ı katî olarak kendi devleti sınırlarına dahil etti. Sultan Hüseyin gibi tecrübeli bir padişahın, diğerlerine nisbeten Şeybanî'nin icraatına daha iyi vâkıf olduğu halde bu harekâta karşı hiçbbir tedbir almadığından ve Babur'a hiçbir gûna yardımda bulunmadığından mütevellid Babur'un taaccübü pek tabiîdir [32]. Her halde, Samarkand'a karşı yapılması icab eden sefer, çabucak müsalâha ile neticelenen ve hiç bir gayeyi istihdaf etmeyen Astrabad seferinden daha tabibîdir. Belin bu sefere *"askerî gezinti"* adını vermektedir [33]. Bediüz - Zaman tarafından da yardım edilmemişti. Mir - Ali - Şir'e gelince, Babur ondan yalnız Semarkand'da iken bir mektup aldığını, ona cevap verdiğini, sonraları o-

[30] *Habibüs-Siyer*, 283.
[31] *İbid.*, 286.
[32] *GMS*, I. 83.
[33] *Notice*, 211.

na tekrar türkçe şiirler gönderdiğini, ve fakat buna artık cevap alamadığını kaydeder [34].

Birincikânunun 28 - inde [35] Sultan'ın avdet etmekte olduğu haberi alındı. Ekseriyetle önceleri olduğu gibi, Sultan'ın ve ordusunun istikbaline yine Mir - Ali - Şir çıktı. Lâkin bu seferki istikbâl onun için fecî bir akibetle neticelendi. Gerçi bu zamanlarda Mir - Ali - Şir'in 60, Sultan'ın ise 62 yaşı vardı, fakat ikisi de, yani Sultan'la mukarribi, artık tam düşkün bir hale gelmişlerdi. Sultan'a nisbeten Mir - Ali - Şir daha sağlam sayılabilirdi: O ata binebildiği halde, Sultan yalnız sediyelerlede taşınıyordu. İlk Kânunun 31 - inde karşılaşma vâki oldu. Mir - Ali - Şir attan inerek Sultanın sediyesine yaklaşmak istedi, lâkin, bunu yalnız başına yapamadı; ancak iki yanındaki arkadaşının omuzlarına elleri ile dayanarak yaklaşabildi. Nihayet, Sultan'a yaklaşarak elini öptü, ve burada çökerek ne kalkabildi, ne de Sultan'ın suallerine cevab verebilmek imkânını hissetti. Bu hâdise hakkında Babur'un işittiği malûmat da aşağı yukarı bu mahiyettedir. Onun verdiği malûmata göre Mir - Ali - Şir, Sultan'ını selâmladı, fakat bir daha yerinden kalkamadı [36]. Mir - Ali - Şir'i sediyeye koydular. Mahallinde mevcut olan doktorlar arasında tedavi hususunda fikir ihtilâfı zuhur etti. Bu münakaşaya, hayatının son günlerine doğru Mir - Ali - Şir'in yanında bulunan dostu ve o zamanlarda genç müverrih olan Hondemir de iştirak etti. Doktorlardan bir kısmı hastanın bulunduğu mahalde tedavisine ve ancak sağaldıktan sonra Herat'a götürülmesi fikrini iltizam ettiği halde [büyük ihtimalle Hondemir de bu fikirde olmuştur], diğer bir kısmı, o zamanın en büyük doktoru sayılan Abdül - Hay Tûnî de dahil olmak üzere [burada Hondemir ve "gûya bu da doktorluk iddiasında idi" gibi bir dereceye kadar ondan istihza ile bahsetmektedir], [37], bilâkis derhal Herat'a gidilmesini ve orada doktorların konsilium'a davet edilmesini istiyorlardı. İkinci kararda mutabık kalındı; fakat yolda hastanın hâli vehamet kesbetmeğe başladı. Hondemir'in ısrarı üzerine süratle daha ciddi tedavi yapılmasına karar verildi. Fakat bu sefer de Sultan'dan müsaade gelinceye kadar ancak üç fersah katedilebilindi. "Fırsat" artık elden kaçırılmıştı. Kan alma tecrübesinde bulunuldu, bundan da bir netice elde edilemedi. Ve Mir - Ali - Şir 1501 tarihinin İlk Kânunun 3 - üncü pazar günü öldü.

Mir - Ali - Şir'in cenazesi fevkalâde mutantan merasimle kaldırıldı [38]. Merasime Sultan'la beraber (sair karıları ile), Mir - Ali - Şir'in şiddetle tenkit ettiği ve Sultan ailesi içerisindeki felâketli hâdisenin müsebbibi

[34] *GMS*, I, 86, b.

[35] İkinci Cumad'ın 5 inde *Habibüs Siyer* 288)

[36] *GMS*, 171, b.

[37] کاو نیزدم از طبابت میزد

[38] *Habibüs - Siyer*, 289 ; Belin, *Notice*, 215.

sayılan Hadice - biki de vardı. Üç gün Sultan matem tutarak müteveffanın evinde kaldı; Mezar yeri olarak Mir - Ali - Şir'in vaktile yaptırdığı cemaat camisinin şimalindeki mahal seçildi. Ölümünün yedinci günü Herat namazgâhının şimalinde Hauz - i - mahiyan'da (balık havuzu) mutantan bir taziye merasimi icra edildi; Büyük ihtimalle bu mahel tahtında Haydar'ın dergâhı ve mezarı bulunduğu Çeşme - i - mahiyan ["balık çeşmesi"] kasdedilmiştir. Merasim tasavvurun fevkinde kalabalıktı. Sultan için yedi basamaklı bir çadır kurulmuştu. Sonra iştirak edenlerin bir çoğu [tabiatile ileri gelenler] bu çadıra davet edilmiştir. Sultan bunlara okşayıcı bir hitabede bulunarak, bu umumî gaybe saburla tahammül etmelerini tavsiye eylemiştir. Belin [39] Sultan'ın bu hitabesini mutantan bir nutuk olarak kaydeder. Daha fazla bu, bazı kimselere mahsus "okşayıcı kelimeleri" muhtevi bir hitabeden başka birşey değildi.

Mir - Ali - Şir'in tarihî kıymeti ve ehemmiyeti edebî sahadaki şahsî faaliyeti haricinde olmak üzere bir de yaptırdığı binalarda (bütün bunların kül halinde, meselâ Şahruh devri binalarına nisbeten, her hangi bir hususiyeti haiz olup olmadıkları hakkında, mütehassisleri tarafından galiba henüz birşey söylenmemiştir) ve bilhassa hâmi oluşundadır. Bu bakımdan bu devlet ricalinin hizmetinden asla şüphe edilemez. Bahusus ki, Mirhond (66 yaşında iken 1498 yılında vefat etmiştir; Mir - Ali - Şir'in kendi itrafına göre [40] Mirhond yazdığı tarihi onun ricası üzerine kaleme almıştır) ve Hondemir (takriben 1475 yılında dünyaya gelmiş ve 941 de yani 1534 yahud 1535 yıllarında vefat etmişti) gibi müverrihlerle, ressam Behzad ve birçok diğer şahsiyetler şöhretlerini ve mevkilerini hep ona medyundurlar. Tabiidir ki, herbir rica bu hâminin mazhariyetini celbedememiş ve herbir şahsiyet sonuna kadar onun hüsnü teveccühünü muhafaza edememiştir. Brown neşrettiği Devletşah antolojisinin mukaddimesinde, muharririn hayatında geçirdiği ihtiyaca dair bizzat onun kendi eserinden istihracatta bulunduğu gibi, büyük ihtimalle himayesini kazanmak gayesiyle kendisine uzun bir kaside ithaf ettiği Mir - Ali - Şir'in de Devletşah hakkında kullandığı karakteristik kelimeleri aynen kaydetmektedir. Mir - Ali - Şir, asâletine rağmen (O, yâni Devletşah, vaktiyle hakimi mutlak olan Firuzşah'ın yiğeni, tabiri diğerle, Sultan Hüseyin devrinin meşhur beylerinden olan Abdül - Halik'in amcası idi) ufak bir varidatla iktifa ederek, münzevî bir halde ilime vakfı hayat ettiğinden dolayı Devletşah'ı methetmektedir. Yine ayni yerde Devletşah'ın vefatına dair, itimada şayeste olmayan haberlerin Mir - Ali - Şir'e kadar vardığı mevzuubahs olmaktadır.

[39] *Notice*, 217.

[40] *Mecalis*, 15 a, da İmâd kalesi kitabesi hakkında (*Ulugbek*, 123); 23 b, de Abu-Said zamanında yapılan Aksaray adlı bir yapının kitabesi hakkında malûmat verilmektedir.

Mir - Ali - Şir'in merakı muhtelif idi. O şiidren başka musıkı ve hattatlıkla da meşgul idi. Ve kendi eserinde yalnız değil şairlerden, ressamlardan da bahsetmektedir. Bu itibarla gerek Mir - Ali - Şir'in [41] gerek kısmen müverrihlerin eserlerinde büyük binalar için de kitâbeler yazan hattatlara da hususî mevki verilmiştir. Mir - Ali - Şir'in hizmetinde bulunup ta, kendinden gayri memnun kalan diğer sanatkârlar arasında nakkaş Haci - Muhammed'in ismi de zikredilmektedir. Belki de bu zat "insan vasfında melek olan" ve Mir - Ali - Şir için "oğlu ve hattâ ondan daha kıymetli olan" güzel mahbubun tam kendisi olmuştur [42]. Sonraları figürler hâkkinde ve altın kaplamacılıkta çok yüksek bir kabiliyet elde etmiştir; bir zamanlar fağfurî eşya imaliyle meşgul olmuş ve uzun tecrübelerden sonra, nihayet çinililerinkine benzer, maamafih renkçe daha az berrak, kaplar imâline başlamıştır. Mir - Ali - Şir'in zamanında kütüphane memurluğunda bulunmuş ve kütüphaneye, üzerinde bir elinde ufak ağaç tutan figürlü bir saat (sanduk) koymuştu. Bu saatte, vakit mezkûr figürdeki ağacın darbesi adedi ile anlaşılırdı (yâni: saatın rakamı nisbetinde darbe sesi işitilmekte idi). Mir - Ali - Şir'den gayri memnun kalan Hacı - Muhammed, 904 tarihinde (= 1498 — 1499; Maamafih bu tarih katî değildir, 905 olmalıdır) yâni Herat'ın Bediüz - Zaman tarafından muhasarası esnasında, Ali - Şir'den kaçarak Şehzade'ye iltihak eylemiş ve burada yine kütüphanecilik memuriyetinde bulunarak Özbekler istilâsının ilk yıllarında vefat eylemiştir [43].

Mir - Ali - Şir'den bilhassa gayri memnun olan, 918 yılı "Karşi" zaptında ve ahalisinin katliâmında öldürülen, şair ve müverrih Benaî idi [44]. Mir - Ali - Şir'le yaptığı kavga neticesinde İrak'a Sultan Yakub nezdine gitti ve burada kendisinde uyanan "vatan aşkı" (aslı itibarile Heratlı idi) onu tekrar Horasan'a celbetti. Fakat, bu sefer de Mir - Ali - Şir'le uyuşamıyarak tekrar Semarkand'a döndü. Burada Sultan - Ali onu çok iyi karşıladı. Fakat, Timurilerin Türkistan'daki inhitatları üzerine Özbeklere iltihak etti [45]. Mir - Ali - Şir Benaî'den bahsederken [46] onu fevkalâde zeki, âlim, ve hattâ "herbir sahada gayri kabili kıyas" fakat alıngan ve mağrur adam olarak tasvir eyler; bundan dolayıdır ki, [47] fakirlik hayatına saplandı, ve kimseyi kendisine müşavir almadığından, keyfî hareketleri neticesinde bu hayattan da elde hiçbir şey edinemedi. Ahalisi ile yaptığı kavgalar neticesinde Herat'ı terke mecbur olarak İrak'a gitti (büyük ihtimalle bu malûmat Benaî'nin Horasan'a dönmesinden evveli-

[42] *Mecalıs*, 57, b; karşılaş.: s. 127.

[43] *Habibüs-Siyer*, 342.

[44] Bu zat hakkında bak: Samoyloviç. *ZVO*, XIX, 164.

[45] *Hebibüs Siyer*, 343.

[46] *Mecalis*, 34 b (yazmada Benaî'nin ismi hazfedilmiştir)

[47] بر جهتن

ne aittir). Fakat, fevkalâde zeki olduğundan, ümid ediliyordu ki saptığı fakirlik hayatı onda daha hassas ve mültefit bir karakter doğuracaktı. Maamafih, ilâve etmelidir ki Benaî, aslı itibarile orta derecede ahali sınıfına mensup idi ve onun yüksek zadegânla olan münasebetlerinde gösterdiği yüksek izzeti nefs düşkünlüğü, sırf onun bu menşeye mensubiyetiyle izah edilmek isteniliyordu. Bütün bunlara rağmen, Benaî'nin Herat'ı terkle Semarkand'a gitmesine sebep teşkil eden Mir -Ali - Şir'le arasındaki ikinci dargınlık vesilesine dair malûmat veren Babur'a [48] bakılırsa, Benaî, o kadar da yerinde olmayan Ali - Şir'in bir şakasına sırf sert cevab vermesinden dolayı kabahatlı olduğu neticesine varılabilinir. Mesele şundan ibarettir: Bir defa Mir - Ali - Şir şahmat oynarken ayaklarını uzatmış ve tesadüfen ayaklarının ucu ile Benaî'nin arkasına dokunarak (farsça) şöyle bir cümle sarfetmiştir "*Ziyanı yoktur, Herat'ta ayağını uzadır uzatmaz muhakkak bir şairin arkasına dokunursun*". Buna mukabelede bulunan Benaî'nin (farisî) sözleri tercüme edilecek mahiyette değildir; büyük ihtimalle burada Ali - Şir'in ahlâk düşkünlüğüne dair telmih vardır.

Herat, Şeybanî'nin eline geçer geçmez, mumaileyh Horasanlı zadegân hamilerinin geniş himayeleri neticesinde, şairlerin de büyük servetleri olduğu hakkında mübalâğalı fikre zahib olduğundan, Benaî'yi bu şairlerden para tedarikine tavzif eylemiştir. Benaî'nin, hayatlarında altun yüzü görmeyen şairlerden para toplamağa yeltenmesi, hakkında hiç te temiz olmayan, acı ve kötü şiirin inşadına vesile teşkil eylemiştir [49].

Keza Mir - Ali - Şir'le, şair ve ayni zamanda Sultan Hüseyin'in memurlarından bulunan Hoca Alâaddin Ali Sânii arasında zuhur eden kavgaya dair olan hikâye de oldukça karakteristiktir [50]. Bu şair oldukça zeki bir adam olarak sayılmakta idi; fakat, memuriyeti esnasında fakir ahaliyi tazyiki ile şöhret bulmuştur. Zadegân, Mir - Ali - Şir de dahil olmak üzere, intrigalar çevirdiğinden dolayı ondan nefret ederdi. Bir defa o, Ali - Şir'le istihza ettiği anlaşılan bir şiir inşat etmiştir. Bu şiirin muhtevası şöyle idi: "Yarın silâh patladığı zaman ancak Mir-Ali-Şir'in elinin kuvveti anlaşılacaktır." Nihayet, Sultan'ı da Sanii'ye karşı vaziyet aldırmağa muvaffak oldular; ve Sultan'ın emrile bir gün "Y'asaul"lardan biri şairin yüksek sarığını vurarak yere düşürdü. Bunun üzerine Mir-Ali-Şir Sultan'a hitaben farisî şu şiiri söyledi: "Başın yükünü hafiflettin, şimdi de boyunun yükünü hafiflet." En sonda Sânii hapse atıldı. Altı sene süren mahpusluk zarfında bir çok şiirler yazdı. Tam bu sırada Sânii, Mir-Ali-Şir'e ithafen aşağıdaki muhteviyatta bir gazel yazdı: "Sana erişmeyen yegâne şey — benim şikâyetim; senin kalbinden geçmeyen yegâne — benim". Buna rağmen, Mir - Ali - Şir fikrini değiştirmedi.

[48] *GMS*, I. 180.
[49] *Ibid.*, 216.
[50] Hondemir'in *Habibüs-Siyer*'inde, 432.

Sultan Hüseyin ve payitahtı Mir - Ali - Şir'den sonra pek az yaşayabildiler. Özbeklerin zaferini kolaylaştıran ve Babur'ca kaydedilen [51] Sultan Hüseyin'in vefatını müteakib biribirinden nefret eden Muzaffer Hüseyin'le Bediüz - Zaman gibi iki Şehzadeyi, padişah zadegânının ayni zamanda Padişah olarak ilân etmelerindeki akılsızlık olmuştur. Artık 1507 tarihinde Herat Özbeklerin eline geçti. Timuriler medeniyeti merkezinde Babur'un tarifi veçhile "dünya görmemiş olan köylülük" hakimiyet sürmeğe başladı [52].

XI — inci asır İspanya hâdiseleri hakkında, ince medeniyetin barbar ve küstah züppeler tarafından tahrib edildiğini görünce " insan kalplerinin parçalandığına" [le coeur se fend] dair güzel sözler sarfeden Dozi'nin fikirleri herkesçe malûmdur [53]. Fakat, asrımızda artık bu hissî ritorika kıymetini gaybetmiştir. Ve bugün biz müsterih olarak, kendisinde inhitat unsurunu muhtevi bulunan, tabiat ve insan hayatındaki elemanların harab oluşundan, bahsedebiliriz. Çünkü beşerî medeniyetteki iyilikler kaybolmuyor, diğer nesillere intikal eyler. Zarif şehir kültürünün en iyi muvaffakiyetleri de şüphesiz bu kabildendir. Hattâ, Şeybânî'nin kendisine "güneşten ve aydan ve dünkünden vazih olan" bir hakikat atfedilmektedir. Şeybânî'nin söylediğine göre, peygamberlerden "bugüne" kadar, Sultan - Hüseyin'den daha âkil, bilici, yüksek tahsilli padişah mevcut olmamıştır [54].

Bu sözler, eğer söylenmişse, Sultan - Hüseyin'den fazla — zira, Şeybânî onu belki de çok az tanıyordu — onun ve maiyetindekilerin yarattıkları ve Babur'a göre dünyada eşi olmayan Herat'ın zarif medeniyetine karşı bir hörmet nişanesi olmuştur.

Rusçadan Çeviren: **A. CAFEROĞLU**

---

[51] *GMS*, I, 183.

[52] *Ibid.*' 206: روستایی و نادیده کیشی

[53] *Recherches sur l'histoire et la litterature de l'Espagne*, I, 276.

[54] V a s ı f i'nin بدایع الوقایع (*Asya müzesi yazması* 568 ba, varak 33 a): شیبانی فرموده که این سخن اظهر من الشمس و این من الامس است که از زمان حضرت رسالت پناه الی یومنا هذا پادشاهی بعقل ودانش و فراست وطبع کیاست ودقت و لطافت فطرت مثل سلطان حسین بای قرا بر تخت داریکه (böyle) حشمت و شوکت ننشسته.

BİRLEŞİK AMERİKA DEVLETLERİNDE SOSYOLOJİ

NİYAZİ BERKES

Bu ve bundan sonraki makalelerde Birleşik Amerika Devletlerinde sosyolojinin inkişafını ve bugünkü vaziyetini hülâsa etmeğe çalışacağız. Önce bugüne kadar sosyal tefekkürün geçirdiği safhaları anlattıktan sonra bugün Amerika sosyologlarını uğraştıran meseleleri ve belli başlı tetkik eserlerini tahlil edeceğiz.

Sosyal tefekkürü, fikirlerin kronolojik bir sıralamasını yapmaktan ziyade sosyal temelleri bakımından mânalarını araştırarak anlamağa çalışmak daha doğru olur. Çünkü geçmiş nazariyelerin bugün bizim için hiçbir aktüel kıymeti yoktur. Onların kıymeti sadece bir cemiyetin tarihinde ne gibi vaziyetlerin fikrî sahadaki in'ikâsları olduklarını göstermelerinden ibarettir. Bunu görmenin faydası da bir taraftan umumiyetle ilmin sosyal mahiyetini diğer taraftan sosyolojinin « objektif » olmak, « ilmî » olmak gibi meselelerini daha aydınlık bir şekilde münakaşa etmemize zemin hazırlamasıdır.

Bir cemiyetin tarihindeki fikirler muayyen ihtiyaçlara göre doğmuşlar ve şekil almışlardır. Amerika'daki sosyal tefekkürü de tetkik ederken onu bu memleketin sosyal hayatının muayyen devrelerinin meselelerine muvazi olarak tetkik edersek niçin şu zaman şunların söylenmiş, niçin bu zaman bunların müdafaa edilmiş olduklarını, ve bu fikirlerin doğruluk veya yanlışlıklarının içinde doğdukları şartlara ne kadar bağlı olduklarını daha kolay anlarız.

Bugün dönüp geriye, Amerika'nın sosyal tefekkür tarihine baktığımız zaman kısaca diyebiliriz ki bu bize bir sosyal sistemin, kapitalismin doğuş çabalamalarının, kuruluşunun, inkişafının, mesele ve kontradiksiyonlarının hikâyesini gösterir. Amerika sosyal tefekkürünün tarihi kapitalismin ve onun meselelerinin münakaşası tarihidir. Bunun için tetkikimizi birtakım devrelere muvazi olarak yapacağız : 1) Kolonial devre, XVIII inci asır ortalarından XVIII inci asır sonlarına doğru; 2) Dahilî mücadeleler devresi, XIX uncu asır ortalarından 20 inci asır başlarına kadar; 3) Büyük endüstri devresi, XIX uncu asır ortalarından XX inci asır başlarına kadar; 4) XX in-

ci asır başlarından sonra. Bu devrelerin sosyal tefekkürünü tetkik ederken önce zamanın sosyal meselelerini aydınlatmağa ve ondan sonra bu meselelerin halli için ortaya atılan fikirleri hülâsaya çalışacağız. Aksi takdirde bize esrarengiz birer muamma, yanlarına düstursuz yanaşılmaz kuvvetler gibi görünen fikirlerin mahiyeti biraz daha aydınlanır.

Kolonial Devrenin Sosyal Tefekkürü

Büyük endüstri öncesi Amerikasının kültürünü şartlandıran sosyal bünye esas itibariyle İngiltere'den gelmiş ve Amerika topraklarındaki şartlara göre bazı değişikliklere uğramış bir bünyedir. Bu bünyenin menşelerini anlamak için biraz gerilere, 17 inci asır İngilteresine bakmak lâzımdır. Bu asrın başlangıçlarında İngiltere'de feodalismden yeni zaman ekonomisine doğru geçişi görüyoruz. Feodalismin inhitatı ile beraber ortaya sermaye sahibi bir tüccar sınıfın ve topraktan kurtulmuş geniş bir işçi sınıfın çıkışını görüyoruz. Serfliğin ilgası ile lordlar köylerin müşterek arazilerini parlamento kararı ile zaptetmişler, böylece köylü işçi, daha doğrusu dilenci haline gelmişti. Manastırların hayır işleri de kapandığı için şehir sokakları fakir yeni bir nüfusla doluyordu.

Bu inkılâppla beraber dini bir inkılâp ta görüyoruz. Birçok yeni din cereyanları çıkıyor ve bunlar arasında mücadeleler başlıyor. Bir tarafta müesses kilisenin taraftarı olan Anglikan'ları, öbür tarafta kiliseyi terk veya onu ilga taraftarı olan Independent'leri veya Separatist'leri, orada da Anglikan sisteminde ufak tefek değişiklikler yapmak taraftarı olan Puritan'leri buluyoruz.

Bu sosyal inkilâbın kuvvetlendirdiği « orta sınıf » sömürgecilikte şimdiye kadar komşularından geri kalmış olan İngiltere'yi 1587 den itibaren faaliyete geçirmişti. Amerika kıt'asında bu sınıf için büyük kâr imkânları vardı. Yeni kurulan birçok kumpanyalar şimali Amerika'da sömürgeler kurmağa başladılar. Bu işte lâzım olan bütün unsurlar da hazırdı: teşebbüs ve sermaye sahibi bourgeois, ziraat işlerinde çalışacak mülkiyet sahibi mağrur ve hür kafalı taşra gentleman'leri, küçük çiftlik sahibi çalışkan yeoman'ler, ve nihayet topraktan ayrılmış ekmeğini arayan köylüler.

Bu sınıfların devir devir şimalî Amerika'ya göçmelerinden sonra birbirinden oldukça farklılıklar gösteren üç sosyal bünye meydana geldi : Cenup'taki kolonilere hâkim olanlar gentleman'ler, yeoman'ler, ve tüccarlardı. Kısa bir zaman içinde ziraat ferdî büyük arazi sahiplerinin eline düşmüştü. Bilhassa tütün ziraati ilerlemiş; ziraat küçük arazi sahipleri tarafından değil köle emeği ile, plantation sistemi halinde inkişafa başlamıştı. Bu köle emeğini de ilk defa 1619 da bir Hollanda gemisinin Afrika'dan getirdiği zenciler temin ediyorlardı. Şimale yerleşenler önce küçük çiftci ve sanatkârlar,

daha sonraları İngiliz cemiyetinin orta sınıfına mensup bazı büyük arazi sahipleri, zengin tüccarlar, meslek adamları, ilâhiyat tahsili görmüş münevverlerdi. Ortadaki koloniler Cenup ve Şimal gibi ne menşe, ne akide bakımından mütecanis bir sasyal bünye göstermiyorlardı. Hâkim olan iktisadî faaliyet kürk ticareti ve çiftcilikti. Burada birbirinden farklı birçok dinî sektler, ayrı lisan konuşan birçok muhacirler vardı.

Kolonial Amerika'nın kültürü de bu sosyal sınıflarla beraber İngiltereden gelmiş oldu, ve bilhassa Şimalde New England'de inkişaf etti. «Amerikan an'anesi » denebilecek bütün müessese ve fikirlerin ürediği yer burası oldu. Burada yavaş yavaş farklı iki sınıf belirmeğe başlamıştı: Yüksek tabakayı teşkil eden zengin tüccarlar ve gentleman'ler; avamı teşkil eden küçük mülkiyet sahibi yeoman'ler, sanat sahipleri ve işçiler. New England'daki kültür hayatına şeklini veren, bu iki zümrenin, Puritanism akidesi ile Demokrasi idealinin kaynaşması oldu.

Alman sosyoloğu Max Weber Puritanismin kapitalist ahlâkî yaratmakta ne kadar büyük bir rol oynadığını göstermiştir. Ona göre, Puritanism Hıristiyanlığı yeniden tefsiri ile öyle bir ahlâk meydana getirmiştir ki bu ahlâk kapitalist ruhun esası olmuş ve bundan kapitalist sistem meydana gelmiştir. Esas itibariyle idealistik olan Max Weber'in bu nazariyesi, Puritanism ile Kapitalismin daima beraberliğini göstermesine rağmen, birincisinin sosyal menşelerini araştırmakla uğraşmıyor. Puritanism İngiltere'de bourgeoisie'nin kırallıktan ve aristokrasiden daha fazla hürriyetler istemesinin ifadesi idi.Puritan ahlâkı, bu sınıfın iktisadî inkişafına sanction hazırlayan, « kâr için istihsâl » prensipini dinî bir şekilde şeriatlaştıran bir ahlâktır. Bu dinî ahlâk esas itibariyle Calvanism'den alınmıştır. Calvinism, İngiltere'de aristokrasi ile uyuşmay menfaatları için zarurî gören orta sınıfın ihtiyaçlarına uygun gelmişti. Max Weber'in gösterdiği gibi, Calvinism her yerde bu sınıfın dini olmuştur. Avrupa'da olduğu gibi İngiltere'de ve nihayet Amerika'da da böyle oldu. Bu dinî ahlâk uhrevî ascetism yerine dünyevî ascetismi koyuyor; Hristiyanlıkta bekârlığı reddediyor; evlenmeyi dünyaya çocuk getirmek için meşru görüyor; hayata karşı aktivist bir tavır telkin ediyor; malî emniyet ve maddî konforu tavsiye ediyor; talih ve akibet hadleri dahilinde düşünmekten ziyade şahsın kabiliyet ve iş yapma meziyetini yükseltiyor; « idarelilik » doktrini ile Hıristiyan dervişliğini reddediyor; servet ve «saadet» arkasında koşmayı Tanrı'ya en büyük ibadet olarak öğretiyor; kazancı zevk ve eğlence için değil Tanrı'nın emrettiği gibi rasyonel bir şekilde « idare » etmeyi ve biriktirmeyi ve herkesin kendisini Tanrının gönderdiği yerde dünyasını kurmasını öğretiyor. İngilizlerin « doğruluk en iyi hattı harekettir », « zahitlik zenginliğin en emin yoludur » meselleri Puritanismin başlıca şıarlarıdır.

New England'daki demokrasi idealismine gelince; onu Puritan'lerden

daha radikal olan Separatistler getirmişlerdi.Anabaptist'le Digger'ler, Quaker'ler, Seeker'ler ne Anglikanism'de ne de Calvinism'de vaziyetleri için hiçbir vait görmeyen daha fakir kitlelerin arasından gelmişlerdir. Adlarından da anlaşılacağı gibi, isyan eden, ayrılan, şüphe eden, araştıran, vuzuh ve kudret arayan bu insanlar ferdin mutlak hürriyetini arayorlar, merkezî bir teokratik otoriteye tâbi olmayan mahallî kiliseye taraftar idiler. Bu yüzden birçok defalar komünistlikle itham olunmuşlar, akideleri Puritan'ler tarafından « altıncı emir » de ifade olunan hususî mülkiyetin kudsiyetine karşı günah sayılmış, liderleri takibata, sürgünlüklere uğramıştır.

İşte New England'da ilk sosyal meselelerin münakaşası bu iki zümre insanın ayrı görüşlerinin çatışması ile olmuştur. Bu münakaşa iki mesele üzerinde toplanabilir: a) Kilisenin ve devletin mahiyeti; b) Sivil idarenin dinî meselelere ne dereceye kadar müdahale edebileceği. İki tarafın bu meseleler üzerindeki görüşünü John Cotton ile Roger Williams arasında geçen ve ikincisinin sürülmesi ile neticelenen münakaşa gösterebilir. John Cotton (1585-1652) kilise ile devletin ayrılığını kabul ediyor, fakat kilisenin devlet içinde en başta gelen hâkim müessese olduğuna ve devletin idare ve inkişafının kiliseye tâbi olduğuna kani oluyor. Roger Williams (1603-1683) ise devlet ve kilisenin kat'i surette birbirilerinden ayrı olduklarına ve kilisenin devlet müessesesi haricinde bir müessese olması lâzım geldiğine kanidir. John Cotten dinî kanunların sivil kanunlar olduğuna ve devletin kilisenin vahdet ve hâkimiyetini temine çalışmak vazifesi olduğuna kanidir. Roger Williams ise hakiki kilisenin mahiyet itibariyle spritüel olduğuna ve bu itibarla sivil hükûmetin himaye ve müdahalesine ihtiyacı olmadığına kanidir. Puritan'leri meşgul eden siyasî hürriyetten ziyade moral hürriyettir. Onlarca tabiî hürriyet mutlak ve hudutsuzdur, sivil hürriyet ise Tanrı ile insan arasında bir mukavele üzerine istinad eder.Bütün insanlar Tanrı'nın nazarında müsavidirler, çünkü bütün insanlar Tanrı'nın nazarında günahkârdırlar. Buraya kadar Puritan'ler demokrattırlar; fakat «redemption» nazariyesi ile iş değişiyor; çünkü sadece « seçilmişler » in « istihlâs » a mazhar olabileceklerine kanidirler. Cotton'a göre hudutsuz bir halk hâkimiyeti Tanrı'ya isyandır, Tanrı'nın «seçilmiş» lerinin âdil otoritesini inkârdır. Bütün fikirlerini Calvin'in *Müesseseler*'inden alan Cotton demokrasiyi reddettiği gibi arazi aristokrasisini de reddediyor; cemiyeti iktisadî temellerden ziyade ahlâkî temeller üzerine kurmaya çalışıyor; « aziz » ve « hâkim » lerin, yâni kilisenin aristokrasisini kurmağa çalışıyordu. Ona ve taraftarlarına göre « demokrasi hükûmet şekillerinin en aşağısı ve en kötüsüdür ».

Roger Williams ise Calvanism'in teokrasisi ile tatmin olunmuyordu. Eski feodal bağlarının yıkıldığını gördüğü cemiyeti büsbütün yeni bir sosyal organizasyon üzerine kurmağa çalışıyordu. Ona göre yeni cemiyet ne monarşik devlet ne de hiyerarşik kilise üzerine değil, ferdlerin mutlak müsa -

vatı, hüsnü niyeti üzerine müstenit olmalı idi. Siyasi devlet bir zümrenin diğer bir zümreyi istismar etmesine müsaade eden imtiyaz ve üstünlüklere meydan vermeyen, her ferdin hürriyeti, salâhı ve hayrı için çalışan bir devlet olmalı idi. Devletin vazifesi her ferde kendi imanını kendisi tayin etmek ve kendisi gibi düşünenlerle beraber bu imanını müesseseleşmiş şekilde ifade etmek hakkını temin etmektir. Bu suretle, Amerika tefekküründe radikal demokrasinin ilk mümessili Roger Williams olmuş, ve daha sonraları ihtilâl mücadeleleri esnasında, Thomas Jefferson ve Thomas Paine gibi adamlar üzerine müessir olmuştur.

—Bitmedi—

BİR GÜN PİYESİ

Dallarına hayatın tırmandın tırtıl gibi
Yarınlar, siler diye, gönüllerin pasını
Ümidin kapısında bekledin bir yıl gibi
Mevsimler gidermedi bir çağın tasasını.

O çözüldü dalından, sen sarıldın köküne
Güneşinden nur aldı, yıldız verdi gökûne
Şölenler doyurmadı, cünbüşler eksik kaldı
Dudaklardaki sesler yavaş, yavaş alçaldı....

İnsan oğlu dediler; inanır, kanmak ister
Şiir diye yazdılar, iç telinin sesi bu
Gözler yalan söylesin, gönül aldanma ister
Tek mısrada oynanmaz bir ömrün piyesi bu.......

SITKI AKOZAN

OYUNCULAR

ÜÇ PERDELİK PİYES

NAHİD SIRRI

Şahıslar

Said Cemal	Tiyatro sahibi bir aktör
Ekrem Halil	Genç bir aktör
Yahya Kerim	Maruf bir piyes muharriri
Sandarlı Yunus	Bir tuluat tiyatrosu direktörü
Husrev	Bir aktör
Sadeddin Rıza	Piyes muharriri olmak iddiasında bir gazeteci
Suzan	Genç bir aktris
Sara Selim	Yaşlıca bir aktris
Nuriye	Bir aktris
Hayriye	Apartıman hizmetçisi
Fatma	Tiyatroda hizmetçi

BİRİNCİ PERDE

Bir apartımanda zevkle döşenmiş bir salon

MECLİS : I

Sara Selim, Ekrem Halil, Hayriye

SARA SELİM - *Ekrem'm*— Doğru dürüst bir adres te bırakmadan üç gün ortadan kayboluyor. Akıl alır iş değil !

EKREM HALİL — Biri duysa bu adam Tibet çölünde yahutki Sahra - yıkebir'de kaybolmuş sanır. Büyük Ada'da birini bulmak güç birşey mi ?

SARA SELİM — O kadar kolay da niçin bulamadık?

EKREM HALİL — Bulmağa kati - yen azmetmiştik te ondan..

SARA SELİM — Tekmil otellere bir bir sordum.

EKREM HALİL — Beş otele tele. fon ettik Sara. Büyükada'daki bütün otellerin telefonu yok ya.

SARA SELİM — Büyükada'nın te- lefonsuz otelleri ayak atılamıyacak yerlerdir. Onun üç gecedir balıkçı

kahvelerinin üstünde yatıp kalktığı - nı zannediyorsan aldanıyorsun. Said Cemal rahatını çok sever, hem de haysiyetini düşünür.

EKREM HALİL — Belki bir ahbab evinde misafir.

SARA SELİM — Balayı geçirmek için ahbab evine gidilmez. Hem Sa - id'in Büyükada'da öyle candan bir dostu olmadığını iyi biliyorum. *"Hayriye'ye dönerek „* Hayriye hanım, ya sen işin esasını bilmiyorsun, yahut ki hakikati bizden gizliyorsun: Said Bey Büyükada'ya gitmedi !

EKREM HALİL— Vallahi hanımcığım, bana oraya gidiyoruz dedi. Yarın olmazsa mutlaka öbür gün döne - ceğiz dedi. Buradan tiyatroya da öyle telefon etti.

SARA SELİM — O esnada ben tiyatroda bulunsaydım, her şeyi anlamadan kendisini hiç elimden kaçırır mıydım? Kuzum şu kızı bana bir tarif etsene! Acaba ben tanıyor muyum? Ama nereden de tanıyacağım! Kılığı kıyafeti düşkün, bayağı birşey diyorsun!

HAYRİYE — Ben size bir resmini gösteririm ama, beyefendi duyarsa hâlim fena olur.

SARA SELİM — Dünyada duymaz canım. Nerden duyacak?

HAYRİYE — Başka yerden duymasa da hiddetle siz söyleyiverirsiniz.

SARA SELİM — A, gençliğime doymıyayım söylemem.

HAYRİYE (Bu sözü galiba kâfi bir teminat bulmıyarak) — Evlâdını - zın başına yemin edin. Fevkalâde birşey göstereceğim. Ama bunu benim gösterdiğim anlaşılırsa Vallahi ekmeğimden olurum.

SARA SELİM — Peki, yavrumun başına yemin ediyorum. Haydi hemen getir. Hoşuma gidecek bir şeyse seni memnun ederim.

HAYRİYE — Bir dakika hanımcığım. *(Çıkar).*

MECLİS: II

Sara Selim, Ekrem Halil

SARA SELİM — Ne gösterecek acaba?

EKREM HALİL — Nerden bileyim?

SARA SELİM — Böyle tam mev - sim başında Said Cemal bütün işleri, hazırlıkları yüzüstü bıraksın. On yedi on sekiz yaşında, hemen hemen torunu yerinde bir kızla beraber ortadan kaybolsun. Bu kız nenin nesidir, bunu da kimsecikler bilmesin! *(bir sükût „* Bu kız kim olabilir, merakımdan çatlıyacağım! Üstü başı berbat - mış, yüzü de şöyle böyle imiş! Velhasıl akıl alır iş değil. *" Bir sükût „* Karı iki saattır ne yapıyor kuzum ?

EKREM HALİL — Ne kadar acelecisin !

SARA SELİM — Sen de tamamiyle aksi. Dünya umurunda değil. Öyle ya, beyimin tuzu kuru. Onun yerine herşeyi düşünecekler var. *" Ekrem kinli bir bakışla bakar ve birşey söy - lemez. Sükût. Hayriye girer."*

MECLİS: III

Evvelkiler, Hayriye

HAYRİYE — Öyle bir saklayış saklamışım ki az kalsın bulamıyor-

dum. “ *Sara'ya uzun bir ilân kâğıdı verir.*”

SARA SELİM — Ne bu? “*Bakıp okuyarak* „ Türkiye baş komiki Sandarlı Yunus Efendi ve kumpanyasının bu gece Sirkeci'de İstanbul tiyatrosundaki misli görülmemiş müsameresi. Sabahlara kadar devam etmek üzere dram, komedi, monoloğ, kanto, düeto. Alafranga fevkalâde rakıslar ve varyete numaraları, hayretbahş canbazlık hünerleri. ‘ *Hayriye'ye* „ Bu da ne?

HAYRİYE — İşte bu ilân kâğıdında beyefendinin adaya götürdüğü kızın resmi de var.

SARA SELİM — Aman yarabbi, ne zillet, ne âdilik! Hayatında o kadar kibar maceralar geçirmiş bir adam komiki şehir Sandarlı Yunus Efendi kumpanyasından bir kıza rağbet etsin!

HAYRİYE — Gönül bu efendiciğim.

SARA SELİM — (*İlân kâğıdına bakarak*) Bu kâğıtta resimleri olan kadınların hepsi de üç otuzunda, beşaret beşaret şeyler.. Sahneler güneşi Cevza Füruzan Hanım. Ay karı değirmi suratı, kat kat gerdanı ile ellilik hattâ altmışlık bir acûze hali almış.. Aman ne berbat olmuş! “ *Fakat birden kindini toplar. Hiç tanımadığı bir insandan bahsediyormuşcasına Hayriye'ye* „ Bu değil her halde ?

HAYRİYE — Değil efendim.

SARA SELİM — Tangolar kıraliçesi Madmazel Zülyet Roz, kıraliçeler götürsün seni! Öteki ne kadar duba ise bu da o derecede iskelet! Bu mu?

HAYRİYE — Hayır, bu da değil .

SARA SELİM (İlânı uzun uzun tetkikten sonra Hayriye'ye) — Dur yoksa şu sünepe kız mı?

HAYRİYE (bakıp) — Evet, işte o.

SARA SELİM — Ne biçim şey olduğunu şundan anlamalı ki, komiki şehir Yunus Efendi kumpanyasının ilânlarında bile yeri en alta düşmüş. İşve ve his perisi Suzan Hanım. Aman canını sevsinler! Allah aşkına şuna bak, Ekrem. Güzellikle hiçbir münasebeti olmadığı gibi öyle taze filan da değil. Eğer otuzunda yoksa iki bileğimi birden keserim. “*Hayriye'ye*„ aşkolsun Hayriye hanım, sen de yaştan amma anlıyormuşsun ha!

HAYRİYE — Vallahi hanımcığım, belki boylu boslu değil de ondan bu kadar körpe görünüyor.

SARA SELİM — Tevekkeli bodur tavuk her gün piliç denmemiş. Kim bilir kaçın kurasıdır! Sen bu kâğıdı nereden buldun? Çantasını mı karıştırıp aşırdın ?

HAYRİYE — Hanımcığım, ben hiç böyle birşey irtikâb eder miyim ? Kapıcı Şerif verdi. Kızın buraya gelişinden birkaç gün evvel Sirkeci'de oyuna gitmiş. Orada aldığı bu kâğıdı saklamış. Sonra kızı bizim beyle beraber apartımanın merdiveninde görünce tabiî tanıyıvermiş. Hemen bu ilân kâğıdını gösterip anlattı. Ben de elinden âdeta zorla aldım.

SARA SELİM — Sen bunu bana ver, olur mu ? İlân kâğıdını siz ne yapacaksınız ? “ *Hayriye kâğıdı u-*

zatır. Dışardan zil" Bak bakalım, belki de onlardır. *"Hayriye çıkar."*

MECLİS : IV

Sara Selim, Ekrem Halil

EKREM HALİL — Hatırıma ne geldi biliyor musun?

SARA SELİM — Evliya olmadığım için bilemem. Ama söylediğin zaman sinirleneceğimden eminim. Çünkü senin ihtisasın insanı sözlerinle sinirlendirmektir.

EKREM HALİL, (sakin ve tabii) — Madem ki bu kız tulûat kumpanyalarında çalışıyormuş, bu sefer de bizim trupa girecektir.

SARA SELİM — Canımı sıkacak birşey söyleyeceğini ne güzel tahmin etmişim! *"Birden coşarak"* o nasıl lâkırdı! Salaştan barakalarda fındık ceviz satanların gürültüleri içinde kanto söyleyen, kızıla boyanmış yanağını İbiş'e sıkıştırıp halkı güldüren bir mahlûkla ben arkadaşlık mı edeceğim? Onun velev ki en ufak rolleri almak için sokulacağı yerde ben bir gün kalmam. *"Hayriye girer"* Onlar mı?

MECLİS : V

Evvelkiler, Hayriye

HAYRİYE — Kadının biri bir yer soruyor. Kendisini buranın aktör Said Cemal Beyin apartımanı olduğuna inandırıncaya kadar akla karayı seçtim. Dünyada ne tuhaf insanlar var!

SARA SELİM — Soranı erkek deseydin, küçük hanımın sevdalıları belâlıları sökün etmeğe başladı derdim ama kadınmış! *"Bileğindeki saate bakarak"* Saat üç olmuş. Daha fazla durmakta mâna yok. Hayriye Hanım, bizim uğradığımızı beye söylersin. Büyükada'dan teşriflerinde bizi hatırlarsa lûtfen telefon ederler. *"Ekrem'e"* Gidelim Ekrem.

HAYRİYE, (adeta yollarını kestirerek) — Hanımcığım, resim hoşunuza gitmedi mi? Halbuki almak için o kadar da ısrar ettiniz. *"Sara Selim çantasından istemiye istemiye bir miktar para çıkarıp verir"*. Çok teşekkür ederim efendim, ne lüzum vardı! *"Üçü de çıkarlar. Sahne bir müddet boş kalır."*

MECLİS : VI

Hayriye yalnız

HAYRİYE — Karı hiddetinden ölecek! Hem oğlu yerindeki delikanlıyı aşikâre besler, çanta gibi beraberinde taşır. Sonra da Said Beyin gönül eğlendirmesini gayetle ayıp, gayetle gülünç bulur. Ne de hasis şey! Verdiği topu topu altmış kuruş, onu verirken de az kalsın canı beraber gidiyordu. Üstelik bir de (gençliğime doymayayım!) diyor. Ayol, nenin gençliği! *"Telefon çalar. Telefonun başına koşarak"*, Alo... Benim Beyefendiciğim... Peki hiçbir şeyler yok efendim... Hayır, öyle bir adam gelmedi... Peki efendim, bu Yunus Efendi her kimse gelince kendisini bekletirim. Ha, şimdi Sara Hanım geldi efendim. Ekrem Beyle beraber. (Beyefendi Büyükada'da imiş. Kiminlen gitti?) diye bir merak, bir merak ki! Büyükada'ya gitmişler de karış karış sizi aramışlar... Herşey mükemmel Beyefendiciğim... Baş üstüne efendim. *(Telefondan ayrılarak)* Aman

ne meraklı adam! Gelmeden binbir tenbih! Bu oyuncular gibi canlarına bakan, hastalıktan korkan insanları ömrümde görmedim. Bizim Beyi elli beşinde, Sara Hanımı da kırk beşinde diyorlar. Halbuki görünüşleri hiç olmazsa onar yaş aşağı. Hele bir şanoya çıktılar mı, âdeta nevcivan kesiliyorlar. Anam babam yerindeki insanları oğlum kızım sanacağım geliyor. Gençliklerinin yarısı boya, boya ama, allah için kendilerine de bakıyorlar. *(Dışardan zil sesi)* Yunus Efendi gelmiş olacak. İlândaki direktör, yani kızın efendisi. Zahir kız borçlu da Beyle pazarlığa oturacaklar. *(Yeniden ve sert sert zil duyulunca Hayriye hemen gider. Sahne bir dakika boştur. Sonra Sandarlı Yunus Efendi önde, Cemile arkada içeri girerler.,,*

MECLİS : VII

Sandarlı Yunus, Hayriye

SANDARLI YUNUS, kıranta, elilik, şişman, paltosunun yakası kürklü. Girerken — Said Cemal Bey tam üçte buluşalım demişti. Saat de tam üç. Acaba çok geç kalır mı?

HAYRİYE — Hayır, merak etmeyin. Beş dakika var yok telefon etti. Şimdi nerde ise gelir.

SANDARLI YUNUS — Bizim kız da tabiî beraberinde değil mi?

HAYRİYE — Vallahi beraber mi değil mi, onu bilemem. Telefonda bunu söylemedi.

SANDARLI YUNUS, (Etrafı muayene ederek — Salon mükemmel döşenmiş. Kaç oda bu apartıman?

HAYRİYE — Beş oda, bir banyo, mutfak.

SANDARLI YUNUS — Odaların beşi de böyle döşeli dayalıysa? Zaten Said Cemal Beyin parası pulu bizim dillerimizde destandır. Tevekkeli zenginin malı zügürdün çenesini yorar demişler. *(Hayriye cevab vermez. Maamafih can kulağiyle dinler. Bir kısa sükûttan sonra duvardaki bir halıyı göstererek* — Acem galiba? *(yaklaşır. Eliyle okşayarak)* ipek gibi de yumuşak. Su içinde beş yüz lira eder. Suzan turnayı hakikat gözünden vurdu. *"Bir kısa sükûttan sonra"* Ne dersin Hanım? Bey bizim kantocu kıza pek mi tutkun? Eğer saman ateşi gibi parlayıp geçecek bir sevda değilse, Suzan'ın başına gerçekten bir devlet kuşu kondu demektir. *"Hayriye biraz manalı bir şekilde omuz silkerek cevap vermez. Zil çalar ,,*

HAYRİYE — Bizim Beyin çalışı. *"Çıkar.,,*

MECLİS : VIII

Said Cemal, Suzan, Yunus, sonra Hayriye

Said Cemal, Suzan'la beraber içeri girer. Kırk beşle elli arası, güzel endamlı ve uzun boylu bir adamdır. Nefsine hâkim bir tavrı vardır. Yunus'a âdeta iltifat şeklinde el vererek — Affedersiniz, biraz beklediniz. Zahmet edip teşrifinize teşekkür ederim.

YUNUS — Estağfurullah efendim, estağfurullah. Şerefyap oldum efendim, müşerref oldum. *"Riyakâr bir eda ile Suzan'a dönerek,,* Yavrum bilsen üç gecedir tiyatro ne halde! Hele halk dün gece senin çıkmamana

öyle hiddetlendi ki, iş sarpa saracak diye ödüm patladı. Ne biçim yalanlar uyduracağımı bilemedim. Ne ise hamdolsun!

SAİD CEMAL — Neye hamdolsun, Yunus Efendi?

YUNUS — Bu geceden itibaren Hanım kızımın temsillere iştirâk edeceğini müşterilere oyun başında tebşir edeceğim de, işte ona hamdediyorum.

SAİD CEMAL — Maalesef Yunus Efendi, bu müjdeyi müşterilerinize, maruf tabirle tiyatroperveran efendilerinize bu akşam veremiyeceksiniz!

YUNUS — Aman Beyim, yine adalara mı gidiyorsunuz?

SAİDCEMAL — Belki de.

YUNUS — Said Beyefendi, siz bu mesleğin bizim gibi mütevazı değil lâkin mühim bir şahsiyetisiniz. Şöhret ve liyakatinize fevkalâde hürmetim vardır. Ama herkes de menfaatini düşünmeğe mecburdur, değil mi? Affedersiniz, fakat Suzan'ın...

SAİD CEMAL — Suzan Hanımın..

YUNUS — Suzan Hanımın bu akşamdan itibaren temsillerimize iştiraki kumpanyam için çok mühim bir meseledir. Diyeceğim ki bir hayat meselesidir.

SAİD CEMAL — Yunus Efendi, kısa konuşalım olur mu? Bu suretle her ikimiz de vaktimizi kaybetmeyiz. Suzan Hanımın sizin kumpanyanızla artık hiçbir alâkası kalmamıştır. Sahneye çıkacak ama benim tiyatromda..

YUNUS — Said Bey, (Tut da kendini pencereden at!) der gibi bir teklifte bulunuyorsunuz. Dünyada kabul edemem!

SAİD CEMAL — Münakaşaya lüzum görmüyorum.

YUNUS — Aman Beyim, ne diyorsunuz? Beni mahv mı edeceksiniz? Aylarca Suzan'ı . . .

SAİD CEMAL — Suzan Hanımı..

YUNUS — Suzan Hanımı bu mektebeye çıkarmak için emek sarfettim. Sesi vardı, vardı ama, hiçbir şey bilmiyordu. Kanto nedir, varyete numarası nasıl yapılır, farkında değildi. Hele komedi, dram nasıl oynanır, haberi bile yoktu. Dünya kadar masraf, gayret, emek sayesinde..

SAİD CEMAL, sözünü keserek — Tiyatronuzda böyle her nevi dersler verilmesinden memnun oldum. Manevî emeklerin ödenmesi tabiî mümkün değildir. Lâkin bunların para ile ödenebilir kısımları varsa yekûnunu söyleyin de vereyim.

YUNUS, (Suzan'a bir nazar attıktan sonra) — Suzan Hanım yanımdan beş sene müddetle ayrılmıyacağını teahhüd etmişti. Ben de yaptığım fedakârlıkları buna güvenerek, hesaplarımı buna göre tanzim ederek yapmıştım. *"Kıza bir daha bakıp cesareti artarak „* Şimdi Suzan Hanım beni bırakırsa belimi doğrultamam. *"Gene bakarak„* Elbette siz de bu işi mahkemelik etmek istemezsiniz. Tabiî benim kumpanyamdan kantoya, düetoya çıktığını gizliyeceksiniz. Öyleya, sonra Suzan... Suzan Hanım sizin tiyatronuzda ağzıyla kuş tutsa (kantocu kız!) diyerek gene başına kakarlar. Masraflarımı verirsiniz, bana borcu-

nu ödersiniz. "*Suzan'a yeni bir mânalı nazar daha*„ Tatlı tatlı, birbirimize kırılmadan ayrılırız.

SAİD CEMAL — Peki, çabuk söyleyin, ne istiyorsunuz?

YUNUS — Ettiğim masraf, bana borcu, ayrılmasından gördüğüm ve hele göreceğim ziyan, hepsi beraber toparlak hesap beş yüz lira diyeceğim: Bir bir oturup hesab etsem belki de bir misli artar. " *Suzan'a bir nazar ve vaad daha* „.

SAİD CEMAL — Yunus Efendi, öyle zannediyorum ki hesabı biraz bol tuttun.

YUNUS — Vallahi Beyefendi, bol değil bilâkis gayet dar bile tuttum. Evet, yemin ederim ki dar tuttum. Eh vakıa siz bizi biraz hor görürsünüz ama, kendimi gene bir meslekdaşınız sayarım. Tabiî hukuk gözetmek isterim. İşte bundan dolayı beş yüz lira istiyorum. Yoksa, yabancı olsaydınız, hiç olmazsa sekiz yüz lira isterdim.

SAİD CEMAL — *Suzan'a* — Sen ne dersin çocuğum?

YUNUS — Gayet insaflı bir rakam teklif ettiğimi Suzan Hanım söyleyecektir. " *Suzan'a bakarak* „ Öyle değil mi ?

SUZAN — Eğer aldanmıyorsam, deminden beri yaptığın işaretlerle kârda ortaklık teklif ediyordunuz. Bu ortaklığı ve bu kârı reddeceğim için müteessirim. On beş gün evelden ayrılacağımı haber vermekle mükelleftim. Vermezsem de on beş günlüğüm olan otuz lirayı size ödemek mecburiyetinde idim. Yani otuz liradan başka on para alacağınız yoktur. Ha buna mukabil işlemiş gündeliklerim var. Fakat onları size bağışlıyorum.

YUNUS — Âlâ. Demek ki emeklerimin hiçbir kıymeti yok !

Said Cemal, cüzdanından para çıkarır, sayar, sonra Yunus'a yazı masasını göstererek — Buyurun oturun. Suzan Hanımdan hiçbir matlûbunuz kalmadığına dair birşey yazın.

YUNUS, "Kâğıdı yazıp Said Cemal'e uzatır — Tamam değil mi? *Said Cemal; kâğıdı büküp cebine koyduktan sonra öbür elindeki parayı uzatarak* — bu da tamam otuz lira.

YUNUS — *Paraları sayıp cebine indirir* — Gayet temiz bir iş oldu. Resmen ne sizin bana borcunuz var, ne de benim size. Tabiî Suzan Hanıma karşı manevî bir mecburiyetim de mevzuu bahis olamaz. Şu halde de, sahnenizin yeni yıldızı Suzan Hanımın kumpanyamdaki kantocu kızlarından biri olduğunu, hattâ bunların en acemi ve kıymetsizi olduğunu gizlemeğe de asla mecbur değilim ve mecbur edilemem !

SAİD CEMAL — *Zile basar, giren Hayriye'ye* — Efendiye yol göster.

YUNUS — Affedersiniz, yanlış anladınız galiba. Bunu öyle fena bir maksatla, tehdit filân niyetile söylememiştim.

SAİD CEMAL — Durun hele, yine yanlış hesaplara girişmeyin. Suzan Hanım nerden geldiğini asla gizleyecek değildir. Zaten ilk rolü tulûat kumpanyalarıyla şehirden şehire, kasabadan kasabaya sürüklenen zavallı bir kantocu kızın hayatını gösterecek. "*küçük bir sükûtten sonra*„ Ya, Yunus Efendi, tulûatcıların hayatını tasvir

eden bir piyes oynıyacağım. Bu piyesin muharririyle birkaç gece evel sizin tiyatroya gelmiştik. Piyeste biraz tahsil görmüş ve oldukça düzgün konuşur bir genç kız rolü var; bir sürü talihsizlikler yüzünden tulûat tiyatrolarında kantoculuğa düşmüş bir genç kız rolü. Bu rol için hakikaten tulûat kumpanyalarında çalışan bir genç kız arayordum.

SUZAN — *Büyük bir nefretle Yunus'a* — Vakıa ben sizin kızlarınızın en ehliyetsiziyim ama bu rol için Said Cemal Bey işte beni münasip bulmuş. Piyes oynanmağa başlamadan bu cihet de açıkca söylenecek. Onun için size şimdiden haber veriyorum: hiçbir gün sizden korkan bir insan vaziyetinde bulunmayacağım.

YUNUS — Tekrar ediyorum, sözüm yanlış anlaşıldı. Muvaffakiyetinizin can ve gönülden duacısıyım. " *Biraz tehdide benzeyen bir tabasbusla Said Cemal'e* „ Allahaısmarladık efendim. İnşallah bütün arkadaşlarla beraber gelip küçük hanımı alkışlarız!" *çıkar* „

MECLİS : IX

Said Cemal, Suzan

SUZAN — Ne fena adam değil mi?

SAİD CEMAL — İnsanlar fena yavrum.

SUZAN — Seni aldatmakta kendisine yardım edeceğime nasıl ihtimal verdi ?

SAİD CEMAL — Üzülme yavrucuğum. Bu işi tamamiyle halledip bitirdik. Maziye işte son bıçak ta vuruldu. Bundan sonra artık tamamiyle kendimizden bahsedelim. " *Yavaş bir sesle* „ Biraz kollarıma gelmez misin ? " *Suzan kendisini kollarına bırakır* „

SUZAN — *Birden silkinerek* — ama bak ikindi oluyor. Daha gazeteye telefon edeceksin.

SAİD CEMAL — Vallahi bunu tamamiyle unuttum.

SUZAN — *İşve ile ve belki gizli bir hiddetle* — Bravo.. Bereket ki benim aklım başımda.

SAİD CEMAL — Ne yapalım yavrum, benim aklımı sevda götürdü.

SUZAN — İnsan işini hiçbir sebeple unutmamalı.

SAİD CEMAL — *Belki biraz mahzun ve zoraki bir neşe ile* — Oo, bu ne ciddiyet! Emin ol ki tiyatronun bütün idaresini sana bırakmayı düşünmüyor değilim. " *Suzan cevap vermez. Sade önündeki telefon kitabını karıştırıp bir numara aramasiyle alâkadar olur. Said Cemal telefon kitabında okur* „ İstanbul 1541. "*Ahizeyi alır*„ alo, (Zaman) gazetesi değil mi ? Siz misiniz Halil Şahap Bey?.. Hamdolsun beyim, zatıâliniz nasılsınız?. Allah afiyet versin. Efendim, bir haberim ve bir büyük ricam var. Habere memnun olacağınızdan, ricamı da lütfen kabul edeceğinizden eminim.. Teşekkür ederim. Efendim, Yahya Kerim'in oynayacağımız (İlkbahar) piyesindeki genç kız rolü için hakikî bir genç kız buldum. Henüz yirmisinde var yok.. Her nasılsa tulûat tiyatrolarına düşmüş tertemiz ruhlu ve ince bir genç kız rolü. Böyle bir kızı bu tiyatrolarda belki hakikaten bulabileceğimizi düşünerek müellifle beraber İstanbul'un bütün tulûat tiyatrolarını dolaştık ve Sirkeci'deki bir salaşta işte bu kızı keşfet -

tik.. Evet, gayet güzel, ince ve fev - kalâde müstait birşey.. Hakikaten müthiş bir istidat. Rolünü de mükemmel öğrendi.. On gün içinde herşey hazır olacak.. Hay hay, güzel bir resmini yarın ben kendim (Zaman) a bırakırım. Evet, rolü Sara Selim oynayacaktı. Fakat tabiî daha iyi olacak.. Hayır, daha haberi yok.. " *gülerek* „ Bakalım. İdare edeceğiz. Etmeğe çalışacağız... Çok teşekkür ederim Halil Şahap Bey efendi. Orövvar beyim " *Telefonu bırakır* „.

SUZAN — *Heyecanlı* — Yarın re - sim verilirse öbürgün çıkar değil mi?

SAİD CEMAL — Evet.

SUZAN — Acaba gazetenin nere - sine korlar ?

SAİD CEMAL — Tabiî iyi bir ye - rine..

SUZAN — *gülerek* — Yunus Efendiyle yıldızları hasedlerinden mutlaka ölürler! " *Bu sefer Said Cemal'i en samimî ve hararetli busesile öperek* — Size çok minnettarım Said Bey. " *bir ikinci buseden sonra* „ Artık gitmeme müsaade edersin değil mi ?

SAİD CEMAL— Ne çare, peki. Fakat sakın yarın bekletme, olur mu ? On birde burada..

SUZAN — Evet. " *Said Cemal kendisiyle beraber çıkmağa hazırlanır* „. Yok, seni teşyi vazifesinden affediyorum. Zavallı mantomu da yanında giymek istemem. Gördüğün ve tanıdığın kibar Hanımefendilerin kürklerini giyerken aldıkları ihtişamlı edaları ha - tırlar, beni belki de fazla hakir bulursun !

SAİD CEMAL — Yavrucuğum.

SUZAN — Hayır Beyefendi, bu o-dadan dışarı çıkmayacaksınız. Ben böyle istiyorum. " *Said Cemal'i bir kere tâ şakağından ve çok çabuk öptük - ten sonra âdeta kaçar. Said Cemal odanın ortasında yalnızdır. Bir müddet hareketsiz durur. Epey sonra pençerelerin birinin önüne giderek tül perde - yi kaldırır, dışarıya bakar. Birkaç saniye geçince eliyle dışarıya bir işaret gönderir. Sonra pençereden döner ve zile basar* „.

MECLİS : X

Said Cemal, Hayriye

HAYRİYE — *İçeri girerek* — Buyurun Beyefendi.

SAİD CEMAL — İçeriden benim rop döşambrımı getir.

HAYRİYE — Peki efendim. " *Çıkar* „.

SAİD CEMAL — *Ayni anda çalan telefona giderek* — Alo, sen misin Sara ?.. Evet, şimdi geldim.. Hayır, yalnızım.. Hay hay, gelebilirsin. " *Bu esnada Hayriye tekrar girer ve elindeki rop döşambırla dikilerek dinlemeğe koyulur* „. Ben de esasen seninle ko - nuşmak istiyorum. Yandaki bir apartımandan mı telefon ediyorsun ? Hay hay. Zaten bir yere çıkmayacağım. " *Telefonu bırakır. Hizmitçiye* „ ver. " *Caketini çıkarıp rop döşambrını gi - yer. Hayriye birşey daha sormağı is - terken cesaret edemiyerek çıkar. Said Cemal orta yerdeki masanın üstünden bir resimli gazete almış, sayfalarını tetkikle meşguldür. Zil sesi. Sonra kapıya vurulur* „. Giriniz !

MECLİS : XI

Said Cemal, Sara Selim

SARA SELİM — *Hızla girerek ga-*

liba sahte bir neşe ile — Nerdesiniz patron Beyefendi ? Tam mevsim başlarken böyle birdenbire ortadan üç gün kayboluveriyorsunuz !

SAİD CEMAL — Canım ben de insan değil miyim ? Sükûn ve inziva - ya benim de bazan ihtiyacım olamaz mı ? Üç günümü tiyatronun yıpratıcı hayatından çalmak ve adada geçirmek istedim. Bilsen oraları son baharda ne hoş !

SARA SELİM — Vallah biz dün Ekrem'le geldik ama . .

SAİD CEMAL — *gülerek* — Bulamadınız mı ?

SARA SELİM — Hayır.

SAİD CEMAL — Büyükada'ya gidecektim, halbuki yarı yolda sabredemeyerek Heybeli'ye çıktım.

SARA SELİM— *İstihfafkâr* — Neye sabredemeyerek ?

SAİD CEMAL — O güzel Heybe - li'yi uzaktan seyretmeye..

SARA SELİM — Yalnız mı idiniz Beyefendi ?

SAİD CEMAL — Bu ne kadar te - cessüs !

SARA SELİM — Ben senin yerinde olsam, bu tecessüs gösterilmezse darılırdım.

SAİD CEMAL — Saracığım, bu tecessüsün tamamiyle maziye karışmış bir münasebetle alâkadar olduğunu nasıl zannedebilirim ? Bu kadar saf - dil olmak kabil mi ?

SARA SELİM— Canım mevzuu değiştiriyorsun. Ben sadece kiminle a - daya gittiğini merak ediyorum. Bu merakımı teskin et.

SAİD CEMAL — Adaya yalnız gidilmez mi ?

SARA SELİM — Hayır.

SAİD CEMAL — Şu halde benim gidişim tamamen istisnai bir gidiş ol - muş.

MECLİS : XII

Evvelkiler, Hayriye

HAYRİYE — *elinde bir paketle girerek* — Beyefendi, fotoğrafhaneden bir adam getirdi efendim (bir imza lutfetsinler) diyor.

SAİD CEMAL — *sıkılmış* — Peki, " *kâğıdı imzalayıp uzatır* „ İşte.

HAYRİYE — (Bir kere resimlere baksınlar da beğenip beğenmediklerini bilelim) diye de rica ediyorlar.

SAİD CEMAL — Bu sonraki iş. Şimdi defolup gitsin. "*Hayriye çıkar*„

MECLİS : XIII

Said Cemal. Sara Selim

SARA SELİM — *müstehzi* — A - asabileşmiş bir haldesin, ve bu asabî halle paketi gözden kaybetmeye ça - lışman gösteriyor ki, paketin kâğıt - ları çözülse Heybeli ada seyranının esrarı tamamiyle meydana çıkacak.

SAİD CEMAL — *artık bıkmış bir halde paketi uzatır* — Peki aç ve içindeki ersarı gör.

SARA SELİM — *resmi uzun uzun seyrettikten sonra* — Ben bu kızı bil - dim. Maalesef fazla bir esrar yokmuş.

SAİD CEMAL — Nerden biliyor - sun ?

SARA SELİM — Yazı yahut yatak odanın dıvarına resmini asmağa hazırlandığın bu kız, tulûat tiyatrolarında kantoya çıkan bir mahluktur . Yalan mı ?

SAİD CEMAL — Farzedelim ki öyle..

SARA SELİM— Bunu bildiğim gibi hakkında pek fena şeyler de biliyorum.

SAİD CEMAL — Aman o pek fena şeyleri söyleyerek masum dudaklarını kirletme !

SARA SELİM — hiddetli — Yani ben iftira etmek istiyorum değil mi ? Bu kızın seninle Heybeliada'da geçirdiği üç gece hayatının ilk macerası ! " *kısa bir sükût* „ dostum, sen hakikaten ihtiyarlamışsın. Esasen bacak kadar kıza tutulman da bunu gösteriyor ya !

SAİD CEMAL— Rica ederim Sara.

SARA SELİM — Bu bacak kadar sözüne memnun olacağını zannetmiştim. Çünkü bu suretle Suzan Hanımı - bak, ismini de biliyorum - Suzan Hanımı pek küçültüyorum.

SAİD CEMAL — Çok genç sevgililer tedarik etmek hususunda senden örnek aldım. Neye ayıplıyorsun ?

SARA SELİM — Oo bir kadına, hem de vaktiyle sevmiş olduğun bir kadına karşı bu ne nezaket !

SAİD CEMAL— Affet, hakkın var. Fakat insanın o kadar zıddına gidecek bir tarzda konuşuyorsun ki !

SARA SELİM — Doğru söz zaten hiçbir zaman makbul değildir. Şu halde iki eski arkadaş gibi, ciddî iki arkadaş gibi konuşalım.

SAİD CEMAL — Soracağın şeyi sen sormadan ben söyleyeyim, Sara. Onu çılgın gibi seviyorum.

SARA SELİM — Öyle ha. Fakat ya o ? " *müstehzi* „ O da seni çılgın gibi seviyor mu ?

SAİD CEMAL— Bu kadarını istersem gülünç olurum. Lâkin biraz olsun sevdiğinden eminim.

SARA SELİM — Peki, beraber yaşayacaksınız değil mi ?

SAİD CEMAL — Evet.

SARA SELİM — O da çalışacak mı ?

SAİD CEMAL — Evet.

SARA SELİM — Güzel. Demek ki sen tiyatronda Şekspir, Molyer ve İbsen gibi dâhileri oynarken o da tulûat salaşlarında, ne bileyim ben, (benim yarım şıktır şık, ona oldum ben âşık!) türküsünü söylemeye gidecek !

SAİD CEMAL — Ne münasebet ! Kumpanyasiyle bütün alâkasını kesti.

SARA SELİM — Alâ. Bu iş ne zaman oldu ?

SAİD CEMAL — Biraz evvel, burada..

SARA SELİM — Yâni ada seyranı dönüşü ?

SAİD CEMAL — Evet.

SARA SELİM — Vah vah, keşke gitmeyip bekleseydim! Hoş bir sahne seyredecekmişim. " *Bir saniye sonra*„ tabiî bir hayli borç ödediniz !

SAİD CEMAL — Hiçbir borç ödemedim, üzülme. Sade otuz lira tazminat verdim.

SARA SELİM — Şu halde mademki tulûatı bırakıyor, demek ki bizimle beraber, benimle beraber sahneye çıkacak..

SAİD CEMAL — Evet.

SARA SELİM — hiddetli — Bu hususta karar vermeden evvel bir kere de benim reyimi sorsaydın isabet et -

miş olurdun. Ben bir tulûat kumpanyasının hem de dördüncü, beşinci derecedeki bir oyuncusuyla beraber çalışmağa tenezzül edemem !

SAİD CEMAL — Bilirsin ki ben arkadaşlarımda münhasıran istidat ve kabiliyet arar, nerden geldikleri meselesine ise, büyük bir kıymet vermem. Sana ciddî olarak söylüyorum : bu kızın fevkalâde bir istidadı var.

SARA SELİM— Haydi canım, sevdanın tesiri sana öyle gelmiştir.

SAİD CEMAL — Bak göreceksin. Yarın öğleden sonra tiyatroda rolünü yapacak. Ne harikulâde bir kabiliyeti olduğunu bizzat göreceksin.

SARA SELİM — Küçük Hanım - efendi hangi piyeste rol alacaklar ?

SAİD CEMAL — (İlkbahar) piyesinde.

SARA SELİM — Bu piyeste genç bir kızın kabiliyetini gösterebileceği bir rol bilmiyorum. Bu büyük istidat kabiliyetini, cevherini üç perdede altı çift söz söylemeyen otel hizmetçisi rolünde mi gösterip ispat edecek ?

SAİD CEMAL — *Bir sükûttan sonra* — Saracığım, senden pek büyük bir ricada bulunacağım. Bu ricam sade dostluğumuz namına değil, hem de sanat namınadır. (İlkbahar) daki kız rolünü sen Suzan'a vererek anne rolünü alırsan, piyes on kat güzelleşecek. Anne rolünün Selma'ya fazla ağır gelmesinden korkuyorum.

SARA SELİM — *coşarak* — Yok Said, bu kadar hakaret artık fazla ! Bunu bana teklif etmekteki cesarete ne hakikaten şaştım. "*Ayakta, dolaşarak* „ Bu ne olduğu, nerden çıktığı meçhul kıza yerimi terketmeyi bana teklif.. " *Said Cemal'in karşısına dikilerek* „ Bana, bana Sara'ya !

SAİD CEMAL — *o da yavaş yavaş hiddetlenerek* — Bu Sara sözünü öyle bir deyişin var ki! Yarı adaşın Sara - Bernar bile bu Sara ismini bu kadar gururla söyleyememiştir! Sara. Sara.. Unutma ki bir kılıç gibi, bir kalkan gibi kullandığın bu ismi, seni elinden tutup çıkaran adamla beraber düşünüp takmıştık. Eski halini de, eski ismini de bu kadar çabuk unutma.

SARA SELİM — Küstah !

SAİD CEMAL — Demin arkadaşlarımdan sadece kabiliyet ararım, mazilerinin hesabını sormam deyince ileri gitmekten artık vaz geçseydin, bu sözlere muhatap olmazdın. İnsanın bütün tahammülünü bitiriyorsun. Vaziyeti olduğu gibi görsene !

SARA SELİM — Olduğu gibi görüyorum, gördüğüm de şudur: mecnunane bir âşk, bir ihtiyar aşkı sende muhakemenin zerresini bırakmamış !

SAİD CEMAL— *sakin ve soğuk* — Tekrar ediyorum, vaziyeti olduğu gibi görsene ! Bugün yeni bir gelen var: yirmisinde bir kız. (Yerini ona terket !) denince neden köpürüyorsun ? Ne yapalım, hayat bu! İnsana ebediyen genç kız rolünü oynatmıyorlar !

SARA SELİM - *Müstehzi ve acı*— Ben senin yerinde olsam, bu tehlikeli ıslahata girişmezdim. O kızın yirmi yaşı yanında dökülmüş saçlarını gizleyecek perukanla buruşmuş yüzün ne hazin görünecek! Ben artık genç kız rolünü yapamıyormuşum da sen deli-

kanlı rolüne pek mi yakışıyor sun ? Genç kızın seveceği delikanlı rolünü niçin Ekrem'e vermiyorsun ?

SAİD CEMAL — Halkın arzusunu, halkın işaretini bekliyorum.

SARA SELİM — Davul mu çalıp haber versinler ?

SAİD CEMAL — Davula lüzum yok. Halk bunu pek çabuk, pek kolaylıkla ihsas edebilir. O gün geldiği zamanda genç rollerine iki elimle yapışmam. Merak etme !

SARA SELİM — Etrafındaki birkaç mürayinin riyakâr sözlerini sen hakikat sandıkça başında tek saç, ağzında tek diş kalıncıya kadar kendini delikanlı rollerine lâyik bulacaksın. Çünkü halk bizde beğenmediği sanatkârı ıslıklamayacak kadar naziktir.

SAİD CEMAL - *fevkalâde asabî* — Bu gülünç münakaşayı uzatmayalım. Arzularıma arkadaşlarımdan kat'î bir itaat istiyorum. Sen (İlkbahar) da anne rolünü yapacaksın. Kararım katidir.

SARA SELİM — Maatteessüf oynamayacağım. Şehir tiyatrosuna geçeceğim.

SAİD CEMAL — Bunda da serbestsin..

SARA SELİM — Tabiî, elbette serbestim. "*Dıvardaki saata bakarak* „ dörde yirmi var. İhtimalki Yahya Kerim evindedir. Bari kendisine uğrayarak piyesinde oynamayacağımı haber vereyim. Dürüst hareket etmiş olurum. Sade çok temenni ederim ki, benim oynamayacağımı anlar anlamaz piyesini geri almasın !

SAİD CEMAL — Bu hususta hiç ümitlere kapılma. Suzan'ı kendisile beraber arayıp bulduk.

SARA SELİM — Vay alçak nankör vay ! Fakat hayret etmem. Sade senin tiyatrona piyeslerini kabul ettirebiliyor. Sanatı iflâs etmiş bir muharrir. Yegâne velinimetine ne bahasına olursa olsun yaranmak ihtiyacında kalmış. Her ne hal ise, aramızda bütün bir mazi var. Onun için gitmeden evvel sana son söz olarak şunu söyliyeyim: eğer bu küçük hanım tiyatronda kahkahalarla karşılanır ve bu işin kepazeliğini bütün münekkıtler âleme ilân edince senin aklın da başına gelirse, beni bir kere ara. Ricalarını belki de kabul ederim. Fakat bu (İlkbahar) piyesindeki rolle başlamak şartile ! " *Said Cemal hiç cevap vermez* „ Şimdilik Allah ısmarladık.

SAİD CEMAL — Selâmetle..

SARA SELİM - *kapının önünde* — Sevgiline tarafımdan çok selâm.

SAİD CEMAL — Eyvallah. " *Sara kapıyı çarparak çıkar* „

MECLİS : XIV

Said Cemal yalnız

SAİD CEMAL — *belki bir dakika sonra, hep kapıya bakarak* — Yılan ! " *sonra bir ayna alıp yüzüne uzun uzun bakar. Bu tetkikten nasıl bir intiba aldığını söylemez. Fakat aynayı elinde bıraktıktan sonra, kendisini sahnede seyreden halkı mı yoksa Suzan'ı mı kastettiği anlaşılmayarak* — Senelerin yüzümdeki zulmünü daha ne kadar zaman farketmeyecek !

— *Perde* —

— *Bitmedi* —

HALKEVLERİ'NDE BARİZ ÇALIŞMALAR VE BELİREN DEĞERLER

Halkevi, layık olduğu yerini alıyor

Hangi gazetenin birkaç günlük nüshalarını bir arada karıştırırsanız karıştırınız; içinde hiç olmazsa bir tane esaslı bir Halkevi haberine rastgelecek, Halkevi çalışmalarına ait rakamlar veya resimler göreceksinizdir. Halkevleri, memleket meseleleri ve faaliyetleri arasında en ehemmiyetli yerlerden birini almış bulunmaktadır. Bir zamanlar, yalnız "Ülkü" ün bu sütunlarından ve Cümuhuriyet Halk Partisi'nin bazı neşriyatından öğrendiğiniz bariz Halkevi çalışmaları ve yeni Halkevi değerleri bu aylarda artık gazete sütunlarından takib edilebilir bir alâkaya mazhar olmuştur.

Bugünde şimdiden bu kadar yer tutan bu kurumların yarını hazırlamaktaki rolleri bununla ölçülemeyecek kadar büyük ve azizdir. Gün gelecektir ki: Halkevleri'nin büyük hizmetine girmemiş avare ve kayıtsız münevverler varsa sonradan bu hallerinden azab duyacaklardır.

Köy yolları açıldı

Bahar geldi; soğuk ve çamur ortadan kalktı; Halkevlilere gün doğdu: Köy yolları açıldı. Bundan sonra sık sık haberler alacağız: filan Halkevi köyde kurduğu seyyar sahnede şu temsili vermiş, şu konuşmayı yapmıştır; filan Halkevi filan köyde şu kadar ağaç dikmiş, şu kadar hastayı şifaya kavuşturmuştur. ; filan Halkevi filan ciddî ve metutlu bir takible köy sıhhati nedir öğreterek şu kadar köyü temiz ve şirin bir hale koymuştur. Gene şu kadar Halkevi köycülük kolundaki arkadaşları vasıtasiyle hususî - resmî işlerini görmek için şehre gelen şu kadar köylüye yararlı olmuştur. Filan Halkevi filan köyde şu istidadları keşfedip mekteblere yerleştirmiş, şu kadar türküyü plâka almış, şu kadar koşmayı deftere çekmiştir. Ankara Halkevi, köycülük çalışmalarını gittikçe programlı ve maksatlı yapmak yolunda olan evlerin başında gelenlerdendir. Geçen pazarlardan birinde "Taşpınar„ ismindeki bir köye birçok yüksek mekteb talebelerinin de iştirakiyle, yüz kişilik bir kafile halinde bir gezi tertib edilmiş; toprak bayramı kutlanmış, köye yeniden 1500 ağaç dikilmiş, köy meydanında Orta oyunu oynanmış, güreşler yapılmış, cirid, at yarışı ve gürbüz çocuk müsabakası tertib edilmiştir. Gün, sabahtan akşama kadar hareketli, manalı geçmiş, köylülerle gençlerin biribirle-

rini iyice tanımaları ve hemen bir gün içinde sevişmeleri ile neticelenmiştir. Köylüler ve gençler, sevgilerini ve ilgilerini göstermekte biribirleriyle yarış etmişlerdir diyebiliriz.

Halkevlerinde talebe toplantıları

Nezih eğlence vasıta ve mahalleri çok olmayan yerlerde talebelerin tatil günlerini bir arada zevkle geçirebilmelerini temin için Halkevleri'nin tedbirler alması çok isabetli bir hareket olacaktır.

Yalnız bu bakımdan değil, hayata beraber atılacak olan gençleri bir ülkü mabedinin tavanı altında tanıştırmak, onlardaki yurd ve millet sevgisini bir kat daha kökleştirmek ve şuurlaştırmak için de böyle toplantılar yapmak lâzımdır.

Bu ihtiyaç, bilhassa Ankara'da göze çarpmakta idi. Başşehrimizdeki üniversite ve yüksek mekteb talebelerinin sayısı gittikçe artıyordu. Ankara'nın hele hava müsait olmadığı zaman güzelce vakit geçirecek yerlerinin az olduğu da düşünülürse bu bu gençlerin tatil günlerinde bir garibseme duyacakları tabiî idi; bu hal onları ülkülerinin, hamlelerinin ve başarılarının kaynağı olan, kendilerinin asıl doğdukları ve beslendikleri yer demek olan Ankara'yı gurbet saymalarına sebeb olabilirdi. Uyanık ve aydın gençleri, Ankara'ya, haklı olarak, lüzumlu olarak, bir kat daha ısındırmak için Cümhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği çok güzel bir tedbir aldı: Ankara Halkevi'nde yüksek mekteb talebesi günleri yaptı. pazar akşamları çaylı ve danslı toplantılarda, okuyan gençler, şehrin aileleri ve biribirleriyle temas etmek, nezih bir hava içinde güzel vakitler geçirmek imkânına kavuştular. Bu toplantıları bir kat daha manalı ve zevkli yapmak için; Halkevi, yeni tedbirler alacak; şehrin güzidelerini bu toplantılarda konuşmalar yapmaya, şehrin bestekâr ve şairlerini yeni eserlerini ilk defa bu gençlere dinletmeye davet edecek; Halkevi'nin geniş ve güzel bütün kültür feyiz ve imkânlarını bu gençlerin faydalanmasına tahsis edecektir.

İstanbul'da da kim bilir yüksek tahsil gören ne kadar çok Anadolu genci, cumartesi ve pazar günlerinin boş saatlerini faydalı ve eğlenceli geçirmek için güçlüklerle karşılaşmakta ve ekseriya avareleşmektedirler. İstanbul Halkevlerin'den de böyle toplantılar tertib etmelerini ve bu toplantıları bu gençler için ergeç cazib yaptıları bu gençler için ergeç cazib yapmalarını bekleriz. Böyle bir hareket, faaliyetleri gün geçtikçe artan ve mânalanan bu evlerin değer ve verimini bir kat daha artıracaktır. Bu vesile ile diğer Halkevlerimizin de boş saatlarını nasıl geçireceğini düşünen münevver kütleleri için şehrin en iyi toplantı yeri haline gelmekte devam etmeleri, bu münevverler için verici ve alıcı bir etüt, vazife ve istirahat yuvası olmaları lüzumuna bir daha işaret etmek istiyorum.

Sanatkârlar gecesi

Yeniliklerimizi, prensiplerimizi, görüş ve duyuşlarımızı halkın ruhuna sindirmek için en iyi kanalın güzel sanatlar olduğunu kabul etmeye-

cek kimse yoktur kanaatindeyiz. Bilginin ışığını halkın kafasına sokarken; halkın ruhunu da iymanın ve heyecanın ateşi ile ısıtmak icab etmektedir. Bunu da güzel sanatlar yapacaktır. Bu itibarla Halkevleri'nde en mühim rol, sanatkâr üyelere düşmektedir; Halkevin'in tedavi edenler ve öğretenler kadar onlara ihtiyacı vardır. Herhangi bir şehirde hevesi alâkasızlıktan sönen bir sanatkâr da kendisine şevk ve hamle verecek en alâkalı ve uyanık muhiti ancak Halkevi'nde bulabilecektir. Bu suretle, sanatkârın ve Halkevinin biribirine olan bu güzel ve hayatî ihtiyacını iki tarafın da önemle kullanması gerektir. Güzel sanat müntesiblerini Halkevleri'nde toplanmaya teşvik etmekten bir an hali kalmamalıyız. Bu lüzumu kavramış olan birçok Halkevleri arasında Ankara Halkevi de Ar şubesinin açtığı dördüncü heykel ve resim sergis-i nin kapanmasını vesile bilerek evde bir defa daha Ankara'daki sanatkârları bir arada toplanmaya çağırmıştır. Ankara'daki bütün ressam, musikişinas ve ediblerin hemen hepsinin iştirâk ettiği bu toplantıda yer yer değerli hasbihaller yapılmış, sanatkârların aralarında sık sık toplanmaları düşünülmüşse de; açıkça itiraf etmek lâzımdır ki; içlerinden, içindeki sanat aşk ve imanını bütün ötekilerin ruhlarındaki o mukaddes fakat sinik alevle birleştirebilecek, heyecan ve hamlesini bütün hazır olanlara sirayet ettirip geceye yaratıcı ruhlara has bir atmosfer bahşedebilecek biri maalesef çıkmamıştır. Nedense; o eski devirlerin bütün istidadlarını etrafında toplayarak bir gönüllü ordusu gibi yeni sanat burclarına bayrak çekmeye yürüten hamleli ve başarılı üstatlarından bir tanesine olsun şimdi rastlanamıyor. Bakalım: Halkevleri, şimdiye kadar kıymetleri şuurla takdir edilmemek gibi sebebler yüzünden avareleşen bu asil ve müstesna ruhlardan birkaçında olsun bu hidayet ve kabiliyeti uyandırabilecek mi?..

Bir müşterek İstanbul Halkevleri mecmuası

Halkevleri mecmualarının gittikçe maksada uygun bir hal aldıkları kendilerinden umulan ve beklenen hizmet yoluna yönelmiş oldukları, son nüshalarının bir arada gözden geçirilmesiyle kolayca meydana çıkıyor. Ve her ay, bir yeni Halkevi mecmuası daha, eskilerini aratmıyacak bir olgunlukla arkadaşları arasına katılıyor. Bunlar içerisinde şaşmaz bir intizamla çıkmak ve yazılarını itina ile toplamak bakımından hakikaten iyi bir not almış olan Eminönü Halkevi mecmuası "Yeni Türk" e ait bir dileğimizi ileri sürmek istiyoruz: "Yeni Türk" ü yalnız Eminönü'nün değil, bütün İstanbul Halkevleri'nin birden mecmuası yapmak ve İstanbul gibi okunacak şeyi bol bir şehirde, bütün evlerin gayretini birleştirerek, bu mecmuayı bütün diğer şahsî mecmuaların hepsinden fazla aranır ve sevilir bir mecmua haline koymak. Eminönü Halkevi kadar çalışkan ve verimli olmak yolunu tutan diğer İstanbul Halkevleri de birer mecmua çıkarmak arzusunu göstermekte, maddî ve manevî muzaharet aramaktadırlar. Hal-

buki bu işin en güzel ve makul hal tarzı, "Yeni Türk,, ü İstanbul Halkevleri'nin müşterek mecmuası haline sokmak, her evin neşriyat veya edebiyat kollarından ayrılacak birer kişi ile bir idare ve tahrir komitesi teşkil etmektir. Şimdiki idare ve tahrir organlarını değiştirmeksizin de İstanbul Halkevlerinin en kıdemlisi Eminönü merkezinden idare olunan fakat bütün evlerin çalışmalarından bir arada haberler veren, bütün İstanbul Halkevcilerinin eserlerini ve yazılarını neşreden bir mecmua da bu ihtiyacı tatmine kâfidir sanırız.

Halkevlerinde beliren bir değer daha

Halkevlerindeki sosyal ve kültürel hayatın birçok istidatların meydana çıkmasında oynadığı mühim role birçok defalar işaret ettik. Bu fikri yeniden izah etmeye ve işlemeye artık lüzum görmeden, bir misal daha vermekle iktifa edeceğiz :

Hâşim Nezihi. Zile Halkevi'ndeki değerli çalışmalarından, mahallî halk şairleri üzerindeki esaslı etütlerin - den sonra, şimdi de Develi'de, bu Erciyas eteklerinin sıhhat, güzellik ve şiir diyarında, yeni bir Halkevi'ne daha sanat ve inkılâb ruhu getirenler arasında bulunan bu genç şair. Halkevi'ndeki toplantılarda okumak, Halkevleri'nde bulduğu anlayışlı ve inanlı dinleyicilere lâyık olmak gayretiyle, bakın ne yeni ve iyi mısralar yazabiliyor:

Kan yerine ateştir dolduran göğsümüzü;
Bizden ışık alıyor, şenleniyor yeryüzü.
Tunçtan bir kale gibi yükseliyor her omuz
Biz şimdi dolu dizgin güneşe gidiyoruz.
Yürüyoruz, yeryüzü sarsılıyor bu hızdan;
Toprak çekemiyorsa çekilsin altımızdan;
Biz şimdi bir borayız, gökler bizim yolumuz.

B. K. Çağlar

Halkevleri neşriyatı

Son ay zarfında Halkevleri dergilerinden *Taşan*, (Merzifon) ve *İçel* (Mersin) dergileri in Mart, *Halk Bilgisi Haberleri* (İstanbul - Eminönü), *Gediz* (Manisa), *19 Mayıs* (Samsun), *Ün* (İsparta), *Yeni Türk* (İstanbul - Eminönü) dergilerinin ise Şubat sayılarını aldık.

İçel'de bizi mevzuları itibarile, Mansur Bozdoğan' ın Kilımas köyünde bulunan bir cönkten istinsah ederek neşrettiği koşmalar, türküler ve atasözleri, Taha Toros' un *Tarsus âlimleri* başlıklı yazısı, Cemal Ef e'nin, *kurtuluş hatıraları* bizi ilgilendirdi. *19 Mayıs*'ın son zamanlarda neşredilen altı kitapdan bahseden bibliyografya kısmı, bize memnuniyet vermekle beraber, hemen hemen bütün *Halkevleri* dergilerinin, hatta, muhitlerindeki kitaplara karşı bile olan ihmalkârlığını bir kere daha hatırlatmış oluyor.. Halkevleri dergileri için, muhitlerindeki eski ve yeni neşriyatı tanıtmak, gayeleri arasında en faideli mevzulardan biridir. *Halk Bilgisi Haberleri*'nin bu sayısındaki yazıların ekserisi geçen sayıdan devamdır, eskiye ilâve olarak, Hasibî adlı ve oldukça güzel şiirleri olan bir şairin (XVIII inci

asırda yaşamış olacak) bazı parçalarının, *Ün*'de, geçen sayıdan devam eden yazılardan başka *Isparta'da kaçkunluk devri* ve *geçmiş günlerde Isparta'da ramazan ve bayram âdetleri* başlıklı yazıların neşrini görüyoruz. *Yeni Türk* mecmuasındaki yazı ı ın hemen hemen hepsi tarihe aittir. Halk edebiyatına ait olmak üzere, *Senirkentli üç şair* başlığı altında, 1920 de ölen K â m i l' in,(H. 1265) te doğan H a m d i ve (H. 1280) de hayatta olduğu rivayet edilen M e h m e d A l i' nin hayatları hakkında birkaç satırlık izahatla, bir iki parça şiirleri neşredilmiştir..

Yine son aylar zarfında Sıvas, Balıkesir, ve Gaziantep Halkevleri tarafından basılan edebiyat ve tarihe ait bazı kitaplar hakkında, ehemmiyetlerine binaen, izahat vermeyi faideli buluyoruz.

K a d r i Ö z y a l ç ı n — K e m a l G ü r p ı n a r, *Deliktaşlı Ruhsatî* (ikinci kitap), Sıvas Halkevi dil, tarih edebiyat şubesi neşriyatından, Kâmil basım evi, 1938.

Eserin, baştan XXI sahifesi şairin hayatı ve edebî şahsiyetine ayrılmıştır. Bu kısımda verilen bilgi, birinci kitaptaki bazı noktaların tenviri, yanlışların tashihi ve ufak tefek ilâvelerdir. Bahsin sonunda R u h s a t î' nin, şakirtlerinden M e s l e k î üzerinde, intihal derecesinde tesirini gösteren iki şiiri de neşredilmiştir. Birinci kitabın zeyli olan bu eserdeki metin kısmı *179* uncu numaralı koşmayla başlamaktadır. 113 parçayı muhtevi olan metin kısmındaki bu şiirler, eser müelliflerinin, Kangal ve Yıldız li, Tunus, Şarkışla, Sıvas'a civar bazı köylerde yaptıkları araştırmalar neticesinde elde edilerek, Sıvas Halkevi dergisi olan *Orta Yayla* da basılan bazı parçalar da ilâve edilmiştir.

Bu tetkik neticesinde, *Serdarî* adlı ve kıymetli bir şairin de şiirlerini toplamak imkânı bulunarak, onun için de bu tarz bir eserin yakında neşredileceğini, diğer taraftan *Sıvas Halk Şairleri ve Ortayayla Halkıyatı* namiyle bir kitap hazırlamayı düşündüklerini haber veren *Kadri Özyalçın* ve K e m a l G ü r p ı n a r' ın, bilhassa vadettikleri son eseri beklerken, bu çalışmalarının, zengin olduğu anlaşılan Sıvas Folklorunu canlandırmak bakımından olan faidesini gözönüne alarak, memnuniyetlerimizi bildirirken, diğer Halkevleri'nden de bu tarz neşriyatı bekleriz.

F. A.

Her çarşanba günü Elazığ Halkevi'nde saat 15. 30 dan 16, 30 kadar verilmekte olan konferanslar serisi

(Evvelki nushaya Beyoğlu Halkevi'nin konferans listesini koymuştuk. Bu defa da Elazığ'ınkini neşrediyoruz. Halkevleri'mizin böyle metotlu ve sistemli telkin faaliyetlerini büyük bir memnuniyetle karşılayoruz.)

Konferansı kimin vereceği	Konferansın Mevzuu
Muhakim Ş. Müdürü Mu. Necmi Örge	Kanunu Medenî bakımından çocuk
4. Umumi Müfettişlik Zıraat. Müş. Tevfik Dündar.	Zıraatta Kuraklık meselesi.
4. U. Mf. Kur. BNB. Neş'et Toron	Muaşeret adabı ve hayat bilgisi.
Elazığ Veterineri Şükrü Dirimel	Etlerden insanlara geçen hastalıklar.

Konferansı kimin vereceği	Konferansın mevzuu
4. U.Mf. İktisat Müş. Necdet Yücer	Saltanat devrindeki ekonomik ve sosyal savaşımız ve Cümhuriyet devrindeki İktisadî ileri hamlelerimizin başlıca saikleri.
4. U. Mf. Adlî. Müş. Fehmi Akyön	Adlî İnkilâbımızın ana hatları.
Tunceli Zıraat Md. Ahmet Uygut	Meyvecilik
Elazığ Kültür Md. İbrahim Ertuğrul	Kültür inkilâbımızın ana hatları
Kız Enstitüsü Md. Nuriye Hekimoğlu	İş ve hayat. Kız enstitülerinin gayesi.
Akıl Mütehassısı İ. Hakkı	Keyif verici zehirler.
4. U. Müf. Baş. Müş. Fuad Baturay	İdare Usulü
4. U. Mf. de Kur. BNB. Şükrü Sirer	Vatandaşların ve yedek subayların askerlik vazifeleri.
Elazığ Sulh hâkimi Baykara	Aile Hukuku
4. U Mf. Sıh. Müş. V. Dr. Mukdim Aysan	Antropoloji nedir?, Türk ırkı ve Türk dilinin antropolojik mevkii.
Orta okul türkçe öğret. Cemile Aytaç	Kadın ve Askerlık
ElazığZıraat Md. Avni	Sütçülük
Operatör Muhsin Dündar	Barsak kurtları
4.U. Mf. İktisat Müş. Necdet Yücer	Suriye ile iktisadî münasebetlerimiz.
Memleket hastanesi Göz Dr. Mecdettin Ergin	Trahom.
4. W Mf. lik Zıraat Müş. Kâ. Şemsettin Akkah	Bağcılık
Tunceli Veterineri Musa Rıza Doğan	Hayvanların ıslahı
4. U. Mf. lik Kültür. Müş. Ş. Süreyya Aytaç	İnzibat meseleleri
İspekter, Nuri Gürgöze	İlk okul programında muhtelif dersler için
4. U. Mf. lik Veteriner Müş. Fuat Yersel	Kanadlı hayvanların yetiştirilmesi.
Tunceli Defterdarı Cemal Gölge	Vergi nedir? Ne için alınır? vergi mukayeseleri ve Türkiye'deki vergilerin nev'i.
Tunceli Maiyet Memuru Sakıp	Hükûmet eşkâli, monarşi, parlâmanter ve demokrasi idareler hakkında mukayeseli bir musahabe.
Elazığ ilbayı Şefik Bicioğlu	Şehir ve Belediyecilik
Askerî Müşavir Kur. Yb. Ali Remzi Berkiz	Hazar ve seferde istihbarat hizmeti, casuslara karşı yapılacak muamele, propaganda ve buna karşı tedbir.
Tunceli Kültür Md. Kadri Güney	İlk ve Köy. Mekteplerinin hedefleri.
4. U. Mf. lik İktisat Müş. Necdet Yücer	Dış ticarette modern sistemler.
Tunceli Orman Md. Sabri İnal	Ormancılık.

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Bir ölüm münasebetiyle tarih faraziyeleri

Eski Bulgar başvekillerinden M a l i n o f' un vefatı matbuatımızda bir iki akis yaptı galiba. Bunun sebebi ise (Bulgaristan prensi ve Rumeliişarki valisi müşir ve yaveri Ekrem) Prens F e r d i n a n d Bulgarista'nın istiklâliyle kendisinin de krallığını ilân eylediği zaman bu zatın da başvekil bulunarak hükümdarına hizmet ve müzaheret eylemesi olmuştur. A b d ü l h m i d i s a n i nin 93 te kabulettiği meşrutiyeti idareyi iade etmeğe mecbur kalması ve kanunu esasinin tatbik mevkiine girmesiyle beraber her şeyin artık mükemmel bir hâl alacağı ve Osmanlı devletinin hariçten en küçük bir darar ve ziyana bile maruz kalmayacağı hakkındaki tahayyülâta inen ilk darbe, Avusturya - Macaristan tarafından Bosna Hersenk'in ilhakiyle tev'em olarak Bulgaristan'ın istiklâlini ilân etmesi olmuştu. Ve bu istiklâlin ilânında ve bizimle beraber her tarafca kabul edilmemesinde işgal eylediği mevki itibariyle esaslı bir rol oynamış bulunan bir adamın bu def'a ölümü, beni, dünyanın bugünki binbir derd ve davası arasında (Bulgaristan'ın istiklâlini tehir mümkin miydi değil miydi?) mes'elesine dair faraziyeler kurmağa sevketti. Evvela şunu düşündüm: Cihan harbinin son zamanlarına kadar mahlu, olarak yaşamış bulunan S u l t a n H a m i t meşrutiyeti 1908 de iadeye mecbur kalmayarak ölümüne kadar mutlakıyetle hüküm sürmek şartıyla tahtta kalsaydı ne olacaktı? Yıllardan beri ve bazan epiy kudret ve maharet göstererek idameye çalıştığı muvazene ölümüne kadar idame edilseydi ve büyük ve geniş hudutları içinde içten içe kemirilen ve yakında çürüyüp düşmeğe mahkûm bir meyva halinde bulunan imparatorluk aynı mutlakıyet şekli altında idare edilseydi Balkanlar'daki statukoya halel gelmeyecek, F e r d i n a n d' da (Bulgaristan prensi ve Rumeliişarki valisi ve yaveri Ekrem) olmakla iktifa mı edecekti? Bunu iddia etmek pek güç olmakla beraber, hemen hemen kat'iyetle denebilir ki, 10 Temmuz inkilâbı prens F e r d i n a n d ı Bulgaristan istiklâlini ilân etmeğe teşci eylemiştir. Bu ilân esnasında ise Sultan A b d ü l h a m i t henüz tahtta olmakla beraber hüküm ve nüfuz elinden çıkmış bulunuyordu, ve ittihatcılar tarafından harici siyasette hemen temamen müstakil bırakılmış bir halde olarak Kıbrıslı K â m i l Paşa sadaret makamını ve son sadrazam T e v f i k Paşa hariciye nazaretini işgal eyleyorlardı. Bu iki paşa, Bulgaristan'ın istiklâlini ilân etmesine sebep teşkil eden yemek hadisesinde, yani Bulgaristan kapı kâhyası Keşof Efendiyi veya Mösyo Keşofu hariciye nazırının konağında sefirlere verdiği ziyafete çağırmamasından mütevellit ihtilâfa meydan vermemeği niçin tercih etmediler? Bulgaristan kapı kâhyası o zamana kadar hemen hemen sefir muamelesi görmüştü. Kendisine haddini bildirmek zamanı gelmemiş olduğunu ve devletin ne nazik bir vaziyette bulunduğunu idrâk etmek icabeden bu tecrübedide paşalar, ziyafete bazı devlet ricaliyle beraber kapı kâhyasını da davet etmek suretiyle işin içinden mükemmel çıkabilirlerdi. Bir müddet daha zaman kazandıktan sonra bile, bugün meselâ İngiltere'nin Kanada'nın bazı yerlere elçi gönderip o yerlerden elçi kabul

etmesine müsaade etmesine mümasil müsamahalarla Bulgaristan'ın istiklal emellerini avutmak ve uyuşturmak mümkündü. Hatta, daha sonra, vehham ve müvesvis bir adam olduğunda birçok şehadetler kaydedilen F e r d i n a n d' ı tehlikelere kendisini atmadan tatmin eylemek üzere osmanlı devleti ile beraber bir federasyona sevketmek ve aradaki bağ kırılmadan kendisini Kral ve Majeste unvanlariyle tatyib etmek mümkün değil miydi? Almanya imparatoru ve Prusya kralının yanında ve hakikatte hemen hemen maiyetinde Bavyera, Saksonya ve Vürtemberg Kralları bulunduğu gibi Osmanlı imparatoruna bağlı bir de Bulgar Kralı olamaz mıydı? Bulgaristan'ın istiklâline behane teşkil eden ziyafete davet keyfiyetindeki hattı hareketi hakkında T e v f i k paşa bir şey söylemeğe davet olunmamıştı ve hatıratı bulunmadığına göre kendisini nasıl müdafaa edebilirdi. bu birsır olarak kalacaktır. Lâkin K â m i l Paşa sonuna kadar nazırları üzerinde hâkim bir vaziyet muhafaza eylediği ve mes'uliyet takabbülünden de asla pervası bulunmadığı için, Bulgaristan istiklâli bahsinde Babıâli'nin ihtiyatsızlığını hatıratında nasıl tefsir ettiği cayı sualdir. Ancak merhumun hatıratının ancak bir cildi intişar eylemiş ve bu ciltte paşanın mutlakiyet devrine tesadüf eden ilk iki sadareti hikâye olunmuştur. Bu cildin sonunda ilânı hürriyeti takib eden vakayiin müteakib ciltlerde hikaye olunacağı beyan yani bir kısım hatıratın henüz gayrı münteşir bulunduğu ilân edildiğinden, Mosyö M a l i n o f' un ölümü haberi, beni, K â m i l paşa hatıratından henüz intişar etmemiş aksamının neşrini burada varislerinden rica e meğe de sevk eyledi.

Gabriele d' Annunzio

Dünyâ edebiyatının en büyük şöhretlerinden biri ve İtalyan edebiyatının en büyük şöhreti olan Gabriele d' Annunzio öldü. Kendisini İtalya'daki genç nesil artık bir müze eşyası saydığı halde memleketinin edebiyatını hariçte temsil eden isim yine o idi. Rejimin büyük bir hürmetle şahsını ve eselreirni ihata etmesine rağmen, o rejimin başı olamamak hasreti içinde harice ayak atmayarak bir göl kenarındaki villasında yaşıyor, o villanın sahilinde kendisine hediye edilmiş bir harp gemisinin parçasında toplar attırarak bazan bir kumandan hayatının zevklerini tadıyor, ve yaşı yetmişi aştığı için buruşuk ve bir gözden mahrum yüzünü görmemek üzere de villayda aynaları rivayete göre yasak etmiş bulunuyordu. Harikulade zengin bir lisanla ve bir az da kasten türlü ihtisas izleri arzederek yazdığı şiir, roman ve piyeslerinin yekûnu muazzamdır, ve eserler nden üçü, fevkaladeliğinde ittifak edilen bir eski fransızca ile yazılmıştır. İtalya rejiminin büyük bir itina ve nefasetle bastırdığı bu muazzam kemiyetteki eser'erini kısacık bir yazıda tahlile kalkışmak ise, eski bir teşbih ve ifade ile "pirinç danesi üzerine fatiha yazmak" kabilinden olur. Böyle bir cür'ette bulunmayacağım.Vaktiyle rönesansın cengâver prensleri gibi mestihayat ve hayat ihtiraslarına esir yaşayan ve meşhur aktris Duse'yi servetinden mahrum ve bedbaht etmekle de kanmayarak ilâhî romanlarından "Ateş" te ve Venedik'in ilâhî dekoru içinde teşhir eden bu büyük edibi, Cihanharbi belki de ilhamı azalmış bir sanatkâr ve borçlular yüzünden Fransa'ya kaçmış yaşı da geçkin bir zevkperver şeklinde bulmuştu. Fakat o zaman onun hayatında yeni ve biraz efsanelerle muhat bir devre açıldı. Memleketine dönerek İtalya'yı itilâfçılar safında harbe sokanlar arasında büyük bir rol oynadığı gibi, harp başladıktan sonra da cepheler gerisinde kalmayarak tayyare zabiti sıfatiyle fevkalâde işler görmüş, Viyana üzerinde uçuşlar yapmış ve nihayet gözlerinden aldığı yaradan kör olacağı sanılarak sonra bir gözü kurtarılabilmişti. Sulh olduktan sonra ise sulh şartlarına isyan ederek, topladığı bir kuvvetle İtalya'ya verilmek istenmeyen Fiume şehrini zaptedip Avrupa'ya karşı oradan meydan okudu bir hükümdar hayatı sürerek bir müstakil devletcik kurdu ve nihayet şehri vatanına hediye edebildi. Ondan sonra da, birçok prensiplerini kendine maletmek mümkün olan yeni rejimin başı olma-

mak ıztırabına çok sevildikten sonra artık hiç sevilmemeğe mahkûm olduğunu bilmek azabı da inzimam edince, kendisini dediğimiz gibi dört duvar içinde hapsetti ve heman hiç harice ayak atmayarak cihan ile münasebeti, uzun yıllar, öteye beriye ve doğrusu insana biraz da gülünç gelen talâkat ve ateşli bazı telgraflar çekmekten ibaret kaldı. Onun ölümiyle son asrın hem en büyük ediplerinden biri hem de hayatı muayyen çerçeve erden taşan ve harikulâde tezat ve ihtiraslar arzeden bir adam, hayata vedâ etmiş bulunuyor.

" Timur „ Piyesi

Halkevleri'nin kurulmasının yıl dönümü münasebetiyle şair Behcet Kemalin Ankara Şehir Tiyatrosunu'da oynanan "Timur„ isimli ve mazum piyesini sahnede seyretmedim. Çünkü, maalesef eski bir iki fransız vodvilinde bile beni tatmin edememiş olan bu hey'etin, manzum ve mevzuu muazzam bir eseri güzel oynayabileceğine emniyetim yoktu. Bu defa, müellifin müsaadesiyle eserin müsveddelerini okudum. Yer yer güzel parçaları ihtiva eden ve insanı yer yer düşündüren bir piyes. Okumadan ve temsilinde bulunanları dinlemeden önce, itiraf ederim ki Timur'un - esasın da tamamen hakkı olduğu vechile - pek büyük bir kahraman olarak tasvirine mukabil Yıldırım Bayezid'in hem hunhar, hem sersem, hem âdî bir şahıs şeklinde önümüze çıkarılacağına ihtimal vermekteydim. Ve çünkü Yıldırım'ı yerlere geçirmek bahasına Timurlenk'i namütenahi yükseltmek pek kolaydı ve bu s yede pek kolay bir muvaffakiyet elde edilebilirdi. Behcet Kemal böyle yapmamış. Hatta, Yıldırım Bayazid'in sade hakikî cesaretine değil değerinde Timurlenk'i hayran bırakışına bizi şahid kılmak adır. Fakat şu varki, Yıldırım Bayazid'i Timur bize başka türlü ve eser başka türlü gösteriyorlar. Eserin başında, zelil ve mülevves bir kadın şeklinde tasvir edilen Sırplı prensesin tesiriyle mesti gurur bir sersemin kendisine fenalık etmek istemeyen ve kendisiyle bir kandan olan pür şevket bir hükümdara galiz hitaplarla doldurulmuş bir mektup yazıverdiğini görüyor, ve bundan sonra heman harp meydanlarına geçerek Ankara kalesinin önünde kudret ve satvetinin tuzla buz haline inkilâbına şahit oluyoruz. Sırp prensesi Olivera'nın en zahmetsiz bir işvesine mağlup olarak Yıldırım o galiz ve meşhur sözlerle Timur'a hitab etmeseydi demekki o harp olmayacak, mülkü istilâya uğramayacak, demekki genç ve pür kudret ve ateş bir milletin tarihinde o şayanı teessür tevekkuf vukua gelmeyecek ve belki Fatih'in işi daha evvel yapılarak ona ve Selim'le Kanunî'ye başka işler düşecekti. Zaten de, cenk meydanında şehit olan babasını istihlaf eder etmez masum kardeşini cellada veren, bina ettiği camiin dört tarafına meyhane açtırması kendisine acı acı ve kelle koltuğa alınarak ihtar olunacak kadar işret ve sefahate düşen ve Timur'la vaziyetini idare ederek kendisini mağlubiyet ve esaretten ve Türk milletini kardeş cenginden kurtarma dirayeti göstermeyen bu betbaht hükümdarın, piyeste ve bilhassa Timur tarafından biraz da fazla iltifata ve senaya mazhar edildiği muhakkaktır. "Akın„ dan beri bu şekil tarihî piyeslerde karşılaştığımız elçiler ve onların getirdikleri mektuplarla vekayiin kolay, zahmetsiz ve hayli tesirsiz inkişafı bu piyeste de mevcut. Ancak, en sonda, muhtelif devletlerden gelen elçilerin metbularından nameler taktim ederek söyledikleri tazimkâr sözler, Timurlenk'ın neler yapmış olduğunu ve kudretini hangi hadlere çıkardığını insana canlı bir şekilde gösterdiği için isabetli. Nasrettin Hoca'nın da hoş simasiyle bir göründüğü piyesin kıymeti, Timurlenk'e söyletirilen bazı güzel ve kuvvetli sözler, fikirlerdir. Bunların arasında biri de Timur'un ırkına bir hitabıdır ki, içinde büyük ihtiraslar tutuşan ve bu ihtirasları mensup olduğu milletin halâsına ve azametine hizmetkâr kılarak tatmin etmek isteyen her büyük serdar ve siyasinin heman benimseyeceği bir kudrete maliktir :

Doğrul bir gövde gibi, boynunda benim başım.

KİTAPLAR ve MECMUALAR

Herbert Melzig: *Kamal Atatürk Türkiye'nin düşmesi ve kalkınması*, 305 sayfa, 16 resim, Societäts - Verlag Frankfurt a. M. Keten cilt Mark 16 - 80.

Türk devriminin ve Türk rönesansının yaratıcısı Atatürk, Avrupalı tarihçiler için bugün en çekici bir mevzudur. Herbert Melzig, Avrupa'nın şarka karşı takındığı an'aneleşmiş menfi görüşten tamamiyle sıyrılmaya muvaffak olmuş ve Türk devrimi ile en büyük Türkün şahsiyetine en ince noktalarına kadar nüfuz etmiş keskin görüşlü bir şahsiyettir. Eserini okudukça bu kanaat bende tamamiyle yerleşti; bu itibarla onun Atatürk'e tahsis ettiği eserini-velev kısa da olsa-*Ülkü* okuyucularına hulâsa etmeyi her bakımdan faydalı buldum.

***

Herbert Melzig, kitabını üç safhaya ayırıyor: Birinci kısım Atatürk' ün tahsil hayatı ve ilk zabitlik devresine tahsıs edilmiştir. Bu kısımda, inkilâp fikirleri ile arkadaşlarını daima aydınlatan ve yalnız sözle kalmayarak birçok def'alar harekete geçen yüzbaşı Mustafa Kemal' in saray ve hükûmetce tehlikeli bir inkilâpcı telakki edildiğini kısaca anlatıyor (*Hürriyet ve Vatan*) (s. 7 - 37). Mustafa Kemal, daha bu zamanlarda memleketin karanlık durumu karşasında cephe almış bulunuyor. İçte memleketi meçhul karanlıklara doğru sürükleyen bir idare dışta memleketi bölmeye çalışan yabancı devletler ve bunların karşısında perişan ve betbahat bir ölke... Mustafa Kemal, her saadete lâyık olan milletini bu tehlikelerden kurtararak parlak bir geleceğe kavuşturmak için tarihi ve mukaddes ödevine daha o zamanlar başlamış bulunuyor. "Vatan ve Hürriyet" adlı bir ihtilâl komitesi kuruyor. Mustafa Kemal, bu iki kelime ile vatanın parçalanmak ve vatandaşlarının esaret altına düşmek tehlikesinde bulunduğun umanalı ve remzî bir şekilde anlatmak istemiştir; halbuki Enver ve arkadaşlarının kabul ettikleri *İttihat ve Terakki* kelimelerinin, uçurumun kenarında olan ve hürriyetinden tamamiyle emin olamayan millet için İttihad ve Tarakki mefhumlarının yer bulamayacağını düşünmüştür. Bu isim ayrılığı bile onun diğerlerinden ne kadar ayrı ve derin görüşlü olduğunu isbat ediyor.

Balkan muharebesi facıasını kısaca anlatan Melzig, bu kısımda Mustafa Kemali Enver'le karşılaştırıyor. Mustafa Kemal vakur, her türlü benlikten uzaktır. Vatan ve milletini tehlikede görünce onları kurtarmak için harekete geçtikten sonra tekrar yeni bir hizmet beklemek üzere geri plâna çekilmekte manevî bir zevk duyar; Enver ise haris ve şöhrete düşkündür ve cahilane kumandası altında mağlubiyet ve hezimet toplayan değersiz bir şahsiyettir. Balkan muharebesinden bahseden satırlarda (s. 34 - 35) Mustafa Kemal'in Meriç'i geçerek Dimotoka'yı işgal etmesine nazire olmak üzere Enver'in, süvari kıt'alarının kumandasını eline alarak ilk defa Edirne'ye girerek Edirne fatıhliği ile övündüğünü açık bir görüşle anlatıyor.

İki kumandan arasındaki bu mukayeseden sonra müellif birinci faslı Mustafa Kemal'in Almanların Maren meydan savaşını kaybetmeleri üzerine *"Harp başladığı gibi bitecektir,* sözünü kayt ve bu sözdeki isabete işaretle bitiriyor.

İkinci fasıl Arıburnu zaferine ayrılmıştır *(Arıburnu galibi* - s 38 - 59), *"İngiliz taarruzunun zaif tarafını yıldırım hızıyla kavrayan,* (S 43) Mustafa Kemalin, İngiliz askerlerinin Arıburnu'na çıkması üzerine geri çekilen kıtaları toplayarak ne büyük bir azim ile ve ne müşkül şartlar altında düşmana saldırdığı ve *"onlara taarruz, için emir vermedim, ölmek için emir verdim ve dedimki biz ölünceye kadar başka kıt'alar ve başka kumandanlar bizim yerimizi tutacaklar,* dediğini kayıt ettikten sonra neticede düşmanı tepelediğini anlatırken Melzig, Çörçil'in şu sözlerini ilâve ediyor: *"Mustafa Kemal'in eşsiz bir kumandan ve Türk milletinin mukadderatına hakim bir deha olduğunu daha ozaman bilmemiz lâzımdı,* (s 59). 3 üncü fasıl *(Osmanlı imparatorluğunun yıkılması* - s 60-102) na tahsis edilmiştir. Bu kısımda dünya savaşına neticesinde Mustafa Kemalin yenilmez ve sarsılmaz bir ruh taşıdığını, kumandasına verilen teşkilâttan mahrum kırık ve dökük kıtaları manevi bir bağ ile kendine bağladıktan sonra Ruslar'ı Bitlis'ten, Muştan çıkardığı ve Anadolu'nun şark vilâyetlerini geri aldığı anlatılıyor.

Mustafa Kemal, her vesile ile istifade ederek hükûmet başında bulunanlara nasihatlar vermek suretiyle tenvir ve irşad vazifesini sonuna kadar yapmış ve kendisine vazife verildiği zamanda kudretli iradesi altında manevi büyük bir kuvvet haline getirdiği ordusu ile harekete geçerek neticede muvaffak ve muzaffer olmakta devam etmiştir.

Yıldırım ordusuna, teşkiline ve Bağdat'a taarruz plânına itiraz ediyor: Ordunun bu perişan durumunda taarruz değil müdafaa lâzımdır; Bağdat taarruzu İngilizler'in Mısır'dan Filistine hücumlarını davet edecektir. Mustafa Kemal vaziyeti okadar iyi kavramıştır ki dedikleri birer birer çıkıyor.

Mustafa Kemal'in eldeki kuvvetleri dağıtmayarak toplu bulundurmak isteyişi, dünya savaşının kaybedilmiş olduğunu çoktan anladığını ve daha o dakikalardan itibaren Anadolunun kurtuluşu savaşına hazırlanmak için elinde kuvvet bulundurmayı hedef edindiğini göstermektedir.

Dördüncü fasıl (*Milletin sesi* - s 103 - 127) da İttihat ve Tarakki ricalinin memleketi terketmeleri, sarayın ve Vahdettin'in entrikaları, İngiliz ve Fransızların Türk topraklarındaki harekâtı ve memleket işlerine doğrudan doğruya karışmaları, saray ve hükûmet dairelerini ellerine geçirmeleri, Vahdettin'in Türk milletine ihaneti ve kendi mevkiini sağlamlamak için memleketini ve ordusunu sattığı sırasıyla anlatılmaktadır.

Mustafa Kemal ise, *"hakaret gören, ezilen milleti ile beraberdir; o, silâhı elinden alınmış bir orduyu harekete getirecek, manevi kuvvetin bütün dünya silâhlarını yeneb leceğini düşmanlarından nisbetsiz derecede az olan bir milletin göstereceği fedakârlığın, büyük devletlerin ihanetlerinden çok daha kuvvetli olduğu hakikati bir defa daha ortaya koymakta gecikmeyekcektir,* (s 127).

Mustafa Kemal ordu müfettişliği ile Samsun'a gı çiyor. Erzurum ve Sıvas kongreleri, Ankara'ya girişi, İngiliz'lerin Yunanlıları Anadoluya sokmaları, Yunan ordularının harekâtı biribirini takip ediyor.

Beşinci fasıl *İstanbul mu-Ankara-mı?* (s 128 - 158) de İstanbul - Ankara hükûmetleri arasındaki görüş farkları, itilaf emrine hareket eden İstanbul hükûmetlerinin sıra ile çekilerek yeniden kurulmaları ve itilâf devle eiri ile müzakereler teşkil etmektedir.

Kurtuluş savaşı (s 159-175), Sakarya muharebesi (s 176-188), siyaset oyunları (s 189-194) ve kat'î zafer (s 195-210)

fasılları ile kitabın ikinci kısmı kapanmaktadır.

Son kısım zaferden sonra büyük değişiklikler, sulh müzakereleri, Lozan sulhu, Cümhuriyetin ilânı, hilâfetin yıkılması ve nihayet ıslahat devresi fasılları ile tamamlanmaktadır.

Gelecekte memlekete verilecek istikamete ait olan son fasıl (s 278 293). At türk'ün kültürel mesaisine tahsis edilmiştir. Melzig, arap harflerinin kaldırılması ve yeni Türk harflerinin yardımıyla ile okur yazarların çoğalması temin edildiğini yazdıktan sonra Atatürk'ün bütün bir millete muallimlik ettiğini anlatıyor: *"Mustafa Kemal Türk milletine millî tarihini öğretmek istediği zaman zaten malum olan kısmını yeniden tetkik etmek istemedi. O, Türk tarihinin meçhul kalmış sahifelerini İslâmiyet'ten evvelki devri açtı.. Osmanlı saltanatında millî tarih hanedan ile başlayordu; milletin, ancak islâm olduktan sonra kudret ve şerefe sahip olduğu telkin edilmek isteniyor ve böylece halkı, bütün muvaffakıyetlerinin kaynağı olan hanedana bağlamak emeli güdülüyordu; halbuki Osmanlı devrinin mektep kitaplarında asıl Türk tarihine hiç yer verilmemişti.* Mustafa Kemal *ise tarihin meçhul olan bu kısımlarını, milletin mutlak bir vuzuhtan mahrum bırakılmış olan ulusal şuurunu uyandırmak için, sadece bu maksatla tetkik etmeye karar verdi."* (s 286).

Daha aşağıda devam ediyor (s. 287): *"Avrupa'nın bütün Asya üzerine olan hakimiyeti Türk İstiklâl Savaşı ile ön Asya'da yıkıldı. Mustafa Kemal Avrupa âleminin ezacle metotlarını Türk tarihinin vechesini bulmak için kullandı ve bu kullanış Avrupa'nın zıddına ve fakat hakikatın tamamiyle lehine oldu,"* müellif, milleti kurtarmış olan Atatürk'ün, muvaffakiyetlerinin gururile ilk çizdiği hedeflerden asla uzaklaşmadığını, millî hudutlarının haricine doğru istila emelleri beslemediğini anlattıktan sonra: *"Türkiye cümhuriyeti, millî hudutlarını korumak ve Türk milletine bu hudutlar içinde sağlam ve kuvvetli bir tekâmül temin etmekten başka hiçbir nüfuz siyaseti gütmemektedir."*

Şu satırlar da çok mühimdir: *"Türkiye cümhuriyetinin takibettiği siyasetin eşi evvelden mevcut bulunmamış olduğu gibi taklit te edilemez:* Mustafa Kemal *Türk milletinin - içinde yaşadığı sınırları ile beraber - hudutlarını çizdi? Kemalist ülkü manevi ve büyük bir zaferdir. Türkiye Elenlerden harp tazminatı almadı; çünkü bu tazminat Elenle'ri harap edebilirdi ve önce Osmanlı saltanatına karşı ayaklanmış olan bütün Balkan milletleri ile hakiki kardeşlik ve dostluk bağları ile bağlandı,"* (s. 288).

Melzig, Kemal Atatürk'ün, sınırlarının dışına ayak basmadığı halde garbın ve şarkın birçok hükümdarlarının Kemal Atatürk'ü ziyarete geldiklerini söyledikten sonra *"Saadabad paktı olgun şahsiyetlerin eseridir, eğer Atatürk'ün insiatifte'i olmasaydı, diyor, bu pakt meydana gelemezdi.... Bugün Türkiye'nin, Asyanın kapusunda Avrupa medeniyetini kurduğu fikri ne kadar doğru ise, Asya'yıda bütün Avrupalıların istila hırsına karşı müdafaa ettiği bir hakikattır. Binaenaleyh Saadabad paktı ön Asya'nın esaretten kurtuluşunun tam bir ifadesidir."* (s. 291 - 292).

kitap şu sözlerle bitmektedir: *"Geçmiş asırların derinliklerinden çıkan kahreman bir ruhun timsali Kemal Atatürk, esaret altında çürüyen kıt'alara kurtuluş yolunu gösteriyor. Onun şahsiyeti Nil sahillerinden eski Çin büyük nehirlerinin aktığı yerlere kadar efsanevi bir mahiyet almıştır. Bütün dünya onun kendi milletine ve insanlığa karşı ne büyük bir sevgi taşıdığını müessir bir levha halinde idrak etmektedir."*

***

Maalesef pek kısa tutmak mecburiyetinde kaldığımız bu güzel kitabın

içindekilerden ve Melzig'in mütalealarından anlaşılıyor ki o, şimdiye kadar adedi pek çoklara varan Atatürk kitabiyatına bugün olduğu kadar yarının tarihi için de en canlı, en bitarafane ve hakikata tamamiyle uygun bir eser kazandırmıştır. Cidden tebrike layık olan müellifin bu eserini hararetle okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Cemal Köprülü

Belleten, Cilt I, sayı III - IV, Temmuz - İlkteşrin 1937, Türk Tarih Kurumu neşriyatından.

Türk Tarih Kurumu tarafından 1937 yılının başından beri çıkartılan Belleten'in 3 üncü ve 4 üncü sayıları bir tek nüsha ve zengin yazıları muhtevi olarak çıkmıştır. Böylece Belleten'in birinci cildi tamamlanmış oluyor.

Yazıların zenginliği ve tenevvüü hakkında bir fikir verebilmek için, bu sayıların içindekileri kısaca zikrediyoruz:

Prof. Âfet, T. T. K. Asbaşkanı: Mukaddes Tabanca (fransızca tercümesiyle birlikte).

Husrev Sami Kızıldoğan: Vatan ve hürriyet=İt ihat ve terakki.

Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu: Arşiv vesikalarına göre Yedi ada cümhuriyeti.

Fevzi Kurtoğlu: İlk Kırım hanlarının mektup arı.

Dr. Arif Müfit Mansel: Preistorik boyalı keramik kültürleri.

Halil Etem: Biyografya, Stanley Lane - Poole.

Wilhelm Brandenstein: Etrüsklerin ve Trenlerin en eski tarihine ait dil tetkikleri (Almanca metniyle birlikte)

Doktor Osman Şevki Uludağ: Bursa kumaşları.

***

Profesör Bayan Âfet, Belleten'in bundan evvelki sayılarında başladığı Atatürk'ü dinlerken serisine burada "Mukaddes Tabanca" başlığı altında devam etmektedir: Şimdi, Erkânı Harbiye Kolağası Mustafa Kemal'in, Suriye'den bir fırsat bulup Selânige gelerek, kendisinden yardım umduğu bir paşanın atâletini ve korkaklığını müşahede ettikten sonra, Şam'da kurduğu ihtilâl komitesinin Makedonya şubesinin bir avuç arkadaşiyle birlikte nasıl kurduğunu öğreniyoruz.

Yazının başlığında bahis mevzuu olan silâh, komite kurulunca, başta Mustafa Kemal bulunmak üzere arkadaşların üzerine yemin ettikleri ve böylece senbolik bir kıymet kazanmış olan, Husrev Sami'nin tabancasıdır.

Atatürk inkılâbının ilk adımlarını büyük bir salâhiyet ve açıklıkla anlatan ve bu hususta en şayanı itimad kaynak olan bu orijinal ve kıymetli makalenin fransızca tercümesi ile birlikte çıkmış olması memnuniyetle kaydolunmalıdır; zira Atatürk ve inkilâbımız hakkında Avrupa'da yazılan en ciddî eserlerde bile bu meselelere dair verilen malûmat, ya yanlış veya kifayetsizdir.

Husrev Sami Kızıldoğan'ın Profesör Bayan Âfet'e ithaf olunmuş olan Vatan ve Hürriyet = İttihat ve Terakki adlı yazısı, Profesör Âfet'in Selânik'te "Vatan ve Hürriyet" komitesi şubesinin ne tarzda kurulduğuna dair verdiği tafsilâtı teyid ettikten sonra, Mustafa Kemal'in Şam'a avdetinden sonra, geride bıraktığı arkadaşlarının başladığı eseri onun idealine uygun bir şekilde inkişaf ettirdiklerini ve hatip Ömer Naci ile yazı sahibi Husrev'in, fikirlerini yayacak bir gazete çıkartmak üzere Paris'e gittiklerini anlatıyor. Paris'te o zamanlar ayrı ayrı çalışan iki gurup vardı: birisi Prens Sabahattin'in, diğeri Ahmet Rıza Beyin grubu. Ömer Naci ve Husrev her iki tarafın fikirlerini ve çalışma tarzını tetkikten sonra bazı şartlar dahilinde Ahmet Rıza Beyle beraber çalışmağı tercih etmiş ve böylece birleşmek üzere olan Selânik Cemiyeti ile Paris grubunun bundan böyle hangi ad altında çalışacağı uzun uzadıya münakaşa olunduktan sonra, Terakki ve İttihad adı Selânikli arkadaşların vatan uğrundaki

feragat hisleri neticesi olarak seçilmiştir. Fakat 1908 inkilâbını yapan asıl unsurlar Atatürk'ün yarattığı "Vatan ve Hürriyet„in evlâtlarıdır.„

Profesör İsmail Hakkı Uzunçarşılıoğlu, "Yedi ada cümhuriyeti„ ne dair etüdünde, İstanbul arşivindeki vesikalara dayanarak 18 inci asrın sonu ile 19 uncu asır başında doğmuş fakat ömrü uzun sürmeden ortadan kalkmış olan bu devlet hakkında şimdiye kadar neşrolunmamış kıymetli bilgiler vermektedir: Mısır'ın, Bonapart tarafından işgali üzerine Osmanlı devleti Fransa'ya harp ilân etmeğe mecbur olmuştu. Bu harpte Rusya ile İngiltere, Osmanlılar'ın müttefiki bulunuyorlardı. Rus ve ingiliz donanmaları, Osmanlı donanmasiyle birleşmiş ve ingiliz gemileri Mısır'daki Fransızlar'ı abloka etmek vazifesini deruhte ettikten sonra Ruslar'la Osmanlılar, evelce Venedik hakimiyeti altında bulunan fakat Venedik cümhuriyetinin Fransızlar tarafından istilâ ve zaptı üzerine fransız hakimiyetine geçen Lorfo ve diğer adaları uzun ve çetin muhasaralardan sonra ele geçirmişler ve böylece: Korfo adasiyle diğer adalardan müteşekkil olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi ve Rusya Çarlığı'nın garantisi altında bir (Cezairi Seb'ai Müctemia Cümhuru) teşkil olunmuştur. Müellif, Cümhuriyetin dahili teşkilâtının kaleme alınmasında müzakereye memur Adalılardan müteşekkil murahhas heyetinin teşkilinde ve umumiyetle hıristiyan milletler üzerine hâmiliğini tesis hususunda Rusya'nın çevirdiği entrikaları; daima arşiv vesikalarından mehazlarını göstererek izah etmektedir. Yazının sonunda Cümhuriyetin bandırasının renkli bir tasviri ile Rusya ile akdolunan muahedenamenin bandıra hakkında bir arz tezkeresinin (Üçüncü Selim'in el yazı-lyle bir iradesi ile birlikte) ve yedi ada cümhuriyetinin mühürünü ihtiva eden bir metnin facsimile'leri bulunmaktadır.

Bundan sonra, Deniz lisesi öğretmenlerinden Fevzi Kurtoğlu ilk Kırım Hanlarının Topkapı sarayında bulunan yedi mektubunu facsimile'leriyle birlikte neşretmektedir. Osmanlı devleti tarihinin birçok karanlık noktasına ışık verebilecek olan bu mektupların hepsi Fatih'e hitaben yazılmıştır.

Doktor Arif Müfit Mansel'in, "preistorik boyalı keramik kültürleri„ hakkındaki yazısı 1935 eylülünde Leningrat'ta toplanan üçüncü "Enternasyonal İran sanat ve Arkeoloji kongresi„ nde Türk Tarih Kurumu adına okuduğu tezin, arada geçen zamanda yazılmış eserleri ve yapılmış keşifleri gözönünde tutarak tadil ve tevsi edilmiş şeklidir. Boyalı keramik kültürlerinin inkişafı hakkında aynızamanda gayet vukuflu ve vazih bir hulâsa mahiyetini alan bu sentetik yazıda Dr. Arif Müfit Mansel, boyalı keramik kültürlerinin bir tek kaynaktan çıkarak, Önasya'ya, Mısır'a, Mezopotamya'ya, Anadolu'ya, Ege'ye, Tuna havzasına.. yayıldıklarını, müşterek kaynağın ancak Ortaasya'da olabileceğini ve bu kültür dalgaları hâmilinin Türk milletleri o duğunu, en son araştırma neticesi elde edilen delillerle izah etmektedir. Yazının sonuna konmuş olan İran, Hindistan, Bülûcistan, Mezopotamya, Şimali Mezopotamya, Filistin, Mısır, Yunanistan ve Girit keramiği resimleri; bu yerlerde inkişaf etmiş olan kültürler arasındaki münasebetleri canlandırmaktadır.

İstanbul saylavı Bay Halil Etem, 1931 de ölmüş olan büyük ingiliz müsteşrık bilgini Stanley Lane - Poole'ün hayatını, eserlerini ve ilme yaptığı hizmetleri kısa fakat veciz bir dille anlatıyor.

Onu, Wilhelm Brandenstein'in "Etrüskler ve Trenlerin en eski tarihine ait dil tetkikleri„ takib etmektedir. Müellif, hem türkçe hem almanca çıkmış olan bu yazıda, filolojik tahlillere dayanarak şu noktaları tebarüz ettiriyor:

1) Etrüskçe eski İtalya dillerinden hiç biriyle bir karabet arzetmemektedir. Binaenaleyh Etrüskler, İtalya'nın eski yerlilerinden değildirler.

2) Etrüskler, Anadolu'da ve Ege'de bir müddet kalmış olan Trenler'dir. Dilleri esas itibariyle aynıdır.

3) Dillerinde Anadolu, Ege ve Girit ile münasebeti gösteren bir takım unsurlara rağmen Trenler Anadolu'nun en eski ahalisinden değildirler.

4) Malûm olan Anadolu dillerinin hiç birinin, etrüskçe ve Trence ile karabeti yoktur; binaenaleyh, Trenler'le Küçük Asya milletlerinin herhangi birisiyle bir karabet tesisi imkânsızdır.

5) Trenler, Küçük Asya'nın şimali şarkîsinden gelmişler, fakat menşeleri Orta Asya'dadır, çünkü dilleri türk dilleriyle bünye bakımından çok büyük benzerlikler arzetmektedir. Bünye benzerlikleri ise coğrafî ve etnolojik şartlar n ayniyeti veya hiç olmazsa benzerliği ile izah olunabileceğinden, Tren Etrüskleri'nin Orta Asya'dan geldiklerini kabul etmek icap eder.

Son olarak Konya saylavı Dr. Osman Şevki Uludağ'ın "Bursa kadifeleri„ hakkındaki yazısını okuyoruz. Müellif esas kaynak olarak Bursa Mahkemei Şeriye sicillerini almıştır:

Bursa, Türkler'in eline geçtikten bir müddet sonra, türk dokumacılığının bir merkezi oldu ve on altıncı asırda en yüksek mevkiine erişti. Bursa'nın ipek ve kadife dokuma tezgâgları ve kumaş boyacılığı yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nda değil, fakat ecnebî memleketlerde de ün aldı. Bu sanatla meşguliyet ehil olmayanlar eline bırakılmıyor ve istihsal devlet tarafından sıkı bir surette kontrol ediliyordu. İhtikâr ve sahtekârlıktan eser yoktu. Fakat on yedinci asırdan itibaren yolsuzluklar, hükûmetin haksız ve manâsız tedbirleri (1755 te dokumacıların elinden perdah manyalarını almak gibi) hiyle ve yabancı ellerin işe karışması bu güzel endüstrinin mahvolmasına sebep oldu. Yazının sonuna, Bursa kadifelerinden 12 güzel nümunenin resmi konmuştur; bunlar Elen Ziraat Nazırı Bay Benaki'nin, kendi hususî müzesinde bulunan kadifelerden müellife gönderdiği parçalardır.

Kısa bir makalenin sınırlarını aşmamak zarureti, bizi her yazıya ancak bir iki satır hasretmeğe mecbur kıldı. Mamafih bu bir iki sözün de Belleten 3, 4 ün ne kadar kıymetli ve yüksek seviyeli bir muhtevaya malik olduğunu göstermeğe muvaffak olacağını ümit ediyoruz.

Belleten, Türk Tarih Kurumu'nun kendisine çalışma mevzuu olarak aldığı bütün ilmî sahalara ait araştırmaları ihtiva etmektedir. Yazıların, hem mütehassısları, hem de Türk entelektüel tabakasını alâkadar edecek mahiyette olması ve binaenaleyh mecmuanın memlekette mühim bir boşluğu doldurması da ayrıca memnuniyetle kaydolunmağa değer bir keyfiyettir.

(Ulus'tan)

Folk, The Journal Of The International Association For Folklore And Ethnology (Müşterek Folklor Ve Etnoloji Cemiyeti Mecmuası), Agustos, 1937.

İlk sayısı 1936 ikincikânununda çıkan *Folk* mecmuasının 1937 ağustosunda ikinci sayısı çıktı. *"Müşterek folklor* ve *etnoloji cemiyeti„* nin çalışmalarının bir mahsulü olan dergide neşriyat esas itibarile ingilizce olup, almanca, fransızça makalelerin de ayrıca birer ingilizce hulâsası verilmektedir. Mecmuanın çıktığı tarihler muayyen değildir, cemiyetin çalışmaları basılacak bir yekûne eriştikçe neşrediliyor. Şimal memleketlerine ve bilhassa Almanya, İsveç, Norveç, Holanda, Belçika'ya ait tetkikleri muhtevi olan dergi, halk hikâye ve lejandlarını, halk şarkılarını, halk arasında yapılan ve kullanılan âletleri, halk âdet ve an'anelerini toplamak, izah etmek gayesiyle basılmaktadır.

Şimal memleketlerini bu müşterek folklor ve etnoloji çalışmasına sevk eden başlıca sebeb, bu memleketlerin arasında, folklor ve etnoloji bakımından sıkı bir münasebet bulunması, bunlardan,

her hangi bir memlekette, bu sahalar üzerindeki çalışmalarında kat'î bir hüküm verebilmek için, biribirleri üzerine tesir yapan, bütün bu şimal memleketlerinin nazarıitibare alınması lâzım geleceği mes'elesidir.

Sekiz formadan ibaret olan *Folk*'un ilk iki makalesini E r i c h R ö h r' in ve K a r l K e i z e r' in "Alman Etnoloji Atlası„ hakkındaki makaleleri teşkil ediyor. Bu yazılara göre, "Alman Etnoloji Atlası„ için 1930 danberi bir plân dahilinde beş Folklor sorucusu (243 sual), merkezî Avrupa'ya ve Cermen dilinin merkezi olan yerlere (23000 yere) gönderilmiştir. Halihazırdaki çalışma ve bu kararın gayesi ileride, bu mevzuda yazılacak eserler için folklor maddelerini toplamaktır. Bu suallerin yerleri (yapılacak neşriyata yardım için) harita üzerinde bir bir gösterilmiştir.

Kendine mahsus bir plân dahilinde inkişaf etmekte olan bu Atlas, bu yoldaki çalışmalara vazıh bir vasıta olup müellifler için işe yarayacak zengin malzemeyi ihtiva edecektir. Bundan sonra gelen P r o f E r i x o n'un makalesinin mevzuu " İsviçre'de şimal etnolojisine göre bir bakış ve harita tarzı „ dır. M. A. ve G. R. Gair, Beritanya ot anbarlarının bazı tipleri ve bunların hususiyetlerine dair verdiği izahatta, bu otlukların tetkiki neticesinde bulunan başlıca on bir tipin resimleri de basılmıştır. Anglo — skoç veya Anglo — kelt ilâh... tiplere şimalde de rast anmasının, bu müşterek şekillere birçok yerlerde tesadif edilmesinin, ileride üzerinde işlenecek olan müşterek halk kültürü mes'eleleri için - sür'atle değişen lehçelere nazaran - etnoloji tarihi için alâka verici bir malzeme olacağı kaydedilmiştir. W a l t e r M i t z k a tarafından " Alman dil atlasında kartografik metot „ hakkında malumat verilmiş, W a l t e r K r e i d l e r ise, fotoğraf sahasındaki ilerleyişin, etnoloji ve halk bilgisine olan yardımlarını gözönüne almıştır; objektifin alamadığı birçok şeylerin, ayrı ayrı fotoğraf halinde alınıp kesilerek, eklenerek, bu hiyleler vasıtasiyle her istenilen şey'in tesbitine imkân bulunduğu, hakikatı aynen tesbit edebilmek sayesinde, folklor çalışmalarına da büyük bir faidesi olacağı gibi noktalar üzerinde duruluyor. Misal olarak, köy evlerinin, pervazlarına kadar, incedenineye bütün teferruatını gösteren fotoğraflar da neşredilmiştir. Derginin son yazıları Alman'ya, İsveç, Norveç'teki Folklor ve etnoloji teşekküllerine dairdir, ayrıca, folklor ve etno'oji sahasında neşredilen kitapların, tenkitli bir bibliyografyası da vardır.

Çok yeni bir ilim olup, Avrupa'da XIX uncu asırdanberi, diğer bilgi şubelerile olan bağlılığından dolayı üzerinde ehemmiyetle çalışılan folklor ve etnoloji sahalarında ilerlemeyi temin edecek olan başlıca teşekküller hakkındaki haberleri - memleketimizde son seneler zarfında bu sahalara verilen ehemmiyeti gözönüne alarak - neşretmeyi faideli buluyoruz :

Almanya

XIX uncu asır folkloru başlıca ictimaî, tarihî ve millî araştırmalar sayesinde kendisini göstermeye başladı. 1890 dan sonra muhtelif mahallî folklor kulüpleri ve cemiyetleri teessüs etti ki bunlar 1904 te " Alman cemiyetleri faal halk bilgisi birliği „ (*Verband der deutschen Vereine für volkskunde*) namı altında toplandı (Reich ve haricte, şimdiki halde 180 cermen cemiyeti müzeler ve yüksek millet enstitüleri mevcuttur). Bu teşkilât " *Alman halk şarkıları a'şivi*„ vasıtasiyle takviye edilerek harice birçok neşriyat taşıdı (*Folklor Bibliyografyası, Halk Bilgisi Hakkında Küçük Lûgatlar = Volkskunliche Bibliographie, Hand Vörterbücher Zus deutschen Volkskunde*). Almanya'daki folklor ve memleket araştırmaları cemiyeti şimdi Nasyonal Sosyalist Parti'ye bağlıdır Halk ve *Memleket* (= *Volkstum und Heimat*), Halihazırda Kültür *Birliği* (= *Kulturgemeinde*) ne dahildir.

Alman yüksek mekteplerinde folklor ekseriya, Cermen lengüistiki ve ar-

keoloji çalışmalariyle beraberdir. Fakat, üç adet başlıca Alman folklor ve etnoloji kürsü-ü de vardır. Berlin üniversitesinde Adolf Spamer, Haydelberg'te Eugen Fehrle, Konigsberg'te Heinrich Harmjans, Tübingen'de Güstav Behermeyer, Layipzig'de en mühim kürsüyü Bruno Schier işgal etmektedir. Cermen folklorunun ordinaryos profesörlüğü 1919 da, Prag'da, Cermen üniversitesinde Adolf Hauffen tarafından tesis edilmiştir ki şimdi, daha mükemmel bir kürsü mahiyetini almıştır.

Folklor, Cermen muallimlerinin tahsillerinde merkezisikleti teşkil etmektedir. Ve ekseriya *(Hochschoolen für Lehrer bildug)* Cermen Folklor ve Etnolojisi için bir ordinaryos Profesöre maliktir. *Alman Etnoloji komisyonu (Volkskunst Commission), Halk sanatları komisyonu (Commission = des Arts Populaires)* na dahil oldu. Birçok şehirlerde zengin folklor arşivleri mevcuttur. Diğer ilmî araştırma enstitüleri Vürtemberg, Kumark, Halle, Sachsen, Herderhochschule, Münster ve Riga'dadır."Nasyonal İctimaîAlman İş PartisiEnstitüsü„ ihtiva ettiği folkloru *Alman Halk bilgisi'nin çalışma birliği (Arbeitsgemeinschaft für deutschen Volksezählung)* namile toplanmıştır. *Alman Etnoloji Atlası (Atlas der deutschen Volkskunde. Alman Halk şarkıları merkezî arşivi (Zentralarchiv der deutschen volkserzählung)* ve *Alman Halk bilgisinin kelime ve resim arşivi (Wart - und Bildarchiv der deutschen Volkskunde)*, Alman ev kitabelerinin, yazmalarının toplanması (*Sammlung der deutschen Hausinschriften), Alman araştırma birliği* vasıtasile neşredilmekte olup son zamanlarda Heinrieh Harmjanz tarafından idare edilmektedir.

Danımarka

" *Danımarka Folklor Arşivi, 1914* te Axel Olrik' in teşviki ile kuruldu. Başlıca iki kütüphane i'nin nezaretinde (H. Ellekilde ve H. Grüner) müstakil bir mahiyette idare olunmaktadır. Bu arşivin temeli Grunodtvig' in Olrik (1917), Feilberg (1922), Kristensen' in (1929/1) zengin kolleksiyonları ile başladı, onlar bunu diğer birçok kıymetli kolleksiyonlarla, kendilerinin kıymetli kolleksiyonları ile tamamlamaya çalıştılar. Mevcut kolleksiyonlar, 17 guruba ayrılarak tanzim edilmiştir.

Norveç

1931 de, Knut Liestol tara-Moltke Moe'nu çalışmalarına dayanılarak - "Norveç folklor arşiyovi„ umumî âdetlerin toplantısına ait çalışmaların bir enstitüsü olarak (Oslo, üniversite kütüphanesinde) kuruldu. Kolleksiyonlar, daimî üniversite talebeleri tarafından - birer ücret mukabilinde - yapılmaktadır.

Onlar, bu günkü halde 175 kadar kolleksiyon, ve 125 e yakın, muhtelif büyüklükte, fişler vücuda getirmişlerdir. (Peri hikâyeleri, şarkılar, âdetler, inanmalar, bilmece ve darbımeseller) coğrafî bir katolok, ve terkib halinde, kartlara yazılmış endeksler de vardır.

Ayrıca bir katoluk teşkil eden *peri hikâyeleri*, 1921 de neşredildi, 1928 de bir zeyille tekrar neşrolundu. An'anevî hikâyeler sistematik bir katolukta tanzim edildi. Âdetler ve inanmalar - baş kelimelere nazaran - alfabetik olarak kaydedildi, umumî şarkılar da keza alfabetik olarak kaydedilmiştir. " Norveç folklor cemiyeti„ folklora ait katolokları neşretmektedir. Enstitünün şefi Knut Liestol dur ki üniversitede forklora ait bir de kürsüye maliktir. Arşiv, senevî 5000 evrak toplanmaktadır.

Enstitünün, folkloru kültür aramalariyle mukayese eden şubesi - Oslo üniversite kütüphanesinde, Dr. Nilslidin idaresinde - yerli evrakın miktarı 10,000 - Norveç folklorunu toplamağa çalışmaktadır. Bu kolleksiyonlar, Lengüistik ve matariyal mes'elelerini de muhtevidir.

Bergen müzesi de 1921 denberi - Profesör Dr. Indrebo tarafın-

dan idare edilen - bir folklor kısmını muhtevidir. Hususiyle, R. B e r g e, Skien'deki müzede (Lengüistik, bilmeceler, aynızamanda halk şarkıları, peri hikâyeleri, birçok an'anevî hikâyeler, ilâh . . . gibi) zengin ve hususî bir kolleksiyona da maliktir. Bygdo ve Lillehammer'deki müzelerde hususiyle âdet ve inanmalara ait kıymetli mahezleri havidir.

İsveç

1 — *Upsala arşivi (Landsmalar kivetì Upsala)* 1914 de eski kolleksiyon matariyalleri (1300 cilt, 350000 kelime fişi, 10,000 metin) üzerine kuruldu. Kurulduğundan beri başlıca şefi D r. H. G e i j e r'dir, folklor kısmında A. C a m p b e l l, arşivde L i c. M. E r i x o n' dan, bu şeflerden başka, 5 kadın asistan 17 de asistan nev'inden memur vardır. Evrakın senevî mıktarı 130,000 dir. Lengüistik kısmı diyalektleri, bilhassa Västmanland, Östergötland, Dalarne Västergöltand eyaletlerinden toplanmaktadır. Halihazırda, bu eyaletlerde, bir ücret mukabilinde toplayıcı memur olarak çalışan üniversite talebelerinin mıktarı 33 olup, ayrıca 115 de memur vardır. 1935 te yekûnun mıktarı, 3150 (el yazısı kitap) cönk, 30,000 yaprak metin, 115000 kelime fişi, kart, flim, fonogram ilâh . . . dır.

2 — *(Nordiska) Norveç müze arşivi*: 1872 de A. Hazelius tarafından kuruldu, D r. H. B e r g tarafından idare edilmektedir, Muhtevi olduğu kısımları:

A — İsveç folklor ve etnoloji arşivi 1909 da kuruldu. Halk şarkıları, inanmalar, âdetler gibi şimale ait gurupları da havidir.

B — *Etnoloji araştırmalar arşivi*; 1927 de aşağıda yazılan kısımlarla kuruldu:

a — *Topoğrafi arşivi*, harita kolleksiyonları, resimler, İsveç hayatına ait toprak plânları ve notları.

b — *Yeni işler arşivi:* Müze'nin emriyle, çalışmaların bir kolleksiyonu yapıldı, yazmalar, ince el san'atları . .

Matariyal arşivleri, tablolar ve saire..

Prof. Erixon, Stokholm'de simal müzesinde mukayeseli etnoloji üzerinde çalışmakta olup, bir kürsüye (aynı zamanda, İsveç halk kültürüne ait zengin kolleksiyonlara da) maliktir.

3 — *(Hylten cevallius Intitution), İsveç Folklör araştırmaları* için olan bu enstitü, 1920 de Lund üniversitesinin enstitüsü olarak kuruldu. Cenubî İsveç'e ait kültürel ve dinî matariyalı toplamaktadır. Direktörü olan *Dr. C. W.* S y d o w aynızamanda Upsala ve Lund üniversitesinde folklar hakkında konferanslar vermektedir.

Enstitünün kısımları

a — *Cönkler arşivi:* 56742 sahife.

b — *Resim arşivi:* 7000 fotoğraf ve kabataslak resim, bilhassa kültüre ait.

c — *Çiftlik ve köy arşivleri:* toprak plânları, resimler ve kelimelere dair 1000 notu muhtevidir. Kolleksiyonları başlıca, kelimeler, coğrafî isimler, matariyallar üzerine yapılmaktadır. Bu kolleksiyonların tertibi ile uğraşanlar, fakültenin ücret ile çalışan talebe ve muhbirleridir.

4 — *İsveç folklorunun cenub arşivi* (Wäst venska falkminnes arkivet) nin, Göteborg'ta 1919 da temeli atıldı. 1926 danberi Göteborg, Highschool enstitüsüne ilhak edilmistir. Cenubî İsveç kolleksiyonları Halland, Bohuslän, Dalsand Värmland vilâyetlerine ait olup hususiyle halk inanmaları, halk şiirleri kolleksiyonları (140000 sahife kadardır) yine memur üniversite talebeleri ve muhabirler, gazete anketleri vasıtasıyla teşkil edilmektedir. Bu cemiyetin. yani *Cenubî İsvec Foklor Cemiyeti*'nin mümessili P r o f. S v e r k e r E k r, enstitünün mümessili H. C e l a n d e r dir.

F. A

İmtiyaz sahibi : Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden : Hasan Âli Yücel
Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır

T. İŞ BANKASI
Çalışkanlığın, intizamın ve
Tasarrufun Timsali olan
ARI'yı taklid ediniz

BELLETEN

Türk Tarih Kurumu tarafından yılda dört defa çıkmak üzere neşredilen bu mühim tarih mecmuasının, Temmuz - İlkteşrin sayıları da çıkmış ve birinci cild tamamlanmıştır. Gayet nefis basılmış birçok resimler faksimile'leri ihtiva eden bu cildin zengin ve kıymetli muhteviyatı hakkında bir fikir edinmek üzere münderecatına göz gezdirmek kâfidir :

Ön söz — Belleten — Belleten *(Fransızca)* — *Prof. ÂFET, T. T. K. Asbaşkanı* — Gerilla hakkında iki hatıra — (Deux souvenirs sur la Guérilla) — Vatan ve Hürriyet — (La Société "Patrie et Liberté„) —.Bir Türk Amiralı, XVI ıncı asrın büyük geografi : Piri Reis — (Un Amiral géographe Turc du XVI e. siècle. Piri Reis auteur de la plus ancienne carte de l'Amerique) —. Mukaddes tabanca — (Le Revolver sacré) —. *CELÂL ARAT* — Tarihe geçmiyen bir kahramanlık ve büyüklük menkıbesi —. *REMZİ OĞUZ ARIK* — Alacahöyük hafriyatının ilk neticeleri —. *Prof. HİKMET BAYUR* — Orta ve Yeni Kurunda Orta Asya ve Hindistan Türklerinde kadınların mevkii —. Son Osmanlı Hariciye Nazırının bir lâyihası —. *WILHELM BRANDENSTEİN* — Etrüsklerin ve Tyrrhenlerin en eski tarihine ait dil tetkikleri —. (Sprachliches zur Urgeschichte der Etrusker und Tyrrhener) —. *HALİL ETHEM* — Stanley Lane - Poole —. *Prof. ŞEMSETTİN GÜNALTAY* — Türk tarihinin ana kaynaklarından : Camiüttevarih.

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayısı : 100 Kuruş (yabancı memleketler için 25 fransız frangı) ; Yıllık abonesi : 300 Kuruş (Yabancı memleketler için 80 fransız frangı) *yazı işleri için Ankara'da* **TÜRK TARİH KURUMU**'*na müracaat edilmelidir. Satış ve abone merkezi İstanbul'da Ankara caddesinde Türk Kitapçılığı Limited Şirketidir.*

SAYISI : 25 KURUŞ